

Några processrättsliga reformer i allmän domstol

Promemoria av Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga reformer,
allmän domstol

Innehåll

Sammanfattning.....	5
1 Författningsförslag.....	7
1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	7
1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:242) om domstolsärenden	15
1.3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna	18
1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:379) med hovrättsinstruktion	21
1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:380) med kammarrättsinstruktion.....	22
1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion	23
1.7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:382) med förvaltningsrättsinstruktion	24
2 Uppdrag och arbete.....	25
2.1 Arbetsgruppen för processrättsliga reformer för allmänna domstolar	25
2.2 Allmänna utgångspunkter för processgruppens uppdrag och arbete	25
3 Utvidgade möjligheter att delta genom videolänk vid sammanträden	27
3.1 Reformbehov	27
3.2 Nuvarande bestämmelser	28
3.2.1 Rätten till en förhandling inom skälig tid	28
3.2.2 Platsen för sammanträde.....	29
3.2.3 Deltagande i ett sammanträde för parter och andra domstolsaktörer	30
3.2.4 Deltagande i ett sammanträde för rättens ledamöter	31
3.2.5 Rättens användning av rättegångssal och sidosal.....	32
3.2.6 Något om kravet på folkbokföring för nämndemän	32
3.2.7 Något om domares möjligheter att tjänstgöra vid annan domstol	33
3.3 Överväganden och förslag.....	34
3.3.1 Utvidgade möjligheter för den som ska inställa sig inför rätten att delta genom videolänk.....	34
3.3.2 Begränsade möjligheter för den som ska inställa sig inför rätten att delta genom telefon.....	41
3.3.3 Rättens möjligheter att delta i sammanträden genom videolänk	42
3.3.4 Nämndemän ska få tjänstgöra vid en domstol i en annan domkrets än där de är folkbokförda	47
4 Ansökningsavgifter i fler mål	49
4.1 Reformbehov	49
4.2 Nuvarande bestämmelser	49
4.2.1 Avgifter i mål och ärenden	49
4.2.2 Verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken.....	51

4.2.3	Särskilda rättsmedel i korthet	52
4.2.4	Återbetalning av ansökningsavgift.....	53
4.3	Domstolarnas kostnader för mål och ärenden	54
4.3.1	Styckkostnad för mål och ärenden	54
4.3.2	Återkommande parter i resningsärenden.....	54
4.3.3	Särskilt om resningsärenden i hovrätterna.....	54
4.3.4	Kostnader och arbetstid i Högsta domstolen.....	54
4.4	Överväganden och förslag	56
4.4.1	Fler måltypen bör vara avgiftsbelagda.....	56
4.4.2	Ansökningsavgift i verkställighetsärenden i familjemål	57
4.4.3	Ansökningsavgift för särskilda rättsmedel.....	58
5	Utvidgade möjligheter att avgöra enklare brottmål i endomarsits61	
5.1	Reformbehov	61
5.2	Nuvarande bestämmelser	62
5.2.1	Mål som får avgöras efter huvudförhandling utan nämnd	62
5.2.2	Nämndemannamedverkan i brottmål.....	63
5.2.3	Mål som får avgöras utan huvudförhandling vid tingsrätt	63
5.2.4	Strafföreläggande.....	64
5.2.5	Något om skärpningen av straffskalorna för vissa brott.....	65
5.3	Tidigare förslag om minskad nämndemannamedverkan.....	66
5.3.1	Straffprocessutredningens förslag.....	66
5.3.2	Nämndemannautredningens förslag	67
5.4	Överväganden och förslag.....	68
5.4.1	Fler enklare brottmål bör få avgöras i endomarsits.....	68
5.4.2	Utvidgade domförhetsregler även i hovrätt.....	71
6	Ändrade överklagandebestämmelser för ansökningsavgifter	72
6.1	Reformbehov	72
6.2	Nuvarande bestämmelser	72
6.3	Domstolsverkets roll.....	72
6.3.1	Instruktionen för Domstolsverket	72
6.3.2	Regleringsbrev	73
6.4	Överväganden och förslag.....	73
6.4.1	Beslut om ansökningsavgift bör överklagas till hovrätten och Högsta domstolen.....	73
6.4.2	Ordningen i överrätt.....	76
7	Konsekvenser av förslagen.....	79
7.1	Utvidgade möjligheter att delta genom videolänk	79
7.2	Avgifter i fler mål.....	80
7.3	Utvidgade domförhetsregler	80
7.4	Ändrade regler för överklagande av avgiftsbeslut.....	82
8	Författningskommentar	83

8.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	83
8.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:242) om domstolsärenden	88
Bilaga	90

Sammanfattning

Utgångspunkter

Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor har till uppgift att fånga upp förbättringsförslag från domstolarna, utreda dessa och lägga fram förändringsförslag. I den här promemorian samlar arbetsgruppen flera förslag som på olika sätt främjar en mer ändamålsenlig handläggning i allmän domstol.

Utvidgade möjligheter att närvara via videolänk

Arbetsgruppen föreslår att möjligheterna för parter, ombud, vittnen och andra domstolsaktörer att inställa sig via videolänk till ett sammanträde i domstol ska utvidgas. Ett nytt skäl för sådan inställelse ska vara att ett deltagande genom videolänk kan bidra till en effektiv handläggning av målet. Domstolen ska ges större flexibilitet att bestämma inställesätt. Vidare föreslås att möjligheten till deltagande genom telefon vid ett sammanträde ska begränsas. Sådant deltagande ska bara få tillåtas om det föreligger särskilda skäl.

Arbetsgruppen föreslår att det ska regleras i lag hur rätten ska inställa sig vid sammanträden. Rätten ska som utgångspunkt närvara fysiskt i rättssalen. Om det finns skäl till det, får rätten närvara genom videolänk. Vid bedömningen av om det finns skäl för rätten att delta genom videolänk ska särskilt beaktas om ett sådant deltagande skulle bidra till en effektiv handläggning av målet. Vidare ska rättens ledamöter som utgångspunkt sitta samlat. I undantagssituationer ska ledamöterna få sitta på olika platser. Om rättens ordförande deltar genom videolänk vid ett sammanträde får ordföranden delegera ordningsansvaret till en lagfaren domare i sitsen, en polisman eller en ordningsvakt.

Nämndemän föreslås få tjänstgöra vid en domstol i en annan domkrets än där de är folkbokförda, om de samtycker till tjänstgöringen. Det ska gälla om domstolschefen samtidigt förordnar en juristdomare från samma domstol som nämndemännen att tjänstgöra i domstolen. Om en förordnad domare inte är knuten till en viss domstol, ska domstolschefen få förordna nämndemän från en annan domstol inom samma överrätts domkrets.

Ansökningsavgifter ska införas i fler mål

Arbetsgruppen föreslår att vissa mål och ärenden vid de allmänna domstolarna som i dag inte är avgiftsbelagda ska kräva en ansökningsavgift. Det finns ett behov av att införa ytterligare ansökningsavgifter, dels för att avgiften kan verka handlingsdirigerande, dels för att liknande mål och ärenden bör avgiftsbeläggas på samma sätt.

Den som ansöker om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken ska betala ansökningsavgift. Avgiften ska vara 900 kr. Verkställighetsärenden avgiftsbeläggs då på samma sätt som mål om vårdnad, boende och umgänge.

En enskild sökande som ansöker om resning eller klagar över domvilla ska också betala ansökningsavgift. Avgiften ska vara 900 kr. Om målet tas upp på nytt i anledning av ansökan ska avgiften betalas tillbaka till sökanden.

Utvidgade möjligheter att avgöra enklare brottmål i endomarsits

Arbetsgruppen föreslår att rätten vid huvudförhandling i tingsrätt ska vara domför med en lagfaren domare, om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år. Vidare

föreslås att rätten vid huvudförhandling i hovrätt ska vara domför med tre lagfarna domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år. Särregleringen gällande mål om företagsbot ska tas bort.

Bakgrunden till förslagen är det skett straffskärpningar av flera mindre allvarliga brott, t.ex. brott mot knivlagen, under den senaste tiden som fått till följd att en endomarsits domförhet har minskat. Nämndemän har därmed kommit att tas i anspråk i ökad omfattning vid avgörande av enklare brottmål, trots att det inte varit lagstiftarens syfte vid reformerna. Förslagen läggs fram huvudsakligen för att korrigera lagstiftarens oavsiktliga minskning av utrymmet att döma i endomarsits.

Ändrade överklagandebestämmelser för ansökningsavgifter

Till skillnad mot vad som gäller i dag då beslut om avgifter överklagas till Domstolsverket föreslår arbetsgruppen att en tingsrätts beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen ska överklagas till hovrätt och en hovrätts beslut om avgift ska överklagas till Högsta domstolen. Överklagandefristen föreslås bli tre respektive fyra veckor. För att hovrätten ska pröva ett beslut om avgift ska krävas prövningstillstånd.

Om prövningstillstånd beviljas ska beslut om avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen prövas enligt rättegångsbalken eller ärendelagen. Hovrättens beslut om avgift vid tingsrätt ska inte få överklagas.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken (1942:740)

dels att 1 kap. 3 b §, 2 kap. 4 §, 5 kap. 10 och 15 §§, 49 kap. 5 och 13 §§, 52 kap. 1 §, 54 kap. 8 § och 56 kap. 1 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 5 kap. 10 a §, med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 b §¹

Tingsrätten ska vid huvudförhandling i brottmål bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Om en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst *sex månader* är tingsrätten domför utan nämndemän, *om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot.*

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst *ett år* är tingsrätten domför utan nämndemän.

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år är tingsrätten domför utan nämndemän, om huvudförhandlingen hålls gemensamt med förhandlingen i häktningsfrågan enligt 24 kap. 13 a §.

Om det finns skäl för det, får antalet lagfarna domare utökas med en utöver vad som följer av första stycket. Detsamma gäller i fråga om antalet nämndemän. Om någon eller några av ledamöterna får förhinder sedan huvudförhandlingen har påbörjats gäller första stycket andra meningen i fråga om domförhet.

2 kap.

4 §²

Hovrätten är domför med tre lagfarna domare. I mål som överklagats från tingsrätt ska dock minst fyra lagfarna domare delta när hovrätten avgör målet, om tingsrätten bestått av tre lagfarna domare. Om en av de lagfarna

¹ Senaste lydelse 2021:285.

² Senaste lydelse 2017:542.

domarna får förhinder sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten ändå domför. Fler än fem lagfarna domare får inte delta i hovrätten.

I brottmål gäller, i stället för bestämmelserna i första stycket, att hovrätten är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Om en av de lagfarna domarna eller en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten ändå domför. Fler än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte delta. Om det *inte finns anledning att döma till svårare straff än böter och om det i målet inte är fråga om företagsbot*, är hovrätten domför även med den sammansättning som anges i första stycket. Detsamma gäller vid handläggning som inte sker vid huvudförhandling.

I brottmål gäller, i stället för bestämmelserna i första stycket, att hovrätten är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Om en av de lagfarna domarna eller en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten ändå domför. Fler än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte delta. Om det *gäller mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år*, är hovrätten domför även med den sammansättning som anges i första stycket. Detsamma gäller vid handläggning som inte sker vid huvudförhandling.

Vid behandling av frågor om prövningstillstånd ska hovrätten bestå av tre lagfarna domare. Ett prövningstillstånd som inte är begränsat enligt 49 kap. 14 a § första stycket får dock meddelas av en lagfaren domare, om frågan är enkel.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse eller efter det att ett överklagande har förfallit vid sammanträde som avses i 50 kap. 10 § eller 51 kap. 10 § är hovrätten domför med en lagfaren domare. Detsamma gäller vid beslut om undanröjande av tingsrättens avgörande sedan käromålet återkallats.

Åtgärder som endast avser beredandet av ett mål får utföras av en lagfaren domare i hovrätten eller, om de inte är av sådant slag att de bör förbehållas lagfarna domare, av någon annan som har tillräcklig kunskap och erfarenhet och som är anställd vid en allmän domstol, en allmän förvaltningsdomstol eller en hyresnämnd. Regeringen kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om detta

Bestämmelserna i 4 kap. 13 § gäller även för andra än domare när de utför åtgärder enligt femte stycket.

5 kap.

10 §³

Den som ska delta i ett sammanträde inför rätten ska Den som ska delta i ett sammanträde inför rätten ska *som utgångspunkt* infinna sig i rätts-

³ Senaste lydelse 2019:298.

infinna sig i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls.

Om det finns skäl för det, får rätten besluta att den som ska delta i ett sammanträde ska delta genom *ljudöverföring* eller ljud- och bildöverföring. Rättens ordförande får besluta i frågan om den uppkommer under ett sammanträde.

Vid bedömningen av om det finns skäl för ett deltagande genom *ljudöverföring* eller ljud- och bildöverföring ska rätten, eller rättens ordförande, särskilt beakta

1. de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen,
2. om någon som ska delta i sammanträdet känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen,
3. om det kan antas att någon som ska delta i sammanträdet utsätts för påtryckningar, och
4. om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

Ett deltagande enligt andra stycket får inte ske om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter.

Den som deltar i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring ska anses ha inställt sig inför rätten.

salen eller där sammanträdet annars hålls.

Om det finns skäl för det, får rätten besluta att den som ska delta i ett sammanträde ska delta genom ljud- och bildöverföring. Rättens ordförande får besluta i frågan om den uppkommer under ett sammanträde.

Vid bedömningen av om det finns skäl för ett deltagande genom ljud- och bildöverföring ska rätten, eller rättens ordförande, särskilt beakta

1. om en sådan medverkan skulle bidra till en effektiv handläggning av målet,

2. de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen,
3. om någon som ska delta i sammanträdet känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen,
4. om det kan antas att någon som ska delta i sammanträdet utsätts för påtryckningar, och
5. om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

Om det finns särskilda skäl för det, får rätten besluta att den som ska delta i ett sammanträde ska delta genom ljudöverföring. Rättens ordförande får besluta i frågan om den uppkommer under ett sammanträde.

10 a §

Vid ett sammanträde ska rätten som utgångspunkt infinna sig i

rättssalen eller där sammanträdet annars hålls.

Om det finns skäl för det, får rätten besluta att en eller flera av rättens ledamöter ska delta i ett sammanträde genom ljud- och bildöverföring. Rättens ordförande får besluta i frågan om den uppkommer under ett sammanträde.

Vid bedömningen av om det finns skäl för ett deltagande genom ljud- och bildöverföring för rättens ledamöter ska rätten, eller rättens ordförande, särskilt beakta om en sådan medverkan skulle bidra till en effektiv handläggning av målet.

15 §⁴

Om rättens ordförande vid ett sammanträde är förhindrad att upprätthålla ordningen enligt 9 § på grund av rättssalens utformning eller för att en sidosal används, får en polisman eller ordningsvakt ges i uppdrag att utföra den uppgiften. Innan en polisman ges ett sådant uppdrag, ska samråd ske med Polismyndigheten.

Om rättens ordförande vid ett sammanträde är förhindrad att upprätthålla ordningen enligt 9 § på grund av rättssalens utformning eller att han eller hon deltar genom ljud- och bildöverföring eller för att en sidosal används, får någon annan av rättens ledamöter som är lagfaren domare, en polisman eller ordningsvakt ges i uppdrag att utföra den uppgiften. Innan en polisman ges ett sådant uppdrag, ska samråd ske med Polismyndigheten.

Uppdraget får inte omfatta

Uppdraget för en polisman eller ordningsvakt får inte omfatta

1. avvisning av en åhörare enligt 9 a § tredje stycket,
2. förbud mot ljudupptagning eller ljudöverföring enligt 9 c §,
3. beslut om undantag från skyldigheten att ha elektronisk utrustning avstängd och undanstoppad enligt 9 d §, eller
4. andra uppgifter som bör utföras av en lagfaren domare.

Om en polisman eller ordningsvakt har beslutat om utvisning enligt 9 a § första stycket ska han eller hon skyndsamt anmäla det till ordföranden som snarast ska pröva frågan.

---

⁴ Senaste lydelse 2019:298.

49 kap.

5 §⁵

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,
2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,
3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,
4. prövat en fråga om utdömmande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,
5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,
6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,
7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare eller utsett någon annan än den parten föreslagit till ett sådant uppdrag,
8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7, *eller*
8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,
9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket.
9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, *eller*
10. *prövat en fråga om ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift.*

---

⁵ Senaste lydelse 2018:1909.

13 §⁶

För att hovrätten skall pröva tingsrättens dom i brottmål, såvitt avser annat än enskilt anspråk, krävs inte prövningstillstånd i andra fall än då den tilltalade genom domen

1. som enda påföljd dömts till böter, eller
2. frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader.

Har tingsrätten i en dom i brottmål även prövat enskilt anspråk mot den tilltalade krävs inte prövningstillstånd i den delen, om

1. ett överklagande avser frågan om den tilltalade skall dömas för den åtalade gärning som det enskilda anspråket hänför sig till, och
2. prövningstillstånd meddelas i den frågan eller sådant prövningstillstånd inte krävs.

Kravet på prövningstillstånd enligt första stycket gäller inte om domen överklagas av justitiekanslern eller en justitieombudsman.

Det som sägs i första–tredje styckena gäller även beslut som får överklagas endast i samband med överklagande av dom.

För att hovrätten i brottmål skall pröva tingsrättens slutliga beslut eller beslut som får överklagas särskilt krävs inte prövningstillstånd.

Det som sägs i femte stycket gäller inte beslut som rör ansökningsavgift.

52 kap.1 §⁷

Den som vill överklaga en tingsrätts beslut skall göra detta skriftligen. Skrivelsen skall ges in till tingsrätten.

Skrivelsen skall ha kommit in till tingsrätten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde och det inte heller vid något sammanträde har tillkännagetts när beslutet kommer att meddelas, skall dock klagotiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. *Ett överklagande av ett beslut om någons häktande, kvarhållande i häkte, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, om åläggande*

Skrivelsen skall ha kommit in till tingsrätten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde och det inte heller vid något sammanträde har tillkännagetts när beslutet kommer att meddelas, skall dock klagotiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. *Om ett beslut rör en ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift som är betald, ska klagotiden räknas från den dag då avgiften*

⁶ Senaste lydelse 2008:795.

⁷ Senaste lydelse 1994:1034.

av reseförbud eller i fråga som avses i 49 kap. 7 § är inte inskränkt till viss tid.

betalades. Om beslutet rör återbetalning av avgift med anledning av att rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) har beviljats, ska klagotiden i stället räknas från dagen för beslutet.

Ett överklagande av ett beslut om någons häktande, kvarhållande i häkte, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, om åläggande av reseförbud eller i fråga som avses i 49 kap. 7 § är inte inskränkt till viss tid.

I 49 kap. finns bestämmelser om att den, som vill överklaga ett beslut, i vissa fall först skall anmäla missnöje.

54 kap.

8 §⁸

Ett beslut får inte överklagas, om hovrätten i beslutet

1. prövat en fråga om jäv mot domare i tingsrätt,

2. prövat en till hovrätten överklagad fråga som avses i 49 kap. 5 § 7 eller 9 eller 7 § eller

2. prövat en till hovrätten överklagad fråga som avses i 49 kap. 5 § 7, 9 eller 10 eller 7 § eller

3. meddelat prövningstillstånd.

56 kap.

1 §⁹

Den som vill överklaga en hovrätts beslut skall göra detta skriftligen. Skrivelsen skall ges in till hovrätten.

Skrivelsen skall ha kommit in till hovrätten inom fyra veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde och det inte heller vid något sammanträde har tillkännagetts när beslutet kommer att meddelas, skall dock klagotiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. *Ett*

Skrivelsen skall ha kommit in till hovrätten inom fyra veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde och det inte heller vid något sammanträde har tillkännagetts när beslutet kommer att meddelas, skall dock klagotiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. *Om*

⁸ Senaste lydelse 1994:1034.

⁹ Senaste lydelse 1994:1034.

överklagande av ett beslut om någons häktande, kvarhållande i häkte, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a § eller om åläggande av reseförbud är inte inskränkt till viss tid.

hovrättens beslut rör betalning av ansökningsavgift till hovrätten, ska klagotiden räknas från den dag då avgiften betalades. Om beslutet rör återbetalning av sådan avgift som betalats till hovrätten, ska klagotiden i stället räknas från dagen för beslutet.

Ett överklagande av ett beslut om någons häktande, kvarhållande i häkte, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a § eller om åläggande av reseförbud är inte inskränkt till viss tid.

Av bestämmelser i 49 kap. och 54 kap. 4 § följer att den som vill överklaga en hovrätts beslut i vissa fall först skall anmäla missnöje.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:242) om domstolsärenden

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1996:242) om domstolsärenden att 37, 38 och 40 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

37 §¹⁰

Ett beslut som inte innebär att ärendet avgörs får överklagas endast i samband med överklagande av ett beslut som innebär att ärendet avgörs. Överklagande får dock ske särskilt, när domstolen

1. ogillat en invändning om jäv mot någon ledamot av domstolen eller en invändning om att det finns ett hinder för ärendets prövning,

2. avvisat ett ombud eller ett biträde,

3. beslutat i en fråga om säkerställande av det som ärendet gäller eller beslutat att ett överklagat beslut tills vidare inte får verkställas eller i övrigt beslutat tills vidare rörande saken,

4. förelagt någon att medverka på annat sätt än genom inställelse inför domstolen och en underlåtenhet att följa föreläggandet kan medföra särskild påföljd för honom eller henne,

5. vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör,

6. beslutat i en fråga om undersökning eller omhändertagande av person eller egendom eller om någon annan liknande åtgärd,

7. utdömt vite eller någon annan påföljd för underlåtenhet att följa föreläggande eller straff för förseelse i förfarandet eller förklarat att någon ska ersätta en kostnad för förfarandet,

8. beslutat i en fråga som gäller ersättning för någons medverkan i ärendet, *eller*

9. beslutat i annat fall än som avses i 8 i en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619).

8. beslutat i en fråga som gäller ersättning för någons medverkan i ärendet,

9. beslutat i annat fall än som avses i 8 i en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619), *eller*

10. beslutat i en fråga som gäller ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift till domstolen.

Ett beslut genom vilket ärendet återförvisas till en lägre domstol eller till en förvaltningsmyndighet får överklagas endast om beslutet innefattar avgörande av någon fråga som inverkar på ärendets utgång.

¹⁰ Senaste lydelse 2018:1915.

38 §¹¹

Den som vill överklaga ett beslut skall göra detta skriftligen. Skrivelsen skall ha kommit in till den domstol som meddelat beslutet inom tre veckor från dagen för beslutet

1. om beslutet innebär att ärendet avgjorts,
2. om beslutet har meddelats vid ett sammanträde, eller
3. om det vid ett sammanträde har angetts när beslutet kommer att meddelas.

Om beslutet rör ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift som betalats till domstolen, ska klagotiden räknas från den dag då avgiften betalades. Om beslutet rör återbetalning av ansökningsavgift som betalats till domstolen, ska klagotiden i stället räknas från dagen för beslutet.

I annat fall är klagotiden tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet.

Klaganden skall ange de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas.

Den domstol som meddelat beslutet prövar om överklagandet har gjorts i rätt tid och skall avvisa ett överklagande som har gjorts för sent. Om överklagandet inte avvisas, skall det tillsammans med övriga handlingar i ärendet sändas över till den domstol som skall pröva överklagandet.

Vid överklagande tillämpas i övrigt bestämmelserna i 7 §, 8 § första stycket samt 9 och 10 §§.

40 §

Hovrättens beslut överklagas till Högsta domstolen.

Hovrättens beslut om ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift vid tingsrätt får inte överklagas.

Högsta domstolen får pröva överklagandet endast om Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd. Detta gäller dock inte vid överklagande av ett beslut om avvisning av ett överklagande av ett hovrättsbeslut.

I fråga om prövningstillstånd tillämpas bestämmelserna i 54 kap. rättegångsbalken.

---

¹¹ Senaste lydelse 2005:707.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna att 3, 5 och 9 §§ samt bilagan ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

Befriade från skyldigheten att betala avgifter enligt denna förordning är

1. sådan domstol eller skiljedomstol som ska avgöra tvist mellan stater och annat internationellt organ som bildats för behandling av sådan tvist, i mål eller ärende som handläggs enligt lagen (1946:818) om bevisupptagning åt vissa internationella organ
2. utländsk domstol i mål eller ärende som handläggs enligt lagen (1946:816) om bevisupptagning åt sådan domstol eller lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål
3. den som ansöker om att själv bli försatt i konkurs, i fråga om ansökningsavgiften
4. sådan utländsk myndighet som avses i 18 kap. 18 § första stycket sjölagen (1994:1009) i ärende om sjöförklaring
5. åklagare som ansöker om resning eller klagan över domvilla, och
6. socialnämnd som ansöker om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken.

5 §

Ansökningsavgiften eller tilläggsavgiften ska betalas tillbaka om rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) har beviljats den part som har betalat avgiften.

Ansökningsavgiften ska även betalas tillbaka om resning beviljas eller om avgörandet undanröjs på grund av domvilla.

9 §¹²

Ett beslut om avgift enligt denna I rättegångsbalken och lagen förordning får överklagas till (1996:242) om domstolsärenden

¹² Senaste lydelse 2014:256. Ändringen innebär bl.a. att andra och tredje styckena tas bort.

Domstolsverket. Överklagandet ska finnas bestämmelser om inom ett år från den dag då överklagande till allmän domstol. avgiften betalades ha kommit in till den domstol som meddelade beslutet.

Den omständigheten att överklagandet getts in till Domstolsverket hindrar inte att överklagandet tas upp till prövning, om handlingarna har kommit in före överklagandetidens utgång.

Domstolsverkets beslut får inte överklagas.

BILAGA¹³

Avgiftslista

Ansökningsavgifter

En ansökningsavgift tas ut med nedan angivet belopp när någon inleder något av följande.

Kategori A ..... 900 kr

Allmänna domstolsärenden:

- adoption, vårdnad eller umgängesrätt,
- verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken,
- verkställighet eller överflyttning enligt 5 eller 11 § lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn,
- tillfällig åtgärd i fråga om vårdnad, boende, umgänge eller förmynderskap enligt 8 § lagen (2008:450) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen eller 5 § lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention,
- namn enligt lagen (2016:1013) om personnamn,

Äktenskapsmål eller mål om underhåll enligt äktenskapsbalken och mål som gäller faderskap, föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken, vårdnad

¹³ Senaste lydelse 2022:1329.

om barn, barns boende, umgänge med barn eller underhåll till barn, inklusive mål som inleds genom en gemensam ansökan.

Mål om resning.

Mål om klagan över domvilla.

För ett tvistemål där 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken tillämpas tas ingen ny avgift ut om målet enligt rättens beslut ska handläggas enligt andra bestämmelser.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:379) med hovrättsinstruktion

Härigenom föreskrivs att det i förordningen (1996:379) med hovrättsinstruktion ska införas en ny paragraf, 37 b §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

37 b §

Om hovrättspresidenten förordnar domare att tjänstgöra i hovrätten enligt 37 a §, får hovrättspresidenten samtidigt förordna nämndemän från samma domstol som domarna att tjänstgöra i hovrätten, om nämndemännen samtycker. Ett förordnande ges för viss tid eller för särskilt angivna uppgifter.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:380) med kammarrättsinstruktion

Härigenom föreskrivs att det i förordningen (1996:380) med kammarrättsinstruktion ska införas en ny paragraf, 37 b §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

37 b §

Om kammarrättspresidenten förordnar domare att tjänstgöra i kammarrätten enligt 37 a §, får kammarrättspresidenten samtidigt förordna nämndemän från samma domstol som domarna att tjänstgöra i kammarrätten, om nämndemännen samtycker. Ett förordnande ges för viss tid eller för särskilt angivna uppgifter.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion

Härigenom föreskrivs att det i förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion ska införas en ny paragraf, 50 c §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

50 c §

Om lagmannen förordnar en domare att tjänstgöra vid tingsrätten enligt 50 a §, får lagmannen samtidigt förordna nämndemän från samma domstol som domaren att tjänstgöra vid tingsrätten, om nämndemännen samtycker. Om en förordnad domare inte är knuten till en viss domstol, får lagmannen i stället förordna nämndemän från annan tingsrätt inom samma hovrätts domkrets att tjänstgöra vid tingsrätten, om nämndemännen samtycker. Ett förordnande ges för viss tid eller för särskilt angivna uppgifter.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1996:382) med förvaltningsrättsinstruktion

Härigenom föreskrivs att det i förordningen (1996:382) med förvaltningsrättsinstruktion ska införas en ny paragraf, 43 c §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

43 c §

Om lagmannen förordnar en domare att tjänstgöra vid förvaltningsrätten enligt 43 a §, får lagmannen samtidigt förordna nämndemän från samma domstol som domaren att tjänstgöra vid förvaltningsrätten, om nämndemännen samtycker. Om en förordnad domare inte är knuten till en viss domstol, får lagmannen i stället förordna nämndemän från annan förvaltningsrätt inom samma kammarrätts domkrets att tjänstgöra vid förvaltningsrätten, om nämndemännen samtycker. Ett förordnande ges för viss tid eller för särskilt angivna uppgifter.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

2 Uppdrag och arbete

2.1 Arbetsgruppen för processrättsliga reformer för allmänna domstolar

Domstolsverket har inrättat två arbetsgrupper inom Sveriges Domstolar med uppgift att arbeta med processrättsliga frågor, den ena med koppling till allmän domstol med hyres- och arrendenämnd och den andra med frågor som berör allmän förvaltningsdomstol. Grupperna består av ordinarie domare inom respektive domstolsslåg i såväl överrätt som underrätt. Grupperna leds av var sin ordförande. Arbetsgruppernas uppdrag är kopplat till den strategiska inriktningen för Sveriges Domstolar om en utvecklad målhantering. Arbetsgrupperna har frihet att, efter samråd med Domstolsverket, själva välja vilka ämnen de vill behandla inom sina respektive områden. Till båda arbetsgrupperna har flera förslag till förbättringar och förenklingar av processrätten kommit in från medarbetarna inom Sveriges Domstolar. Arbetsgrupperna har övervägt de inkomna förslagen och identifierat vissa förslag som intressanta att prioritera. Respektive arbetsgrupp har därefter arbetat med de områden och förslag som bedömts angelägna att prioritera.

Den arbetsgrupp som behandlat frågor som rör allmän domstol består av lagmannen Göran Lundahl, ordförande, hovrättspresidenten Anders Hagsgård, lagmannen Monica Felding, lagmannen Mikael Forsgren, lagmannen Lars-Gunnar Lundh, justitierådet Stefan Reimer, hovrättslagmannen Monika Sörbom och kanslichefen Joakim Zetterstedt. Till och med den 24 november 2022 bestod gruppen även av lagmannen Eva-Lena Norgren. Från och med den 9 juni 2022 har gruppens sekreterare varit hovrättsassessorn Sofia Fors.

2.2 Allmänna utgångspunkter för processgruppens uppdrag och arbete

Utvecklingen i samhället gör att domstolarnas verksamhet måste anpassas för att kunna möta medborgarnas berättigade krav på att få rättssäkra avgöranden inom rimlig tid. Den materiella lagstiftningen som hanteras av de allmänna domstolarna förändras i snabb takt. Detta gäller inte minst inom straffrättens område, men också på andra områden har det genomförts reformer, exempelvis inom familjerätten.

För att möta de krav som medborgarna ställer på domstolarna bör handläggningen av mål och ärenden vara flexibel och anpassningsbar samtidigt som den ska vara förutsägbar och rättssäker. Det är angeläget att handlägningsreglerna ger förutsättningar för att den som går till domstol för att få sin sak prövad kan få ett avgörande inom skälig tid. Att processen är effektiv och att domstolarnas resurser koncentreras till sådana uppgifter som leder till ett avgörande av reella tvister leder också till en ökad kvalitet och högre rättssäkerhet. Härigenom ökar medborgarnas förtroende för domstolarnas verksamhet.

För att undersöka vilka åtgärder som sett till helheten är mest ändamålsenliga för att uppnå ett sådant syfte har arbetsgruppen främst vänt sig till de allmänna domstolarna, som har lämnat ett stort antal förslag på lagstiftningsåtgärder som skulle bidra till en mer kvalitativ, snabbare och mer ändamålsenlig handläggning. De förslag arbetsgruppen hittills har arbetat

med har fokuserat på att öka möjligheterna att lagföra tilltalade som väljer att utebli vid brottmålsförhandlingar. I den här promemorian samlar arbetsgruppen flera förslag som på olika sätt främjar en mer ändamålsenlig handläggning. Genom utnyttjandet av den tekniska utveckling som domstolarna genomgått inte minst under pandemiåren kan domstolarnas resurser också användas på ett mer flexibelt sätt samtidigt som risken att förhandlingar behöver ställas in på grund av oförutsedda omständigheter minskar.

Under den tid arbetsgruppen har arbetat har vissa handläggningsregler reformerats parallellt med gruppens arbete. Exempelvis har möjligheterna att avgöra brottmål på handlingarna utökats väsentligt, en ordning för snabbare lagföring av vissa brottmål har permanentats och delgivningslagstiftningen har delvis förändrats. Vissa av arbetsgruppens förslag innebär en anpassning av regelverket som har aktualiserats på grund av sådana förändringar.

I promemorian föreslår arbetsgruppen utvidgade möjligheter för parter och vittnen att delta i ett sammanträde genom videonärvaro, att rättens möjligheter att delta i sammanträden genom videolänk regleras, att vissa mål som i dag inte är avgiftsbelagda avgiftsbeläggs, att vissa justeringar görs i reglerna om hur nämndemän medverkar vid avgörandena samt att beslut om avgifter som i dag överklagas till Domstolsverket i stället ska överklagas till hovrätt.

3 Utvidgade möjligheter att delta genom videolänk vid sammanträden

3.1 Reformbehov

Det har kommit in förslag till arbetsgruppen om att öka möjligheten att närvara genom videolänk för parter och andra domstolsaktörer. Det har anförts att utgångspunkten i nuvarande lagstiftning att den som ska delta i ett sammanträde inför rätten ska infinna sig fysiskt bör ses över med hänsyn till utvecklingen av möjligheterna till närvaro på annat sätt. Vidare har det framförts att rättsläget behöver tydliggöras när det gäller möjligheten för rättens ledamöter att närvara digitalt under domstolsförhandlingar och när mål avgörs på annat sätt. Ytterligare en aspekt som har lyfts fram är att möjligheten för rätten att vara närvarande via videolänk vid ett sammanträde skulle kunna leda till ett mer ändamålsenligt och effektivt utnyttjande av Sveriges Domstolars samlade resurser. I det sammanhanget har även frågan lyfts om dagens begränsning att endast nämndemän som är folkbokförda i den egna domstolens domkrets får tjänstgöra när mål i den domstolen avgörs bör ses över.

Möjligheten att delta genom videolänk vid ett sammanträde inför rätten infördes år 2000 genom en försöksverksamhet. Vid utvärderingen bedömdes försöket som positivt. Möjligheten att närvara genom videolänk utvidgades och permanentades därför år 2008. Sedan dess har användandet av möjligheten att delta genom videolänk i ett sammanträde inför rätten stadigt ökat. Exempelvis ökade antalet videokonferenstimmar i sal i alla domstolar från ca 6 800 timmar år 2011 till ca 42 400 timmar år 2019. Covid-19-pandemin medförde att deltagandet genom videolänk ökade kraftigt till ca 76 600 timmar år 2020 och så mycket som ca 114 900 timmar år 2021.

I takt med den ökade användningen av videolänk under pandemin har många domstolsaktörer, såsom parter, ombud och vittnen, ökat sina förväntningar och krav på domstolars tillgänglighet och servicenivå. Samtidigt ställer allmänheten fortsatt krav på en hög kvalitet i dömandet samt på en snabb och effektiv handläggning.

Ett utökat användande av möjligheten till närvaro vid förhandlingar via video skulle kunna ha övergripande samhällsfördelar. Det skulle underlätta för parter och vittnen att inställa sig i domstol utan att behöva resa långa sträckor. I det sammanhanget bör ett pågående projekt som Domstolsverket driver om samarbete med Statens Servicecenter särskilt uppmärksammas. Projektet går ut på att Statens Servicecenter ska ställa rum med videokonferensutrustning på vissa av myndighetens servicekontor till förfogande för domstolar. På så sätt ökar domstolarnas tillgänglighet. Domstolarna beräknas få möjlighet att förfoga över besöksrum för videomöten på vissa servicekontor under våren 2023. Utvecklingen mot en ökad användning av videoteknik vid sammanträden pågår även vid Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse som arbetar med att utöka antalet videorum på häkten, anstalter och SiS-hem. Det är viktigt att regleringen håller jämna steg med den utvecklingen. Videonärvaro vid vissa typer av förhandlingar, exempelvis häkttingsförhandlingar, skulle då leda till ett minskat transportbehov och detsamma gäller för förvaltningsdomstol i mål om tvångsvård av unga. Detta ökar i sin tur säkerheten och är kostnadsbesparande.

Tingsrätternas tillämpning av bestämmelserna om videonärvaro är inte enhetlig. Det synes förekomma såväl regionala skillnader som skillnader mellan olika domstolar inom samma geografiska område. Det finns också stora skillnader i tillämpningen av reglerna. Vissa domare anser att det i princip inte krävs några skäl alls för att en domstolsaktör ska få delta via videolänk under ett sammanträde. Andra domare menar att det måste anföras – mer eller mindre tungt vägande – skäl för att man ska få avvika från huvudregeln om fysisk inställelse. Ett exempel på det senare synsättet är att vissa domare anser att den misstänkte aldrig bör delta genom videolänk vid den första häktningförhandlingen i ett mål. Att tillämpningen skiljer sig åt mellan enskilda domare skapar praktiska problem på domstolarna och leder till att domstolsaktörer inte blir bemötta på ett likvärdigt sätt. Detta talar för att huvudregeln om fysisk inställelse behöver ses över.

Den tekniska utvecklingen har gått fort och möjliggjort olika typer av uppkoppling, inte bara från andra domstolslokaler utan även hemifrån. Inställelse genom ljud- och bildöverföring är därför inte längre detsamma som det var när lagstiftningen infördes. Det finns ett behov av att se över gränsdragningen för de olika inställesätten.

Den nya tekniken har också möjliggjort att rättens ledamöter samlas digitalt från olika fysiska platser eller att någon eller några medverkar digitalt och att andra medverkar fysiskt. Frågan hur rätten ska vara närvarande är oreglerad i dag. Tillämpning och praxis varierar mellan domstolsslagen, mellan domstolarna och beroende på typen av sammanträde. Det finns anledning att överväga om det redan av detta skäl behövs en reglering av hur rätten ska vara samlad och närvarande vid olika typer av förhandlingar. Det finns också ett behov av att undersöka om en sådan reglering skulle kunna bidra till en mer flexibel ordning för att hjälpas åt mellan domstolar vid exempelvis plötsliga sjukdomsfall eller vid jävssituationer.

Av samma skäl finns det anledning att överväga om kravet på att en nämndeman får tjänstgöra endast i den domstol som hör till den del av kommunen eller länet där nämndemannen är folkbokförd bör bibehållas. En möjlighet till undantag från den ordningen skulle också öka flexibiliteten och rusta domstolarna bättre för att hantera jävssituationer eller tillfälliga behov av förstärkning.

Arbetsgruppen har mot denna bakgrund beslutat utreda följande frågor.

- Bör möjligheten att närvara genom videolänk för parter och andra domstolsaktörer utvidgas?
- Bör möjligheten för rättens ledamöter att närvara genom videolänk vid sammanträden regleras i lag? Hur bör en sådan reglering utformas?
- Bör begränsningen att endast nämndemän som är folkbokförda i domstolens domkrets får tjänstgöra i den domstolen behållas?

3.2 Nuvarande bestämmelser

3.2.1 Rätten till en förhandling inom skälig tid

Av artikel 6 i den Europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) framgår att var och en har rätt till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid inför en oavhängig och opartisk domstol.

Artikeln är tillämplig på förfaranden som gäller en tvist om någons civila rättigheter eller skyldigheter eller en anklagelse för brott.

Europadomstolen har i ett stort antal fall prövat om ett mål har avgjorts inom skälig tid. Domstolen har då ställt upp en rad kriterier. När det gäller civila tvister ska beaktas hur komplicerat målet varit, hur parterna agerat under förfarandet och hur domstolar och myndigheter handlagt målet. Om det kan visas att domstolarna har bidragit till att förlänga förfarandet genom att inte sätta ut målet till förhandling inom rimlig tid eller genom allmänt långsam handläggning, talar dessa omständigheter för att målet inte har avgjorts inom skälig tid. Av betydelse är också om målet gällt en fråga av stor betydelse för en part, t.ex. vårdnad om barn eller rätt till pension. Ofta har Europadomstolen grundat sina ställningstaganden i dessa frågor på en allmän helhetsbedömning snarare än på en detaljerad analys av om kravet på ett rättsligt avgörande inom skälig tid respekterats. I brottmål är de kriterier som tillämpas likartade. Av betydelse för bedömningen är således hur komplicerat målet har varit samt hur domstolar, myndigheter och den tilltalade själv har agerat under förfarandet (se Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis [2015, JUNO], s. 323).

3.2.2 Platsen för sammanträde

En tingsrätt ska som huvudregel hålla sammanträde för huvudförhandling på tingsställe. Med tingsställe förstås en ort där tingsrätten regelbundet ska hålla sammanträde för huvudförhandling. Regeringen bestämmer på vilken ort, eller vilka orter, som en tingsrätt ska ha tingsställe. Om särskilda skäl talar för att sammanträde hålls på annan ort än där tingsrätten har tingsställe, får sammanträde hållas på den orten. (Se 1 kap. 5 och 6 §§ rättegångsbalken.)

Undantagsbestämmelsen fanns redan vid rättegångsbalkens införande år 1948, men gällde då inte allmänna ting. De allmänna tingen var sammanträden för huvudförhandling i häradsrätten som bestod av häradsförordning och minst sju nämndemän. För särskilda tingsammansättningar då häradsrätten var domför endast med tre nämndemän och, i vissa fall, utan nämnd fick däremot sammanträden hållas på annan ort än där tingsrätten hade tingsställe. I förarbetena till rättegångsbalken diskuterades inte närmare skälet till att sådana sammanträden kunde hållas på annan ort än där tingsrätten hade tingsställe (se Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1942 s. 395 f.). Frågan togs inte heller upp i senare förarbeten som rörde ändring av bestämmelserna om var sammanträden ska hållas (se dåvarande 1 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken och prop. 1974:149 s. 8 f.).

Det finns ingen reglering om var tingsrätten ska hålla andra sammanträden än huvudförhandlingar. Sådana sammanträden, t.ex. muntliga förberedelser i tvistemål, sammanträden i ärenden samt beslags- och häktningsförhandlingar, hålls dock normalt på en av de orter där tingsrätten har tingsställe.

Hovrätt ska som huvudregel hålla sammanträde på den ort där den har sitt säte (se 2 kap. 5 § rättegångsbalken). Sammanträde får dock hållas på någon annan ort om det finns skäl till det.

När det gäller var de allmänna förvaltningsdomstolarna ska hålla muntlig förhandling finns det ingen generell bestämmelse om detta i förvaltningsprocesslagen (1971:291). Däremot finns särskilda bestämmelser avseende psykiatrimål som anger att en muntlig förhandling ska hållas på sjukvårdsinrättningen, om inte patienten deltar genom ljudöverföring eller

ljud- och bildöverföring eller särskilda skäl talar för något annat (se 37 § lagen [1991:1128] om psykiatrisk tvångsvård och 21 b § lagen [1991:1129] om rättspsykiatrisk vård).

3.2.3 Deltagande i ett sammanträde för parter och andra domstolsaktörer

För den som ska delta i ett sammanträde inför rätten är huvudregeln att han eller hon ska infinna sig personligen i rättssalen (se 5 kap. 10 § rättegångsbalken). Om sammanträdet hålls på annat ställe, ska deltagaren i stället infinna sig där.

Rätten får besluta att den som ska delta i ett sammanträde inför rätten ska delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det finns skäl för det. Rättens ordförande får besluta i frågan om den uppkommer under ett sammanträde. Vid bedömningen av om det finns skäl för sådant deltagande ska rätten särskilt beakta

- de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen,
- om någon som ska delta i sammanträdet känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen,
- om det kan antas att någon som ska delta i sammanträdet utsätts för påtryckningar, och
- om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

Ett deltagande genom telefon eller videolänk får inte ske om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter. Rätten kan på eget initiativ ta upp frågan om någon ska delta i ett sammanträde genom telefon eller videolänk och besluta om det. Vidare är ett deltagande per telefon eller videolänk inte frivilligt. Det krävs alltså inget samtycke från den som ska delta på distans.

Den som deltar i ett sammanträde genom telefon och videolänk ska anses ha inställt sig inför rätten.

Bestämmelsen om deltagande genom telefon eller videolänk omfattar alla som på något sätt deltar i ett sammanträde inför rätten, t.ex. parter, ombud, vårdnadshavare och tolkar. Vidare omfattar bestämmelsen alla typer av sammanträden enligt rättegångsbalken och lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen) samt är tillämplig i alla instanser.

Det infördes en försöksverksamhet med videokonferens vid några domstolar under 2000. Möjligheten att delta genom videolänk vid ett sammanträde inför rätten vid alla allmänna domstolar permanentades 2008. Samtidigt utvidgades möjligheten att delta vid ett sammanträde genom telefon. I förarbetena anförde regeringen att videokonferensteknik skulle kunna öka tillgängligheten till domstolarna för såväl parter som andra som deltar i sammanträden inför rätta, att kostnader och olägenheter skulle minska samt att handläggningstiderna skulle kortas (se prop. 2004/05:131 s. 78 f.). Regeringen bedömde att videokonferenstekniken inom rättskipningen på flera sätt skulle vara positiv ut ett medborgarperspektiv samtidigt som rättssäkerheten kunde upprätthållas och i vissa fall även stärkas. Sammantaget syftade lagändringarna till att göra domstolväsendet mer flexibelt och mindre sårbart samt att anpassa domstolarna till den tekniska utvecklingen.

Genom en hänvisning i 14 § andra stycket förvaltningsprocesslagen framgår att sökanden eller klaganden och den som har att svara i målet får delta i en muntlig förhandling genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring under samma förutsättningar som gäller enligt 5 kap. 10 § rättegångsbalken. Detsamma gäller vittnen och sakkunniga (se 25 § andra stycket förvaltningsprocesslagen).

3.2.4 Deltagande i ett sammanträde för rättens ledamöter

Varken i rättegångsbalken eller förvaltningsprocesslagen finns några bestämmelser om rättens närvaro i rättssalen vid ett sammanträde. Frågan behandlades inte heller när möjligheten till deltagande genom telefon och videolänk infördes (jfr prop. 2004/05:131 s. 124 f.).

När det gäller föredragningsmål i hovrätt och Högsta domstolen är det inte ovanligt att rättens ledamöter deltar genom videolänk, antingen från arbetsplatsen eller hemifrån. Då sitter ledamöterna alltså inte samlad. Sådana mål kan inkludera uppspelning av förhör som ledamöterna då tar del av var och en för sig. För att tillgodose koncentrationen i rättegången sker uppspelningen av förhör samtidigt. Det förekommer även att en eller flera av rättens ledamöter deltar via videolänk eller telefon vid överläggningar efter en förhandling.

Högsta domstolen uttalade i avgörandet NJA 1994 s. 545, som behandlade en situation då en nämndeman var närvarande per telefon vid en fortsatt huvudförhandling efter rättspsykiatrisk undersökning, att rättens personliga närvaro i rättssalen måste anses vara en självklar regel och att det därför inte är möjligt att ersätta en ledamots personliga närvaro med deltagande genom telefon. Vid tiden för avgörandet var det inte möjligt att inställa sig personligen via videolänk vid en förhandling. Någon praxis efter det att det regelverket kom till stånd finns inte. Hovrätten för Västra Sverige har emellertid i ett beslut den 9 juni 2022 (mål nr B 3330-22) behandlat frågan om deltagande vid huvudförhandling genom videolänk för rättens ledamöter. Av hovrättens beslut framgår att tingsrätten bestod av två lagfarna domare och fyra nämndemän. Huvudförhandlingen pågick under 16 dagar i tingsrätten. Rättens ordförande hade till följd av sjukdom varit närvarande genom videolänk under en förhandlingsdag. Referenten hade då varit ordförande. Därefter hade referenten till följd av sjukdom varit närvarande genom videolänk under tre förhandlingsdagar. Med hänvisning till NJA 1994 s. 545 bedömde hovrätten att det inte var möjligt, oavsett skäl, att låta en av rättens ledamöter delta i en huvudförhandling genom videolänk i stället för att närvara fysiskt i rättssalen.

När det gäller psykiatrimål i förvaltningsdomstol ska förhandlingen som huvudregel hållas på sjukvårdsinrättningen (se 37 § lagen om psykiatrisk tvångsvård och 21 b § lagen om rättspsykiatrisk vård). Före pandemin innebar det att rättens ledamöter normalt åkte till sjukvårdsinrättningen där patienten, chefsöverläkaren och det offentliga biträdet befann sig. Under pandemin etablerades en ordning på förvaltningsrätterna där rättens ledamöter som huvudregel deltog via videolänk från domstolens lokaler medan patienten, chefsöverläkaren och det offentliga biträdet deltog från sjukvårdsinrättningen. Även om covid-19 sedan den 1 april 2022 inte längre klassas som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom, har de flesta förvaltningsrätter fortsatt med den ordning som etablerades under pandemin.

3.2.5 Rättens användning av rättegångssal och sidosal

En grundläggande princip är att en domstolsförhandling är offentlig (se 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och 5 kap. 1 § rättegångsbalken).

Offentlighetsprincipen innebär att vem som helst får vara närvarande vid en domstolsförhandling utan att behöva uppge identitet. Principen ger medborgarna möjlighet till insyn och därmed underlag för debatt. Vidare ses principen som en indirekt garanti för att även andra för en rättsstat grundläggande principer efterlevs. För att offentligheten vid en domstol ska få begränsas krävs stöd i lag och skälen för en sådan begränsning måste anges. (Se prop. 1975/76:209 s. 66.)

Med förhandling avses alla typer av sammanträden där parter är närvarande eller bevis ska tas upp. För en föredragning där någon fråga ska avgöras på handlingarna gäller inte offentlighet eftersom det inte är fråga om en förhandling.

Om de som ska delta i ett sammanträde inte får plats i rättssalen, ska rätten se till att de kan följa sammanträdet genom ljud- och bildöverföring från en s.k. sidosal (se 5 kap. 12 § rättegångsbalken). Rätten får på samma sätt låta åhörare följa sammanträdet från en sidosal. Om det finns skäl får rätten besluta att samtliga åhörare ska följa sammanträdet från en sidosal. Vid en sådan bedömning ska rätten särskilt beakta

- om det kan antas att åhörarna kommer att störa sammanträdet eller på något annat sätt uppträda olämpligt i rättssalen,
- om någon som ska delta i sammanträdet känner rädsla på grund av åhörarnas närvaro,
- om det kan antas att någon som ska delta i sammanträdet utsätts för påtryckningar av åhörarna, och
- om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

Rättens ordförande ska upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och besluta de ordningsregler som behövs (se 5 kap. 9 § rättegångsbalken). Bestämmelsen gäller även i en sidosal (se 5 kap. 14 § rättegångsbalken). Om rättens ordförande inte kan upprätthålla ordningen på grund av rättssalens utformning eller för att en sidosal används, får en polisman eller ordningsvakt ges i uppdrag att utföra den uppgiften (se 5 kap. 15 § rättegångsbalken). Uppdraget får dock inte omfatta

- avvisning av en åhörare,
- förbud mot ljudupptagning eller ljudöverföring,
- beslut om undantag från skyldigheten att ha elektronisk utrustning avstängd och undanstoppad, eller
- andra uppgifter som bör utföras av en lagfaren domare.

3.2.6 Något om kravet på folkbokföring för nämndemän

För att någon ska vara valbar till nämndeman i tingsrätt och hovrätt ställs vissa krav, exempelvis att personen är svensk medborgare (se 4 kap. 6 § rättegångsbalken). Ett annat krav för en nämndeman i en tingsrätt är att han eller hon är folkbokförd i kommunen eller den del av kommunen som hör till tingsrätten. I en hovrätt krävs att han eller hon är folkbokförd i länet eller den del av länet som hör till hovrätten. Kraven på svenskt medborgarskap och folkbokföring i domsagan gäller även nämndemän i förvaltningsrätt och kammarrätt (se 20 § första stycket lagen [1971:289] om allmänna förvaltningsdomstolar).

Det finns en undantagsregel som innebär att nämndemän, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbara, ändå får ha kvar sitt uppdrag under resten av tjänstgöringsperioden (se 4 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken och 21 § tredje stycket lagen om allmänna förvaltningsdomstolar). En förutsättning för ett sådant beslut är att nämndemannen själv vill ha kvar uppdraget. Regeln innebär dock inte att en nämndeman har rätt att få fortsätta sitt uppdrag under de angivna förutsättningarna. Det är fullmäktige som utifrån en helhetsbedömning avgör om nämndemannen ska få behålla uppdraget. Vid denna bedömning bör beaktas om flytten är temporär, om nämndemannen rent praktiskt kan delta vid de sammanträden som följer av uppdraget och om nämndemannen allttjämt kan anses representera det omgivande lokalsamhället. (Se prop. 2005/06:180 s. 60.)

Kravet på att en nämndeman ska vara folkbokförd i domkretsen ska främst säkerställa att samtliga delar av en domstols upptagningsområde blir representerat. Att nämndemännen rekryteras från alla olika delar av domstolarnas upptagningsområde är viktigt av det skälet att det stärker domstolarnas ställning i det omgivande lokalsamhället. Detta bidrar i sin tur till att medborgarnas förtroende för domstolarnas verksamhet upprätthålls. Av tanken på ett folkligt lekmannainflytande följer också att hela landet bör vara representerat. (Se SOU 2002:61 s. 88.)

Kravet på folkbokföring i domkretsen hänger också samman med att nämndemännen enligt en av de ursprungliga tankarna skulle bidra med person- och lokalkännedom till den lokala domstolen. Nämndemannakommittén anförde i betänkandet *Framtidens nämndemän* att detta var ett föråldrat argument för nämndemannamedverkan och att en alltför ingående sådan kännedom hos någon av rättens ledamöter skulle kunna inverka negativt på en opartisk domstolsprövning. (Se SOU 2002:61 s. 88.)

3.2.7 Något om domares möjligheter att tjänstgöra vid annan domstol

Lagmannen i en tingsrätt får förordna en ordinarie domare i en annan allmän domstol eller i en allmän förvaltningsdomstol eller ett hyresråd att tjänstgöra vid tingsrätten, om domaren samtycker till tjänstgöringen (se 50 a § förordningen [1996:381] med tingsrättsinstruktion). Detsamma gäller i fråga om en icke ordinarie domare som tjänstgör i en annan tingsrätt eller i en förvaltningsrätt. Förordnande ges för viss tid. Förordnande kan också ges för särskilt angivna uppgifter till ordinarie domare och för enstaka mål eller ärenden till icke ordinarie domare. En motsvarande bestämmelse gäller för förordnande av domare i förvaltningsrätten (se 43 a § förordningen [1996:382] med förvaltningsrättsinstruktion).

Hovrättspresidenten får förordna en ordinarie domare i en annan allmän domstol eller i en allmän förvaltningsdomstol eller ett hyresråd att tjänstgöra i hovrätten, om han eller hon samtycker till tjänstgöringen. Ett förordnande ges för viss tid eller för särskilt angivna uppgifter (se 37 a § förordningen [1996:379] med hovrättsinstruktion). Det finns en motsvarande bestämmelse som gäller kammarrättspresidenten (se 37 a § förordningen [1996:380] med kammarrättsinstruktion).

3.3 Överväganden och förslag

3.3.1 Utvidgade möjligheter för den som ska inställa sig inför rätten att delta genom videolänk

Arbetsgruppens förslag: Möjligheten att delta i ett sammanträde genom videolänk ska utvidgas. Ett nytt skäl för sådan inställelse är att ett deltagande genom videolänk kan bidra till en effektiv handläggning av målet. Domstolen ska ges större flexibilitet att bestämma inställesätt.

Några utgångspunkter för inställelse via videolänk

När rättegångsbalken infördes år 1948 var det självklart att inställelse inför rätten skulle ske fysiskt. Under årens lopp har bestämmelsen kompletterats med andra former av inställelse allteftersom tekniken har erbjudits.

I samband med reformen *En modernare rättegång* (EMR-reformen) år 2008 moderniserades tekniken i domstol avsevärt. En central del av reformen innebar att tingsrätterna började dokumentera alla förhör som hölls i bevissyfte genom ljud- och bildupptagning samt att hovrätten och Högsta domstolen tog del av förhören genom uppspelning av ljud- och bildfilerna. Samtidigt infördes möjligheten att delta vid ett sammanträde inför rätten genom videolänk.

Av utvärderingen av EMR-reformen framgår att användningen av den modernare tekniken hade fallit mycket väl ut. Det anfördes också att handläggningen bättre kunde anpassas till vad som behövdes i det enskilda fallet, att det skapats en smidigare och snabbare domstolsprocess, att situationen för vittnen och brottsoffer hade förbättrats samt att rättssäkerheten var väl tillgodosedd. Vidare angavs i utvärderingen att EMR-reformens övergripande syfte att skapa en modernare rättegång i allmän domstol som uppfyllde kraven på en rättssäker, effektiv och ändamålsenlig handläggning hade uppfyllts. (Se SOU 2012:93 s. 260 f.)

EMR-reformen innebär att hovrätterna och Högsta domstolen sedan länge tar del av förhör i bevissyfte genom uppspelning av ljud- och bildupptagningarna från tingsrätten. Så sker även i vissa fall i tingsrätt, t.ex. under huvudförhandling då förhör sedan tidigare hållits under bevisupptagning. Om ett muntligt bevis som har tagits upp inför rätten kan läggas fram genom en ljud- och bildupptagning får det nämligen inte tas upp på nytt, om inte ytterligare frågor behöver ställas eller om det finns särskilda skäl (se 35 kap. 13 § första stycket rättegångsbalken). Vidare gäller i hovrätten att om ett muntligt bevis kan läggas fram genom en ljud- och bildupptagning av förhöret vid tingsrätten, får beviset tas upp på nytt bara om ytterligare frågor behöver ställas (se 35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken).

Sedan EMR-reformen genomfördes är den allmänna uppfattningen att framläggandet av muntlig bevisning genom uppspelning av ljud- och bildupptagningar mycket väl uppfyller kraven på rättssäkerhet, vilket bl.a. framgår av utvärderingen av reformen (se SOU 2012:93). Att lägga fram muntlig bevisning genom att förhörspersonen befinner sig fysiskt i rättssalen när förhöret genomförs och att lägga fram sådan bevisning genom uppspelning av en ljud- och bildupptagning har sedan länge behandlats likvärdigt. En person som inställt sig via videolänk anses ha inställt sig personligen. Teknikutvecklingen har gjort att en person som deltar genom videolänk kan ta del av vad som händer i förhandlingen på i det närmaste samma sätt som någon som deltar fysiskt. Närvaro via videolänk innebär

därför i sig inte någon rättsförlust för parterna. Rättssäkerheten tillgodoses på samma sätt vid videonärvaro som vid fysisk inställelse i rättssalen.

Under arbetet med betänkandet *Stärkt ordning och säkerhet i domstol* genomförde Utredningen om ordning och säkerhet i domstol en undersökning i form av seminarier och domstolsbesök. Av undersökningen framkom att kvaliteten på ljud- och bildöverföringarna numera är så bra att i stort sett alla domare anser att bevisning som läggs fram på det sättet i princip kan värderas lika bra som om personen hade befunnit sig i rättssalen (se SOU 2017:46 s. 113).

Ökad användning av videoteknik har lett till nya tekniska lösningar

Användandet av videoteknik för inställelse har ökat stadigt. Antalet videokonferenssamtal i sal har ökat från ca 12 800 samtal år 2011 till ca 181 600 samtal år 2021. Möjligheten att närvara via video genom att man inställer sig vid någon annan domstol, i stället för fysiskt, är numera väl etablerad. Tekniken fungerar överlag mycket väl och den utvecklas successivt.

Under pandemin utvecklades möjligheten att vara närvarande via video till att omfatta även andra tekniska lösningar än domstolarnas videokonferenssystem. När det gäller åklagare möjliggjordes för dem att närvara genom videolänk genom kommunikationstjänsten Skype som kopplas upp mot domstolens videokonferenssystem. För andra domstolsaktörer blev det möjligt att närvara via videolänk från webbläsaren från en dator, surfplatta eller smart mobiltelefon genom WebRTC. Syftet med den senare lösningen var att den skulle användas av domstolsaktörer som inte hade tillgång till ett videokonferenssystem. WebRTC gör det således möjligt för bl.a. parter och vittnen att närvara vid ett sammanträde inför rätten genom videolänk, oavsett var i landet personen befinner sig. WebRTC får dock inte användas om platsen varifrån någon deltar genom videolänk ska hållas hemlig. Anledningen är att en WebRTC-deltagare kan se namnen på de videokonferenssystem som har ringt in till samma videobrygga. Inställelser genom användning av annan videoöverföringsteknik än videokonferenssystem är i dag vanligt förekommande.

Den stora flexibilitet som WebRTC erbjuder har lett till att förhandlingar inte har behövt ställas in, t.ex. då en part, ombud eller vittne som har haft lätta förkylningssymptom har kunnat delta från hemmet vid en förhandling. Särskilt under pandemin, då flera smittskyddsåtgärder gällde, har WebRTC bidragit till att effektiviteten i domstolarna har kunnat upprätthållas.

Den tekniska utvecklingen har lett till nya utmaningar

För att domstolarna ska kunna upprätthålla vissa rättssäkerhetsgarantier och ett högt förtroende hos allmänheten behöver det råda en grundläggande ordning och reda i rättssalen. Alla sammanträden i domstolen måste också präglas av professionalism i fråga om bl.a. välfungerande teknik, rättens uppträdande och klädsel samt sammanträdesrummets möblering och inredning. Denna ordning är viktig för att påminna domstolsaktörer och åhörare om domstolens uppdrag och ingjuta situationens allvar.

Den ökade användningen av videoteknik har lett till nya utmaningar. Om en part deltar genom videolänk är det nämligen vissa omständigheter som är särskilt viktiga för att parter ska uppleva att de är delaktiga och får komma till tals under sammanträdet. Det handlar om att kamerorna i rättssalen och hos parterna ska vara rätt vinklade och zoomade, att kameran vid inledningen av förhandlingen bör visa hela rättssalen och alla som befinner sig i den samt att

kamerornas placering bör möjliggöra ögonkontakt mellan de personer som talar, vare sig de befinner sig i rättssalen eller deltar via videolänk. Brister i dessa hänseenden kan leda till att parter som deltar via videolänk känner sig exkluderade. (Jfr Lindh, Joacim [2022], Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom, Linnéuniversitetet.)

Parter som inte känner sig delaktiga upplever inte s.k. processuell rättvisa. I begreppet ligger att parter ska få komma till tals i domstolen, att domstolen är neutral och opartisk, att domstolen behandlar parterna med respekt och att domaren inger förtroende. Processuell rättvisa är bl.a. viktigt för att allmänheten fortsatt ska ha ett högt förtroende för domstolarna. Brister gällande kamerornas inställning kan i de allra flesta fall lösas av att rättens ordförande är aktiv och instruerar den teknikansvarige hur kamerorna ska riktas i rättssalen, instruerar videodeltagarna hur de ska ställa in sina kameror samt vad de ska göra om något tekniskt problem uppstår under sammanträdet.

Användandet av mer flexibel teknik har också lett till nya utmaningar. I takt med den ökade användningen av WebRTC har domstolarna uppmärksamrats på situationer som inte varit lämpliga. Det har t.ex. gällt ett vittne som hörts vid en domstolsförhandling samtidigt som vittnet har promenerat till bussen. Ett annat exempel är då professionella aktörer såsom åklagare, poliser och ombud, har deltagit från hemmet och barn har hörts eller synt i bild. De exemplifierade situationerna präglas inte av den ordning och reda samt professionalism som krävs vid en domstolsförhandling.

En annan utmaning vid användning av WebRTC är att domstolen inte kan kontrollera deltagarens omgivning. Det innebär att risken för att den som deltar vid en domstolsförhandling genom WebRTC utsätts för påtryckningar eller annan otillbörlig behandling är högre än om personen deltar fysiskt i rättssalen eller genom videolänk från en annan domstol. Om en part deltar genom WebRTC från hemmet är det också möjligt att någon annan än den som kallas till förhandlingen ser videobilden och hör vad som sägs, utan att rätten får kännedom om det. Detta är särskilt problematiskt under förhandlingar som hålls inom stängda dörrar. Vidare är det svårare för en domstol att kontrollera identiteten på t.ex. ett vittne om det deltar via videolänk genom WebRTC än om vittnet deltar genom att inställa sig vid en annan domstol.

Problemen med att domstolen inte kan kontrollera deltagarens omgivning och identitet vid deltagande genom WebRTC kan likställas med de typer av problem som gäller då någon deltar vid en förhandling genom telefon.

När det gäller den tekniska säkerheten är videosamtal genom WebRTC lika säkra som samtal via domstolarnas videokonferenssystem. Avseende driftssäkerheten håller videokonferenssystemet i domstolar hög kvalitet. Hur driftssäker WebRTC är beror på hur hög bandbredd som deltagaren har. Ju lägre bandbredd, desto sämre kvalitet får samtalet.

När en domstolsaktör deltar genom videolänk från en annan domstol kan domstolen som håller förhandlingen garantera driftsäker teknik, att kamerorna är ändamålsenligt riktade och placerade samt att videorummet är professionellt inrett. Domstolen kan då uppfylla kraven på ordning och reda samt professionalism. Risken för att någon som deltar genom videolänk från annan domstol utsätts för otillbörlig påverkan är inte högre än om personen deltar fysiskt i rättssalen. Att sådant deltagande är väletablerat och håller hög

kvalitet talar för att det sällan bör finnas skäl att neka en aktör deltagande genom videolänk om den deltar från en annan domstol.

Den omfattande flexibiliteten som deltagande genom WebRTC innebär gör att lämpligheten varierar i högre grad än om deltagandet sker från en annan domstol. Om en part och ett ombud deltar genom WebRTC från t.ex. ett advokatkontor med hög bandbredd, högkvalitativ teknik och lämplig inredning bör sådant deltagande anses lämpligt i de allra flesta fall. Om det däremot finns risk för att det uppstår problem med kontroll av deltagarens identitet eller omgivning, för otillbörlig påverkan eller för att deltagandet kommer att framstå som oprofessionellt talar det för att inställesättet inte bör användas. Flexibiliteten som WebRTC innebär leder till att det läggs ett större ansvar på domstolen att ta reda på information om hur en domstolsaktör avser att inställa sig via WebRTC för att kunna bedöma lämpligheten av inställesättet, än om någon ska delta via videolänk från en annan domstol.

Deltagande genom WebRTC kan vara särskilt attraktivt för domstolsaktörer som har lång resväg även till den närmsta av landets 48 tingsrätter. De senaste 60 åren har domstolarna minskat betydligt i antal. År 1971 genomfördes en större domstolsreform. De nuvarande tingsrätterna hade dessförinnan utvecklats ur en mycket gammal domstolsstruktur som var olika för stad och landsbygd. Allmän underrätt på landet och i stad som hörde till domsaga var häradsrätt och i övriga städer rådhusrätt. Vid tiden för domstolsreformen fanns 29 städer med rådhusrätt och 112 domsagor. Efter vissa smärre förändringar av reformen fanns 100 tingsrätter och därutöver 47 tingsställen år 1974. (Se SOU 1998: 135 s. 18 f.)

Mot bakgrund av den ökade användningen av videoteknik för inställelse pågår det ett utvecklingsarbete som syftar till att utöka dessa möjligheter ytterligare genom samverkan med Statens Servicecenter. Målet med arbetet är att öka antalet videorum i landet som domstolarna förfogar över och på så sätt öka servicenivån och tillgängligheten.

Även om det finns vissa utmaningar med deltagande genom WebRTC överträffar det inställesättet inte alltid inställelse genom videolänk från en annan domstol. Anledningen är den stora flexibilitet som WebRTC erbjuder, och som bör kunna utnyttjas så länge inställelsen sker under betryggande former och på ett professionellt sätt.

Möjligheten till inställelse genom videolänk bör utvidgas

Mot bakgrund av att inställelse via videolänk är väletablerat, håller hög kvalitet och har bred acceptans hos allmänheten finns anledning att nyansera synen på fysisk respektive digital inställelse vid en domstolsförhandling. Även om det alltjämt är en naturlig utgångspunkt att man inställer sig fysiskt i rättssalen bör möjligheten att inställa sig genom ljud- och bildöverföring utvidgas. Det bör – utöver de skäl som redan finns angivna i bestämmelsen – vara tillräckligt som skäl att en sådan inställelseform kan bidra till en effektiv handläggning av målet. En sådan ordning leder till en ökad flexibilitet för domstolarna, större möjligheter att genomföra olika typer av sammanträden och ett mer effektivt utnyttjande av resurser.

Nuvarande ordning innebär att domstolsaktörer kallas att närvara fysiskt till en domstolsförhandling och att det är upp till aktörerna att aktualisera frågan om videonärvaro. Det är mycket vanligt förekommande att sådana förfrågningar inkommer och rimligen kommer förväntningarna på möjligheten att närvara via video att öka snarare än minska över tid. Utöver

domstolens merarbete med att ta emot förfrågningar om videonärvaro innebär också en tillåten videonärvaro merarbete genom att kallelserna behöver ske på nytt. Om möjligheten till videoinställelse ökar blir handläggningen mer flexibel när det gäller domstolsaktörernas inställesätt vilket ger varje domstol möjlighet att anpassa inställesätten till de förhållanden som passar just den domstolen. Exempelvis skulle en domstol utifrån effektivitets- och kostnadsaspekter kunna sluta överenskommelser med berörda myndigheter att mer generellt hantera en viss typ av förhandlingar med inställelse genom videolänk.

Den ökade flexibiliteten skulle effektivisera verksamheten, göra domstolarna mer tillgängliga och tillgodose parternas rätt att få ett avgörande inom rimlig tid. Förslaget skulle bibehålla, och i vissa fall, stärka rättssäkerheten. Vidare skulle säkerheten i många fall stärkas samt kostnaderna och olägenheterna för samtliga domstolsaktörer minska.

En mer nyanserad lämplighetsprövning

En utvidgning av skälen för videoinställelse till att även omfatta att en sådan inställelseform bidrar till en effektiv handläggning av målet innebär att utrymmet för domstolen att besluta att vissa domstolsaktörer ska inställa sig via videolänk ökar. Det ligger i sakens natur att sådana beslut ska föregås av en lämplighetsprövning. Det behöver därför inte längre anges i lag.

Att utvidga videobestämmelsens tillämpningsområde leder till att större krav ställs på domstolarna att göra mer nyanserade lämplighetsbedömningar av inställesättet. En helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet bör göras. Vid bedömningen bör det finnas vissa allmänna utgångspunkter.

En allmän utgångspunkt som bör ha stor betydelse är formatet. Det innebär att domstolen måste ta hänsyn till hur många som ska delta vid sammanträdet och hur lång tid sammanträdet beräknas ta. Det finns i många fall ett större utrymme för domstolsaktörer att delta genom videolänk under en kortare förhandling än en förhandling som beräknas pågå under flera dagar. Vidare innebär formatet att domstolen bör beakta hur många personer som ska delta vid sammanträdet. Är det t.ex. så många deltagare att en sidosal måste användas om alla ska inställa sig fysiskt, kan det tala för att deltagarna med längst resväg bör delta genom videolänk från annan näraliggande domstol. Till formatsfrågan hör även vilken typ av sammanträde som ska hållas. Vid allmänna domstolar är det stor skillnad mellan exempelvis huvudförhandlingar i brottmål med många parter respektive förhandlingar som är mer avgränsade till format och tid, som häktningsförhandlingar, beslagsförhandlingar och muntliga förberedelser. Det kan även skilja sig mycket mellan olika typer av muntliga förberedelser. I vissa fall är parterna mest intresserade av att få hjälp med förlikningsförhandlingar av domaren och i andra fall handlar sammanträdet till största delen om tidsplanen. För allmänna förvaltningsdomstolar finns också många olika typer av sammanträden. Målets karaktär, vad som ska avhandlas vid sammanträdet och liknande omständigheter bör alltså tas hänsyn till när domstolen bestämmer inställesätt för de olika domstolsaktörerna.

Samtidigt kan det finnas skäl som talar för videonärvaro trots att själva förhandlingsformatet är mindre lämpligt. Exempelvis är det inte sällsynt vid flerdagars brottmålsförhandlingar med flera häktade att vissa av de tilltalade av säkerhetsskäl deltar via videolänk under samtliga förhandlingsdagar. En sådan ordning framstår också som ändamålsenlig.

En annan allmän utgångspunkt bör vara att parterna, så långt det är möjligt, bör inställa sig på samma sätt. Anledningen är att parterna ska bemötas likvärdigt under en rättegång. Det är en viktig del av domstolarnas arbete med processuell rättvisa och syftar bl.a. till att parterna ska uppfatta att de får en rättvis rättegång. Om en åklagare, t.ex. på grund av avståndet till domstolen, ska inställa sig genom videolänk bör den tilltalade också ges möjligt att inställa sig på samma sätt. Om en tilltalad ska inställa sig genom videolänk, t.ex. på grund av lång resväg till domstolen, bör i många fall även åklagaren inställa sig på samma sätt, oavsett avstånd till domstolen. Även när det gäller parter i ett tvistemål eller ärende bör dessa som huvudregel inställa sig på samma sätt. Det gör sig särskilt gällande när en av parterna framstår som starkare än den andra, t.ex. när en myndighet och en enskild utgör parter i ett mål.

När det gäller parternas uppfattning om inställesätt anges i förarbetena till 5 kap. 10 § rättegångsbalken att stor hänsyn normalt bör tas till deras uppfattning gällande deltagande genom videolänk (se prop. 2004/05:131 s. 224). Detta uttalande bör ses i ljuset av dåtidens teknik och att erfarenheterna då var begränsade (jfr SOU 2017:46 s. 117 f.). Många domare och domstolsaktörer ansåg då att det var kontroversiellt att införa videokonferensteknik i domstolarna. I dag finns däremot en bred acceptans för deltagande genom videolänk vid såväl domstolsförhandlingar som domstolsinterna möten och utbildningar. Digitala kommunikationstjänster används i stor utsträckning och de allra flesta har en smart mobiltelefon. Det kan därför ifrågasättas om förarbetsuttalandet om parternas uppfattning om inställesätt fortfarande gör sig gällande med samma styrka. Dessutom leder deltagande genom videolänk inte till någon rättsförlust för parterna. Mot den bakgrunden bedömer arbetsgruppen att parternas uppfattning om inställesätt inte behöver efterforskas särskilt och inte heller ska beaktas på annat sätt än som en del i den helhetsbedömning domstolen har att göra och således ställas mot exempelvis effektivitets- och kostnadsaspekter. Domstolen bör fortsatt ha det avgörande inflytandet i fråga om hur domstolsaktörer ska inställa sig.

Även om deltagande genom videolänk i många fall är lämpligt finns det situationer då personer bör inställa sig fysiskt i rättssalen. Skälen för fysisk inställelse i rättssalen kan vara sammanträdets karaktär, relationen mellan parterna och/eller ett vittne, hur länge sammanträdet ska pågå, hur många personer som ska delta och vad som ska avhandlas. Stor vikt måste läggas vid omständigheterna vid varje enskilt sammanträde. Det är därför inte möjligt att ge exempel på situationer då fysisk inställelse alltid bör krävas. Däremot kan möjligen vissa sammanträden generellt sett vara mindre lämpliga för deltagande genom videolänk. Det gäller exempelvis parter vid huvudförhandling i ungdomsmål eftersom fysisk närvaro kan sägas inskräpa allvaret i situationen för ungdomar. Dessutom avkunnas i regel domen i ungdomsmål varför det är lämpligt att parterna är på plats fysiskt.

Inom lämplighetsprövningen bör domstolen vidare säkerställa att en förhörsperson kan höras under betryggande former på ett rättssäkert sätt och med bibehållen informationssäkerhet. De tekniska lösningar som väljs för uppkoppling måste vara driftsäkra och domstolen måste förvissa sig om att exempelvis ett vittnesmål kan avläggas i enskildhet och utan att någon utövar påtryckningar mot den som hörs. Även om den problematiken kan förekomma redan vid dagens regler – exempelvis vid telefonförhör från hemmet – finns det anledning att vara uppmärksam. Vid en misstanke om att någon som ska höras kan utsättas för otillbörlig påverkan bör vittnet kallas att

inställa sig fysiskt eller delta genom videolänk från en annan domstol eller en annan lokal med motsvarande säkerhet.

När det gäller domstolens val mellan deltagande genom videolänk från en annan domstol eller via WebRTC bör domstolen säkerställa att sammanträdet präglas av ordning och reda samt professionalism. Det innebär t.ex. att domstolen inte bör tillåta att aktörer som deltar genom WebRTC befinner sig på offentliga platser eller i andra miljöer där det kan finnas störande moment. Det innebär också att domstolen måste se till att professionella aktörer deltar genom videolänk på ett professionellt sätt. Kravet ligger i linje med medborgarnas uppfattning av hur en domstolsförhandling ska gå till. Oseriösa inslag under domstolsförhandlingar skadar förtroendet för domstolarna. Eftersom deltagande genom videolänk från en annan domstol är väletablerat, håller hög kvalitet och är säkert bör det sällan finnas skäl att neka en domstolsaktör att delta på det sättet.

Skäl för inställelse genom videolänk

Som framgår ovan innebär arbetsgruppens förslag att domstolen ges större utrymme att besluta om inställelse via videolänk, under förutsättning att det är lämpligt. Förslaget leder till att de skäl som talar för inställelse genom videolänk får större tyngd än enligt nuvarande ordning.

Ett tungt skäl till att utvidga möjligheten att inställa sig genom videolänk, och därmed öka sådant deltagandet, är att det kommer att stärka parternas rätt att få sitt mål prövat inom skälig tid. Rättigheten framgår av artikel 6 i Europakonventionen. Om parter och andra domstolsaktörer i högre utsträckning deltar genom videolänk innebär det nämligen en mer flexibel och effektiv handläggning vid domstolarna. Det innebär i sin tur att färre sammanträden behöver ställas in och att handläggningstiderna kan kortas. En effektiv handläggning stärker också allmänhetens förtroende för domstolarna. Om en domstolsaktörs deltagande genom videolänk bidrar till en effektiv handläggning av målet bör det således utgöra ett sådant skäl som särskilt ska beakta vid bedömningen av inställesätt. Det är av så central betydelse att det bör anges i lag.

De skäl som enligt nuvarande ordning särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det finns skäl för ett deltagande genom videolänk är kostnader och olägenheter, otillbörlig påverkan och rädsla samt säkerhet (se 5 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken). Arbetsgruppen anser att dessa omständigheter även fortsatt bör beaktas särskilt av domstolen. Skälen är följande.

- *Kostnader och olägenheter.* Att inställa sig fysiskt vid en domstol kan i många fall vara förenat med stora kostnader och betydande olägenheter för parter och förhörspersoner och andra som kallats till en domstolsförhandling. För exempelvis häktade som ska delta vid en häktningförhandling kan ett deltagande genom videolänk minska olägenheterna för den häktade och minska kostnaderna för Kriminalvården. För förhörspersoner kan deltagande genom videolänk innebära betydligt minskade olägenheter och kostnader, t.ex. genom att vittnet inte behöver ta ledigt från sitt arbete och förlora arbetsinkomst eller inte behöver åka långt för att komma till domstolen. När det gäller ombud kan videonärvaro vidare innebära ett minskat behov av att sätta någon annan i sitt ställe vid exempelvis häktningförhandlingar. I kostnadsaspekten ligger inte endast kostnaden för den som ska inställa sig utan även samhälleliga

kostnader för exempelvis transporter. Det är inte heller nödvändigt att en nyanserad bedömning av kostnaderna görs mål för mål utan en domstol kan genom överenskommelser etablera en ordning där videoinställelse är att föredra av kostnadsskäl för en viss typ av sammanträden.

- *Otillbörlig påverkan och rädsla.* Om någon som ska delta i ett sammanträde känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen, framstår det som motiverat att låta den personen närvara genom videolänk. Detsamma gäller om det kan antas att den som ska delta vid ett sammanträde utsätts för påtryckningar. Det kan exempelvis vara fråga om en målsägande eller ett vittne i mål som gäller organiserad brottslighet eller relationsbrottslighet.
- *Säkerhet.* Deltagande genom videolänk bör ske om någon som ska delta i ett sammanträde kan antas uppträda våldsamt eller om det finns risk för flyktförsök. Om personen är häktad bör han eller hon delta genom videolänk från häktet. Det ökar säkerheten för övriga personer som befinner sig i rättssalen samt minskar Kriminalvårdens olägenheter att transportera den häktade. Om någon som ska delta vid ett sammanträde har skyddad folkbokföring är det också motiverat med deltagande genom videolänk. Då är det av särskild vikt att platsen från vilken personen deltar hemlighålls.

3.3.2 Begränsade möjligheter för den som ska inställa sig inför rätten att delta genom telefon

Arbetsgruppens förslag: Möjligheten till deltagande genom telefon vid ett sammanträde ska begränsas. Sådant deltagande ska bara tillåtas om det föreligger särskilda skäl.

Villkoren för när någon får delta vid ett sammanträde via telefon är desamma som gäller för deltagande genom videolänk (se 5 kap. 10 § rättegångsbalken). I förarbetena till bestämmelsen anges att deltagande genom telefon är ett utmärkt sätt att minska olägenheterna för de berörda och hålla nere processkostnaderna (se prop. 2004/05:131 s. 98). Vidare anges i samma förarbeten att reglerna om deltagande genom videolänk och telefon blir enklare att tillämpa om villkoren är lika, även om det inte innebär att det i alla sammanhang är lika lämpligt att använda sig av telefon som av videolänk, samt att videokonferens som kommunikationsform i de flesta hänseende överträffar telefon. I utvärderingen av EMR-reformen framgår att telefonförhör vid tiden för utvärderingen förekom i ungefär samma utsträckning som före reformen (se SOU 2012:93 s. 61).

Den senaste tiden har deltagandet genom videolänk vid domstolsförhandlingar ökat mycket och fått en bred acceptans bland allmänheten. Numera kan vem som helst med tillgång till en smart mobiltelefon och relativt hög bandbredd delta genom videolänk genom WebRTC. Det har lett till att den praktiska betydelsen av möjligheten att höra personer via telefon har minskat kraftigt. Att vara närvarande genom telefon är också ett betydligt sämre sätt än att vara närvarande fysiskt eller genom ljud- och bildöverföring, eftersom information, exempelvis personens icke-verbala yttringar, går förlorad när deltagaren inte kan ses av rätten och övriga deltagare. Rätten kan inte heller försäkra sig om att det verkligen är den person som ska delta i sammanträdet som deltar via telefon. Att tilltalade och andra förhörspersoner t.ex. inte kan se åklagaren under en huvudförhandling i brottmål kan också undergräva åklagares offentliga förtroende. Detta talar

för att möjligheten att delta genom telefon inte bör utvidgas på motsvarande sätt som förslagen om inställelse genom videolänk utan snarare begränsas.

Ett utslag av de svårigheter vid bevisvärderingen som telefont närvaro innebär är de s.k. tilltrosreglerna i hovrätten. Reglerna innebär att tingsrättens dom i den delen som huvudregel inte får ändras utan att beviset har lagts fram i hovrätten genom en ljud- och bildupptagning eller tagits upp på nytt vid huvudförhandling i hovrätt. En översyn av tilltrosreglerna har nyligen initierats (se dir. 2022:141) men det är angeläget att situationer som leder till problem med tilltrosreglerna begränsas, särskilt när motsvarande flexibilitet kan uppnås på annat sätt och då främst genom deltagande med ljud och bild genom WebRTC eller motsvarande tekniska lösningar. Även detta talar för en restriktiv tillämpning av telefonförhör.

Sammantaget anser arbetsgruppen att inställelse genom telefon vid sammanträden, så långt det är möjligt, bör undvikas. Det gäller särskilt vid huvudförhandling i tingsrätt om förhör ska hållas med deltagaren. En tänkbar lösning skulle kunna vara att helt ta bort möjligheten att delta genom telefon. En sådan lösning förefaller dock alltför drastisk. Det kan nämligen finnas situationer då ett deltagande genom telefon framstår som det mest ändamålsenliga för att ett sammanträde ska kunna genomföras. Så kan exempelvis vara fallet om en domstolsaktör har deltagit fysiskt eller genom ljud- och bildöverföring under ett sammanträde, som dragit ut på tiden, och han eller hon därför behöver delta genom ljudöverföring under sista delen av sammanträdet. Andra exempel på när telefont närvaro framstår som ändamålsenlig är då en vårdnadshavare för en tilltalad, som inte är part i målet, deltar vid en brottmålsförhandling eller då ett ombud, som arbetar långt från tingsrätten och inte kan delta via videolänk, deltar vid en muntlig förberedelse i ett enklare tvistemål. Möjligheten att delta i ett sammanträde genom telefon bör därför fortsatt finnas kvar men bara komma i fråga om det finns särskilda skäl för sådan inställelse. Vid bedömningen av om det föreligger särskilda skäl bör rätten göra en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

3.3.3 Rättens möjligheter att delta i sammanträden genom videolänk

Arbetsgruppens förslag: Det ska regleras i lag hur rätten ska inställa sig vid sammanträden. Rätten ska som utgångspunkt närvara fysiskt i rättssalen. Om det finns skäl till det, får rätten närvara genom videolänk. Vid bedömningen av om det finns skäl för rätten att delta genom videolänk ska särskilt beaktas om ett sådant deltagande skulle bidra till en effektiv handläggning av målet. Rättens ledamöter ska som utgångspunkt sitta samlat. I undantagssituationer ska ledamöterna kunna sitta på olika platser.

Om rättens ordförande deltar genom videolänk vid ett sammanträde får ordföranden delegera ordningsansvaret till en lagfaren domare i sitsen, en polisman eller en ordningsvakt.

Hur rätten ska inställa sig vid sammanträden bör regleras i lag

Det finns inga bestämmelser i rättegångsbalken eller förvaltningsprocesslagen om hur rättens ledamöter ska inställa sig vid sammanträden.

Under pandemin har föredragningar som huvudregel skett genom videolänk då rättens ledamöter och föredraganden har arbetat från hemmet. Ledamöterna har i förekommande fall tagit del av ljud- och

bildupptagningarna av förhören samtidigt, men var för sig. Arbetsgruppens samlade bild är att de föredragningar som skett digitalt har fungerat mycket väl.

Hittills har det inte varit lika vanligt att rätten deltagit vid sammanträden genom videolänk. Ett av skälen är troligen Högsta domstolens avgörande NJA 1994 s. 545 som anger att det är en självklarhet att rättens ledamöter ska vara personligen närvarande i rättssalen. Målet gällde dock närvaro genom telefon och det var vid tiden för avgörandet inte reglerat i rättegångsbalken hur man skulle se på sådan inställelse inför rätten. Vissa domare ansåg då att inställelse genom telefon var i strid med Europakonventionen. Hur man skulle se på inställelse genom telefon reglerades i rättegångsbalken först genom EMR-reformen år 2008.

Arbetsgruppen anser att närvaro via telefon givetvis inte kan jämföras med fysisk närvaro eller närvaro genom videolänk. Sedan Högsta domstolens avgörande har den tekniska utvecklingen gått framåt med stora steg. Den ökade användningen av teknik, som inte minst påskyndats av pandemin, har gjort att det numera finns en stor acceptans gällande deltagande genom videolänk hos allmänheten. Det finns därför en stor osäkerhet om hur Högsta domstolens avgörande från år 1994 ska tolkas. En teknikanpassad tolkning förefaller mest naturligt.

Att frågan om hur rätten ska inställa sig inte är reglerad i lag har lett till att domstolar i olika utsträckning låter rätten delta via videolänk vid domstolsförhandlingar. Vissa domstolar håller i dag som huvudregel vissa typer av förhandlingar, t.ex. omhåkningsförhandlingar, med rätten närvarande via videolänk. Vidare håller vissa domstolar förhandlingar med rätten närvarande via videolänk när det bedöms ändamålsenligt. Det har hittills varit vanligast att så skett vid muntliga förberedelser i tvistemål. Vid andra domstolar förekommer det så gott som aldrig att rätten deltar via videolänk.

Att domstolar tillåter videonärvaro för rätten i varierande utsträckning tyder på att det finns en osäkerhet i tillämpningen hos domstolarna. Osäkerheten leder till att tillämpningen inte blir enhetlig. Det är av vikt att domstolarna tillämpar lagstiftningen enhetligt eftersom det leder till förutsebarhet för domstolsaktörerna och ökar allmänhetens förtroende för domstolarna. Detta visar på behovet av att reglera frågan om hur rätten får inställa sig vid domstolsförhandlingar i lag.

Rätten bör få närvara via videolänk vid sammanträden

Arbetsgruppen anser att utgångspunkten – precis som i dag – bör vara att rätten deltar fysiskt i rättssalen vid domstolsförhandlingar. Frågan är då om rätten bör få delta via videolänk i vissa fall.

En kodifiering som innebär att rätten aldrig tillåts närvara via videolänk skulle innebära stora konsekvenser för många domstolar som i dag håller förhandlingar med rätten närvarande via videolänk. Dessa domstolar skulle behöva ändra välfungerande arbetssätt, vilket skulle leda till minskad tillgänglighet och servicenivå, ökade kostnader för resor och lägre effektivitet. Detta talar för att en reglering bör möjliggöra för rätten att delta via videolänk vid sammanträden.

Under pandemin förekom ofta vid sammanträden att samtliga parter och ombud samt eventuella vittnen närvarade via videolänk. Det gäller fortfarande i de flesta psykiatrimål vid förvaltningsrätterna. Rättssäkerheten har då inte

satts i fråga. Även om pandemin på det stora hela kan sägas vara avslutad är det inte ovanligt att förhandlingar, då samtliga aktörer deltar via videolänk, fortfarande genomförs både i allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar. Den allmänna uppfattningen är att sådana förhandlingar fungerar mycket väl. I dessa fall förefaller det närmast som en självklarhet att rätten ska tillåtas närvara via videolänk.

En ordning där rätten tillåts delta vid sammanträden via videolänk skulle innebära större flexibilitet och en mer ändamålsenlig resursfördelning för Sveriges Domstolar. Det skulle även tillgodose medborgarnas krav på en snabb och effektiv handläggning. Domstolar skulle nämligen på ett enklare sätt kunna hjälpa varandra att avgöra mål, t.ex. i jävssituationer. Domstolar med tillfälliga arbetstoppar skulle kunna få hjälp med målavverkning från förstärkningsstyrkan på ett mer effektivt sätt eftersom domarna skulle kunna lägga ned mer tid på att avgöra mål via videolänk än att resa till och från landets domstolar. Vidare innebär en sådan ordning att rättssäkerheten bibehålls. I vissa fall – särskilt med avseende på parternas rätt till ett avgörande inom skälig tid – skulle till och med rättssäkerheten stärkas.

En flexiblare ordning avseende inställesättet för rätten skulle rusta Sveriges Domstolar bättre för oförutsedda händelser, t.ex. ytterligare en pandemi. En sådan ordning skulle också göra det enklare att rekrytera domare, särskilt vid domstolar i mindre städer. Domare skulle då kunna erbjudas att arbeta från domstolen på sin hemort under större delen av arbetstiden och hålla sammanträden via videolänk därifrån. Då skulle domaren bara behöva vara på plats på domstolen på arbetsorten några dagar i månaden. Den typen av anställningsvillkor finns redan i dag, men är sällsynta.

Sammantaget anser arbetsgruppen att det finns starka skäl för att rätten i vissa fall ska få delta vid sammanträden via videolänk. En förutsättning för det bör vara att det ska vara lämpligt (se vidare i detta avsnitt under rubriken *En lämplighetsbedömning ska göras inför rättens deltagande genom videolänk*). I sammanhanget uppkommer frågan om rättens ledamöter alltid måste sitta samlat om de deltar vid ett sammanträde via videolänk. Eftersom det är en väletablerad ordning att rättens ledamöter sitter samlat bör det vara utgångspunkten.

Att rättens ledamöter vid alla tillfällen måste sitta samlat är dock ingen självklarhet. När det gäller föredragningar i hovrätt och Högsta domstolen är det numera allmänt accepterat att rättens ledamöter deltar vid dessa genom videolänk från olika platser. Pandemin har påskyndat den utvecklingen. Rättens ledamöter deltar då normalt hemifrån eller från det enskilda kontoret. I vissa fall deltar även ledamöter från en annan domstol. Om ledamöterna ska ta del av muntlig bevisning sker uppspelning av förhör på respektive ledamots dator. Vidare är det vanligt förekommande att hela eller delar av överläggningen, både efter föredragning respektive förhandling, sker när en eller flera av rättens ledamöter deltar genom videolänk från olika platser. Det finns inte anledning att ifrågasätta rättssäkerheten eller kvaliteten på rättens bedömningar vid dessa föredragningar och överläggningar. Arbetsgruppens slutsats är att denna ordning fungerar mycket väl.

Det som talar för att rättens ledamöter i vissa fall bör få sitta på olika platser är att det i hög utsträckning skulle effektivisera domstolarnas verksamhet och möjliggöra en mer jämlik resursfördelning mellan domstolarna. Om rättens ledamöter inte behöver sitta samlat vid samtliga sammanträden skulle t.ex. en ledamot som fått förhinder med kort varsel kunna bytas ut mot någon som deltar på distans. Det skulle även möjliggöra för en ledamot med lättare

förkylningssymtom att närvara via videolänk under några av förhandlingsdagarna, om den aktuella huvudförhandlingen pågår under en längre tid. Det skulle också underlätta för domstolarna att fördela domarresurserna på ett bättre sätt samt för förstärkningsstyrkans arbete. En mer jämlik resursfördelningen skulle bidra till att fler domstolar kan tillgodose allmänhetens krav på en snabb och effektiv handläggning.

Det finns enligt arbetsgruppen inga bärande skäl som talar mot att rättens ledamöter i undantagsfall ska få sitta på olika platser under ett sammanträde. Så sker ofta vid föredragningar utan att rättssäkerheten ifrågasätts. Deltagande genom videolänk jämförs sedan länge med fysisk närvaro i rättssalen och sådant deltagande innebär inte heller någon rättsförlust för parterna. Arbetsgruppen anser således att rättens ledamöter i undantagsfall ska få sitta på olika platser när de deltar via videolänk.

En lämplighetsbedömning ska göras inför rättens deltagande genom videolänk

Reglerna om hur rätten ska inställa sig vid sammanträden bör utgå från att rätten ska delta fysiskt i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls. Inför rättens deltagande genom videolänk bör – precis som för övriga domstolsaktörer – en lämplighetsprövning göras av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Vid lämplighetsprövningen bör alltid säkerställas att rättens inställelse kan ske under betryggande former och med driftsäker teknik. Om det finns risk för att det uppstår ordningsfrågor i rättssalen, bör sådant deltagande inte ske. Rätten bör också alltid delta från en lämplig lokal som är professionellt utformad och inredd samt kan ingjuta det allvar som en rättssal syftar till att göra. Det kan t.ex. som utgångspunkt inte anses lämpligt att rättens ledamöter deltar hemifrån. Domstolar bör alltid sträva efter hög professionalism, oavsett om rättens ledamöter deltar fysiskt eller via videolänk.

Vid lämplighetsbedömningen bör rätten vidare ta hänsyn till formatet, dvs. hur många som ska delta vid sammanträdet och hur lång tid sammanträdet beräknas ta. Vilken typ av sammanträde som ska hållas och vad som ska avhandlas har också stor betydelse för bedömningen. Muntliga förberedelser i dispositiva tvistemål där båda parter företräds av professionella ombud bör exempelvis i många fall kunna genomföras med rätten närvarande genom videolänk. Detsamma gäller för häktningsförhandlingar och huvudförhandlingar i brottmål av enkel beskaffenhet. Ytterligare omständigheter av stor betydelse vid bedömningen är hur parterna ska inställa sig. Om parterna och ombuden samt eventuella vittnen ska inställa sig via videolänk, bör det i princip alltid bedömas som lämpligt att även rätten inställer sig via videolänk.

Inför ett beslut om rätten ska sitta samlat eller på olika platser kan vissa särskilda lämplighetsöverväganden aktualiseras. Om det är olämpligt att rättens ledamöter sitter på olika platser, bör de alltid sitta samlat. Så kan t.ex. vara situationen vid en längre huvudförhandling i brottmål som pågår flera dagar. Det kan också vara olämpligt att rättens ordförande närvarar från en plats och alla nämndemän sitter samlat och deltar från en annan plats. Gäller det å andra sidan en kortare huvudförhandling i brottmål av enkel beskaffenhet bör rätten i många fall kunna delta via videolänk från olika platser.

Skäl för rättens deltagande genom videolänk

Det särskilda skäl som främst bör tala för ett deltagande genom videolänk för rättens ledamöter är att sådan medverkan skulle bidra till en effektiv handläggning av målet. Det är samma skäl som föreslås gälla för domstolsaktörer. Om en domstol tillfälligt har stora målbalanser möjliggör förslaget för en annan, mindre belastad domstol att hjälpa till att hålla sammanträden via videolänk. Sådan hjälp kan också behövs i jävssituationer. För en enskild part leder det till att han eller hon får sitt mål avgjort inom en avsevärt kortare tid än om något deltagande genom videolänk inte tillåts för rättens ledamöter. Att mål avgörs inom skälig tid är en viktig del för att bibehålla allmänhetens förtroende för domstolarna.

Ansvar för ordningen i salen

Om rättens ledamöter deltar på distans från en annan ort än där tingsrätten har tingsställe, oavsett om de sitter samlat eller utspritt, är frågan på vilken ort sammanträdet ska anses hållas. Det finns inga bestämmelser om detta i rättegångsbalken. I betänkandet *Stärkt ordning och säkerhet i domstol* anfördes att gällande rätt kunde tolkas på det sättet att förhandlingen hålls där rätten befinner sig (se SOU 2017:46 s. 190).

Mot bakgrund av våra förslag om att rättens ledamöter ska ges möjlighet att delta via videolänk vid sammanträden anser arbetsgruppen att den naturliga utgångspunkten är att sammanträdet ska anses hållas på den ort, eller någon av de orter, där den tingsrätt som handlägger målet har tingsställe. I fråga om sammanträden för huvudförhandling överensstämmer detta med huvudregeln i 1 kap. 6 § rättegångsbalken. För andra sammanträden i tingsrätt finns inga bestämmelser i rättegångsbalken om var de ska hållas. Sådana bestämmelser finns inte heller i fråga om förvaltningsdomstolarna och kammarrätterna.

När det gäller sammanträden i hovrätt ska dessa som huvudregel hållas på den ort där domstolen har sitt säte (2 kap. 5 § rättegångsbalken). Om hovrättens ledamöter deltar på distans från en annan ort än där hovrätten har sitt säte är även här den naturliga utgångspunkten att sammanträdet ska anses hållas på den ort där den hovrätt som handlägger målet har sitt säte.

Om rätten deltar genom videolänk är den naturliga utgångspunkten att en lokal på domstolen ska upplåtas för att tillgodose offentlighetsprincipen. På så sätt säkerställs att allmänheten kan följa sammanträdet. Om parter, ombud, vittnen och andra domstolsaktörer ska delta fysiskt ska de infinna sig i salen. I salen bör visas en ljud- och bildöverföring från platsen, eller platserna, varifrån rättens ledamöter deltar. Detsamma gäller andra domstolsaktörer som kallats att delta genom videolänk.

Den sal som upplåts på domstolen kan vara en rättssal eller annan typ av sal dit allmänheten kan få tillträde. Vilken typ av sal som upplåts bör styras av hur många domstolsaktörer som förväntas delta vid sammanträdet och hur många åhörare som förväntas följa det. Även andra omständigheter kan behöva beaktas när domstolen bestämmer vilken sal som bör upplåtas, t.ex. att den är professionellt utformad och inredd.

Rättens ordförande är, oavsett om han eller hon befinner sig fysiskt i rättssalen eller deltar genom videolänk, ansvarig för ordningen i rättssalen och, i förekommande fall, sidosalen (5 kap. 9 och 14 §§ rättegångsbalken). Om rättens ordförande deltar vid ett sammanträde genom videolänk bör han eller hon därför, på samma sätt som gäller för en sidosal, kunna ge en polisman

eller ordningsvakt i uppdrag att upprätthålla ordningen i den sal som upplåtits för domstolsaktörer som deltar fysiskt och för åhörare (jämför 5 kap. 15 § rättegångsbalken). Ett sådant uppdrag bör också kunna ges till en annan lagfaren domare i samma sits, om rättens ordförande bedömer att det är lämpligt. Om det redan på förhand kan antas att ordningsfrågor kommer att uppstå under sammanträdet kan det vara ett skäl mot att rättens ordförande, eller samtliga rättens ledamöter, deltar genom videolänk.

3.3.4 Nämndemän ska få tjänstgöra vid en domstol i en annan domkrets än där de är folkbokförda

Arbetsgruppens förslag: Nämndemän ska få tjänstgöra vid en domstol i en annan domkrets än där de är folkbokförda. Det ska gälla om domstolschefen samtidigt förordnar en eller flera juristdomare från samma domstol som nämndemännen att tjänstgöra i domstolen. Om en förordnad domare inte är knuten till en viss domstol, ska domstolschefen få förordna nämndemän från en annan domstol inom samma överrätts domkrets. Nämndemännen måste samtycka till tjänstgöringen.

Juristdomare har länge haft möjlighet att under kortare perioder tjänstgöra i en annan domstol än i den där han eller hon är utsedd. Det har möjliggjort för domstolar att hjälpa varandra vid t.ex. utbildningsdagar och i jävsmål samt för förstärkningsstyrkan att täcka upp för domstolars tillfälliga behov av arbetskraft. Nämndemän har däremot inte samma möjlighet som ordinarie domare.

För att någon ska kunna väljas till nämndeman i tingsrätten måste personen vara folkbokförd i en kommun eller en del av en kommun som hör till tingsrätten. Det geografiska området utgör tingsrättens domkrets. För nämndemän i hovrätt gäller att de ska vara folkbokförda i ett län eller en del av ett län som hör till hovrätten, vilket utgör hovrättens domkrets. En nämndeman får alltså tjänstgöra i den tingsrätt eller den hovrätt inom vars domkrets han eller hon är folkbokförd. En nämndemans uppdrag upphör om han eller hon inte längre är valbar, t.ex. på grund av ändrad folkbokföring (se 4 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken). Uppdraget kan upphöra även om nämndemannen bosätter sig i en annan del av domstolens domkrets eftersom uppdraget härleds från fullmäktige för en viss valkrets där nämndemannen inte längre är folkbokförd. Det finns ingen möjlighet att förordna en nämndeman, som inte är folkbokförd i domstolens domkrets, att tjänstgöra i domstolen.

Våra förslag om att rättens ledamöter ska kunna närvara genom videolänk under sammanträden innebär att fler juristdomare än i dag kommer att döma i mål hos andra domstolar än där domaren är utsedd. Många av dessa mål är sannolikt brottmål i tingsrätt eller mål i förvaltningsrätt då rätten även ska bestå av tre nämndemän. Det innebär t.ex. att om en juristdomare vid Göteborgs tingsrätt förordnas att tjänstgöra under en dag vid Umeå tingsrätt, behöver nämndemän från den senare nämnda tingsrätten ingå i rätten. Det skulle underlätta administrationen om även nämndemän från Göteborgs tingsrätt kunde ingå i rätten. Då skulle Umeå tingsrätt inte behöva ordna med nämndemän från den egna tingsrätten och det skulle förenkla för rättens ledamöter att sitta samlat. Vidare skulle det underlätta för Göteborgs tingsrätt som skulle kunna samordna sin administration gällande förordnanden för både juristdomaren och nämndemännen.

Om nämndemän som inte är folkbokförda i domsagan skulle kunna förordnas att tjänstgöra vid tingsrätten skulle det även underlätta i jävssituationer för domstolar på framför allt mindre orter, t.ex. då domstolen är part i ett mål eller då någon anställd på domstolen är part eller vittne i ett mål. I sådana situationer skulle nämndemän från en annan domsaga kunna förordnas och döma i målet.

Som anges i avsnitt 3.2.6 hänger kravet på folkbokföring i domkretsen samman med att nämndemännen enligt en av de ursprungliga tankarna skulle bidra med person- och lokalkännedom till den lokala domstolen. Arbetsgruppen anser, i likhet med vad Nämndemannakommittén anförde i betänkandet *Framtidens nämndemän* (se SOU 2002:61 s. 88), att detta är ett föråldrat argument för nämndemannamedverkan och att en alltför ingående sådan kännedom hos någon av rättens ledamöter skulle kunna inverka negativt på en opartisk domstolsprövning.

Kravet på folkbokföring ska också säkerställa att samtliga delar av en domstols upptagningsområde blir representerat. Om en nämndeman skulle ges möjlighet att tillfälligt döma i en domstol i en annan domkrets än där han eller hon är folkbokförd, skulle det inte innebära någon större inskränkning från det gällande kravet på representation. Nämndemännen kommer fortfarande att väljas på samma sätt som i dag. Tjänstgöringen i annan domstol kommer bara att avse kortare perioder och vara ett undantag till den normala tjänstgöringen. De allra flesta nämndemän kommer alltså fortfarande bara att tjänstgöra i domstolen i den domkrets där han eller hon är folkbokförd. Dessutom finns redan i dag en bestämmelse som innebär inskränkningar i representationen. En nämndeman får nämligen under vissa förutsättningar ersättas med någon som är valbar till nämndeman i domkretsen (se 4 kap. 10 § rättegångsbalken). Det innebär att en domstol kan fråga i princip vilken vuxen person som helst om han eller hon tillfälligt kan tjänstgöra som nämndeman. Mot den bakgrunden bedömer vi att representationen av nämndemän fortfarande kommer att vara tillgodosedd.

För att förenkla för domstolar att hjälpa varandra med domarresurser under kortare perioder föreslår vi att en domstolschef, samtidigt som han eller hon förordnar en eller flera juristdomare att tjänstgöra vid domstolen, ska få förordna nämndemän från samma domstol som domarna att tjänstgöra vid domstolen. Om en domstol förordnar pensionerade domare eller domare från förstärkningsstyrkan, som inte är knutna till en viss domstol, föreslår vi vidare att domstolschefen ska få förordna nämndemän från en annan domstol i samma överrätts domsaga. Förordnanden för nämndemän bör, precis som för juristdomare, ha tillfällig karaktär och bara gälla för en viss, kortare tid eller för särskilt angivna uppgifter. Det ligger i förordnandereglernas natur att det inte kan bli fråga om några längre tjänstgöringsperioder.

Förslaget skulle leda till att domstolarna använder sina resurser mer ändamålsenligt. Det skulle också underlätta för domstolar i jävssituationer.

4 Ansökningsavgifter i fler mål

4.1 Reformbehov

Domstolsverket genomförde år 2012 en genomgång av ansöknings- och kungörelseavgifter vid allmän domstol. En arbetsgrupp fick i uppdrag att överväga om det borde införas nya principer för avgiftsuttag för de ansöknings- och kungörelseavgifter som då fanns. Gruppen föreslog en struktur där olika mål och ärenden avgiftsbelades utifrån ett grundbelopp (se Domstolsverkets rapportserie 2012:1). Regeringen genomförde förordningsändringar år 2014 som i sak i stora delar överensstämde med förslagen i rapporten.

Översynen år 2012 behandlade inte frågan om fler mål eller ärenden borde avgiftsbeläggas. Till arbetsgruppen för allmänna domstolar har det återkommande föreslagits att resningsansökningar och klagan över domvilla ska avgiftsbeläggas, eftersom det sammantaget läggs ner mycket tid på frekvent återkommande ansökningar samtidigt som bifallsfrekvensen är mycket låg.

Det har även föreslagits att verkställighetsärenden i familjemål ska avgiftsbeläggas. Ärendetypen är resurskrävande och förekommer i stor omfattning. Det finns inte heller något uttalat skäl till att ärendetypen i dag är avgiftsfri.

Arbetsgruppen för allmän domstol har därför beslutat att utreda om det fortsatt är motiverat att ett antal mål och ärenden är avgiftsbefriade, eller om målen och ärendena bör avgiftsbeläggas utifrån samma principer som genomsyrar förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna (domstolsavgiftsförordningen) i dag.

4.2 Nuvarande bestämmelser

4.2.1 Avgifter i mål och ärenden

Avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen

Ansökningsavgifter är vanliga i den offentliga förvaltningen och tas ofta ut vid prövning av ärenden som t.ex. gäller tillstånd, godkännande eller dispens. Möjligheten för myndigheter under regeringen att ta ut avgifter regleras i avgiftsförordningen (1992:191). Förordningen är dock subsidiär i förhållande till andra förordningar eller särskilda beslut av regeringen (se 2 §). Det finns en rad förordningar och beslut med avvikande bestämmelser.

Ansökningsavgifter vid allmänna domstolar regleras inte i avgiftsförordningen, utan i domstolsavgiftsförordningen. Av betydelse för ansökningsavgifterna är även vissa bestämmelser i rättegångsbalken, rättshjälpslagen (1996:1619), lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning, lagen (2008:879) om europeiskt betalningsföreläggande, varumärkeslagen (2010:1877) och lagen (2018:1653) om företagsnamn. I domstolsavgiftsförordningen finns även bestämmelser för konkursbo och för gäldenär i vissa insolvensärenden att betala kungörandeavgift.

Enligt 2 och 4 §§ domstolsavgiftsförordningen ska en ansökningsavgift betalas av den som inleder ett mål eller ett ärende, när målet eller ärendet inleds. Om målet eller ärendet har inletts vid Kronofogdemyndigheten, Patent- och registreringsverket eller en registreringsmyndighet för företagsnamn ska en tilläggsavgift betalas, när målet eller ärendet har överlämnats till domstolen

(se 4 a § domstolsavgiftsförordningen). En kungörandeavgift i ett konkursärende ska betalas av konkursboet och i ett ärende om företagsrekonstruktion av gäldenären (se 2 § domstolsavgiftsförordningen).

Att ansöknings- eller tilläggsavgiften betalas är en grundläggande processförutsättning och handläggningen av målet eller ärendet påbörjas inte förrän betalning skett. Om avgiften inte betalats ska domstolen förelägga om det. Om ansökningsavgiften trots föreläggandet inte betalas, ska stämningsansökan eller motsvarande avvisas (se 42 kap. 4 § och 47 kap. 4 § rättegångsbalken samt 10 § ärendelagen).

Av bilagan till domstolsavgiftsförordningen framgår i vilka mål och ärenden avgift ska betalas och till vilka belopp. Ansöknings- och tilläggsavgifterna är schablonmässigt bestämda. Ansökningsavgiften bestäms enbart utifrån vilken typ av mål eller ärende som har inletts vid domstolen. Avgiftslistan är uttömmande. Avgift tas alltså ut endast för de mål- och ärendetyper som finns angivna i bilagan.

Flera av bestämmelserna i domstolsavgiftsförordningen gäller även vid mark- och miljödomstol (se 9 kap. 1 § förordningen [1998:940] om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken).

Exempelvis är ansökningsavgiften för de domstolsärenden som anges i bilagan 900 kr. Samma ansökningsavgift gäller för flera mål enligt äktenskapsbalken och föräldrabalken. Även för mål som ska handläggas enligt 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken (FT-mål) är avgiften 900 kr. För övriga tvistemål och för enskilt åtal är ansökningsavgiften 2 800 kr. För ett tvistemål där 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken tillämpas tas ingen ny avgift ut om målet enligt rättens beslut därefter ska handläggas som ett ordinärt tvistemål. Tilläggsavgifternas storlek är satta så att de tillsammans med den avgift som betalats till den första myndigheten blir lika stora som om ansökningsavgifterna hade betalats direkt till domstolen.

De nuvarande nivåerna på avgifterna infördes den 1 juli 2014. Tidigare ansökningsavgifter var lägre. Exempelvis var ansökningsavgiften för ett vanligt tvistemål 450 kr, och ett domstolsärende 375 kr.

Det är framför allt i tingsrätterna som ansöknings- och tilläggsavgifter aktualiseras. Ansökningsavgift ska dock även betalas av den som väcker enskilt åtal. Om enskilt åtal väcks i hovrätt eller Högsta domstolen ska således ansökningsavgifter betalas vid ansökan där. Det är domstolen som beslutar om vilken avgift som ska tas ut enligt domstolsavgiftsförordningen, men avgiften tillfaller staten, inte den enskilda domstolen. Avgifterna täcker i dag endast en bråkdel av domstolarnas kostnader.

Måltyper som i dag är avgiftsbefriade

Utgångspunkten – grundsatsen – är att den som vänder sig till domstol för att ta domstolens tjänster i anspråk också ska bidra till att täcka de kostnader som då drabbar det allmänna (se prop. 1964:75 s. 309 och 2013/14:77 s. 14). För flertalet mål- och ärendetyper ska emellertid ingen ansökningsavgift betalas. En utgångspunkt är att om staten har ett intresse av att få saken prövad ska detta ske utan att ansökningsavgift tas ut. Detta omfattar först och främst brottmål där stämning väcks av åklagare. Även ärenden om kontaktförbud och mål om ändring av påföljd är avgiftsbefriade.

Ärenden om vårdnad enligt 6 kap. 9 § föräldrabalken kan inledas genom en anmälan från socialnämnden. Det lagrummet rör vårdnadsfrågan i de fall då

barnets vårdnadshavare avlider. En sådan vårdnadsfråga kan även självmant tas upp av rätten om rätten får kännedom om dödsfallet på annat sätt. Socialnämnden ska inte betala någon ansökningsavgift vid en sådan anmälan, och nämnden anses inte heller vara part i ärendet (se NJA 1981 s. 533).

Avgift tas inte heller ut av hovrätten om tingsrättens avgörande överklagas, inte heller tar Högsta domstolen ut avgift för avgöranden som överklagas dit.

Tanken att inte ta ut avgift vid överklagande har även genomslag vid tingsrätten. Tingsrätten tar inte ut ansökningsavgift i ett flertal ärenden som överklagas från annan myndighet, som exempel kan nämnas länsstyrelsens beslut i ett ärende om deposition, ärenden enligt aktiebolagslagen (2005:551) som överlämnats från Bolagsverket eller beslut om disciplinpåföljd inom totalförsvaret.

Mål och ärendetyper som inte finns angivna i bilagan till domstolsavgiftsförordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna är befriade från avgift. Det krävs alltså att lagstiftaren och/eller regeringen tar ett aktivt beslut för att avgiftsbelägga en mål- eller ärendetyp.

Exempel på ärenden som är avgiftsbefriade hos tingsrätt är

- Verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken
- Förmyndare, förvaltare och god man enligt föräldrabalken
- Skuldsanering
- Särskild företrädare för barn
- Vitesföreläggande för boutredningsman att avge redovisning enligt 19 kap. 14 a § ärvdabalken
- Ersättningsgaranti till bodelningsförrättare enligt 17 kap. 7 a § äktenskapsbalken
- Boutredningsman som själv begär sitt entledigande.
- Likvidation av stiftelse
- Förordnande av ställföreträdare för samägd jordbruksfastighet enligt lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter
- Utmätning enligt utsökningsbalken
- Egen ansökan om konkurs

4.2.2 Verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken

En part kan hos tingsrätten ansöka om att en dom eller ett beslut om vårdnad, boende, umgänge eller överlämnande av barn ska verkställas (se 21 kap. föräldrabalken). En förutsättning är att domen eller beslutet har vunnit laga kraft. I två fall får dock domstolens avgörande verkställas utan att det vunnit laga kraft, nämligen om det är fråga om ett interimistiskt beslut (se 6 kap. 20 § tredje stycket föräldrabalken) eller att det i avgörandet beslutats att verkställighet får ske utan hinder av att det inte vunnit laga kraft med stöd av 17 kap. 14 § rättegångsbalken.

Vid rättens handläggning av ärenden om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken tillämpas i övrigt ärendelagen. Förfaranden enligt ärendelagen ska enligt huvudregeln vara skriftligt, men muntligt sammanträde kan hållas om det begärs av part, eller om ett sammanträde kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande. I allmänhet är ärenden om verkställighet sådana till sin karaktär att sammanträde bör hållas (prop. 2005/06:99 s. 76). Ärendet ska avgöras av en lagfaren domare och tre nämndemän. Om tingsrätten anser att det är tillräckligt och parterna samtycker till detta kan ärendet avgöras av en lagfaren domare. Oavsett

parternas samtycke kan ärendet avgöras av en lagfaren domare om ärendet är av enkel beskaffenhet.

Innan tingsrätten beslutar om verkställighet kan den utse en s.k. medlare för att denne ska verka för att den som har hand om barnet frivilligt fullgör det som åligger honom eller henne, enligt 21 kap. 2 § föräldrabalken. Medlaren har rätt till ersättning för sitt arbete av allmänna medel, och den kostnaden stannar på staten.

I fråga om rättegångskostnader ska 18 kap. rättegångsbalken tillämpas, det vill säga huvudregeln är att den tappande parten ska ersätta den andra parten för dennes rättegångskostnader. Om ärendet skrivs av på grund av att parterna har nått en samförståndslösning eller om det annars finns särskilda skäl, får rätten besluta att vardera parten ska bära sin kostnad.

Varje år avgör tingsrätterna sammanlagt omkring 800 ärenden om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken.

Utländska vårdnadsavgöranden

Sverige har antagit ett flertal internationella rättsakter på familjerättsens område. I 4 § lagen (2008:450) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen och 9 § lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention föreskrivs att det utländska avgörandet får verkställas enligt 21 kap. föräldrabalken om det avser ett barns person. Det är alltså möjligt för en part att begära verkställighet av ett avgörande som meddelats av en konventionsstat, enligt samma principer som ett svenskt avgörande. Förutsättningen är att det utländska avgörandet har förklarats vara verkställbart, eller att det redan är verkställbart enligt Bryssel II-förordningen¹⁴ respektive 1996 års Haagkonvention¹⁵.

Lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn införlivar dels 1980 års Haagkonvention, dels den i Luxemburg den 20 maj 1980 dagtecknade konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn (Europarådskonventionen). Ett utländskt avgörande som meddelats i en stat som har tillträtt Europarådskonventionen gäller även i Sverige. Ett sådant avgörande får också på ansökan verkställas här, enligt 5 § i den angivna lagen. Barn som olovligen har förts till Sverige eller som olovligen hålls kvar här ska på ansökan överflyttas till den från vilken barnet undanhålls, om barnet omedelbart före bortförandet eller kvarhållandet hade hemvist i en stat som har tillträtt Haagkonventionen, enligt 11 §. Lagen innehåller förfaranderegler, som till stor del följer de bestämmelser som gäller för verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken.

4.2.3 Särskilda rättsmedel i korthet

När ett domstolsavgörande har fått laga kraft är utgångspunkten att det ska stå fast. Principen om domars rättskraft är av grundläggande betydelse för rättsordningens stabilitet och för enskildas trygghet. Principen upprätthålls

¹⁴ Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000.

¹⁵ Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

dock inte undantagslöst. I vissa undantagsfall kan det finnas skäl att ta upp ett mål på nytt genom anlitande av särskilda rättsmedel.

Till de särskilda rättsmedlen räknas resning, återställande av försutten tid och klagan över domvilla. Bestämmelser om resning och återställande av försutten tid finns i 58 kap. rättegångsbalken, medan bestämmelser om klagan över domvilla finns i 59 kap. samma balk. Ingen av de särskilda rättsmedlen finns upptagna i bilagan till domstolsavgiftsförordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna, och någon ansökningsavgift ska alltså inte tas ut av domstolen i dag.

De särskilda rättsmedlen kan beskrivas som institut som syftar till att skapa förutsättningar för att pröva om ett avgörande som har vunnit laga kraft åter ska tas upp till prövning. I en prövning av ett särskilt rättsmedel är det inte själva saken som behandlas utan endast frågan om saken ska tas upp till ny prövning. Saken kommer till liv först i och med ett beslut genom vilket den extraordinära åtgärden beviljas.

Grund för resning kan vara såväl en oriktig rättstillämpning som ett processuellt fel. Med domvilla avses att ett processuellt fel har begåtts. De båda instituten resning och klagan över domvilla är delvis överlappande och i många situationer ges en möjlighet att välja vilket institut som ska tillämpas (se NJA 2011 s. 884). Ett avgörande som vunnit laga kraft kan undanröjas om domvilla föreligger. Om resning beviljas innebär det dock inte att avgörandet upphävs, utan att dess laga kraft och rättskraft hävs (se Thornefors, Rättegångsbalk 58 kap. 7 §, Lexino 2021-10-01, JUNO).

Den som vill ansöka om resning eller klaga över domvilla ska göra detta skriftligen hos hovrätten, om domen meddelats av tingsrätt, och i annat fall hos Högsta domstolen. Vissa tidsgränser och villkor för resningsansökan gäller och bestämmelserna är olika beroende på om ansökan rör tvistemål eller brottmål, och om resning söks till den dömdes fördel eller nackdel. Även vid klagan över domvilla gäller i vissa fall tidsgränser för prövningen.

Den som har överklagat en dom eller beslut, för sent, men har laga förfall för det, kan få möjlighet att ändå kunna överklaga, genom att domstolen återställer den försuttna tiden. En återställning av den försuttna tiden innebär alltså att parten ges möjlighet att överklaga ett avgörande trots att överklagandetiden gått ut. Motsvarande möjlighet omfattar ansökan om återvinning eller återupptagande. Ansökan om återställande av försutten ska göras skriftligen inom tre veckor från det att förfallet upphörde och sist inom ett år från det att tiden gick ut.

4.2.4 Återbetalning av ansökningsavgift

En avgift ska återbetalas om rättshjälp enligt rättshjälplagen har beviljats den part som har betalat avgiften (se 5 § domstolsavgiftsförordningen). Någon annan grund för återbetalning av en ansökningsavgift anges inte i domstolsavgiftsförordningen. Hur målet handläggs och avslutas, dvs. om målet avvisas, avskrivs eller avslutas efter prövning i sak, kan alltså inte beaktas i frågan om återbetalning av ansökningsavgiften.

Det finns dock tillfällen då en tingsrätt kan behöva återbetala en inbetald ansökningsavgift. Det kan exempelvis röra sig om en sökande som betalat in en avgift, men där domstolen bedömer att det inte behövs i det aktuella målet eller ärendet. Det kan också röra sig om att någon av misstag betalat in dubbla avgifter. Tingsrätten kan då återbetala avgiften till inbetalaren.

4.3 Domstolarnas kostnader för mål och ärenden

4.3.1 Styckkostnad för mål och ärenden

Den genomsnittliga styckkostnaden för ett mål eller ärende (alla kategorier) i tingsrätten var år 2021 knappt 13 000 kr. Styckkostnaden för ett domstolsärende var knappt 5 000 kr. Det går inte med befintliga statistikverktyg ta fram styckkostnader för de enskilda ärendetyperna.

I hovrätten var år 2021 styckkostnaden för ett mål (alla kategorier) i genomsnitt cirka 31 000 kr, medan styckkostnaden för ett mål i kategorin övriga mål var drygt 10 000 kr. Det går inte att fastställa vad styckkostnaden är i hovrätterna för ett genomsnittligt mål som rör resning eller klagan över domvilla.

Genomsnittlig styckkostnad för ett mål i Högsta domstolen under samma period var drygt 18 000 kr. (Se vidare avsnitt 4.3.4.)

4.3.2 Återkommande parter i resningsärenden

Det går inte att utifrån Sveriges Domstolars systemstöd ta fram statistik om någon part ansökt om resning eller klagat över domvilla vid upprepade tillfällen. Arbetsgruppen har därför tillfrågat Högsta domstolen och hovrätterna om uppskattningar över bland annat återkommande parter, se även avsnitt 4.3.3 och 4.3.4. Med återkommande part avses av personen ansökt om resning minst en gång tidigare beträffande samma mål. Av de resningsansökningar som inkommer till Högsta domstolen har uppskattats att omkring 30 procent görs av en återkommande part, medan drygt 40 procent klagar över domvilla mer än en gång.

Även i hovrätterna är det vanligt att en person ansöker om resning mer än en gång. En hovrätt har uppgett att tre enskilda sökanden står för omkring 80 procent av alla ansökningar. Andra hovrätter har uppgett att en återkommande part står för ungefär hälften av alla resningsansökningar.

Det går sammanfattningsvis att konstatera att det är vanligt med återkommande parter i mål om resning och domvilla.

4.3.3 Särskilt om resningsärenden i hovrätterna

I hovrätten, som är första instans för resningsärenden som avser tingsrättens dom och beslut, registreras resningsansökningarna som ett övrigt mål vilket innebär att det inte går att få fram någon samlad statistik över antalet resningsansökningar över tid. Samtliga hovrätter har därför tillfrågats över antalet resningsansökningar. Sammantaget har hovrätterna uppgett att de avgjort i genomsnitt cirka 400 resningsmål per år. Mellan åtta och nio procent av de målen bifölls.

4.3.4 Kostnader och arbetstid i Högsta domstolen

De senaste fem åren hade det i genomsnitt inkommit cirka 420 resningsansökningar per år till Högsta domstolen. Samma tidsperiod inkom per år i genomsnitt knappt 180 klagan över domvilla. Det rör sig alltså om ca 600 mål per år som rör de särskilda rättsmedlen resning eller klagan över domvilla. Endast ett fåtal mål om resning – minde än en procent – bifölls. För klagan över domvilla var bifallsfrekvensen omkring en procent.

Typfall av mål om resning och domvilla

Högsta domstolen har identifierat tre olika typfall av mål som utgör den absoluta majoriteten (ca 95 procent) av inkomna mål om resning- och domvilla samt uppskattat hur mycket arbetstid som i genomsnitt läggs ned på dessa. Uppskattningarna baseras på uppgifter som lämnats av medarbetare inom olika arbets kategorier. Som framgår av beskrivningarna nedan omfattas inte mål som bedöms vara substantiella och som avgörs av fler än ett justitieråd. De typfall som redovisas innefattar alltså sådana mål som i och för sig kan vara mycket arbetskrävande men i vilka avgörande får ske av en ledamot på den grunden att prövningen i sig bedöms som mycket enkel.

Följande tre typfall avses. Dessa mål bereds av beredningsjurist eller i vissa fall justitiesekreterare och avgörs av ett justitieråd.

- Typfall 1:** Ogrundad ansökan, ej processaktiv part och ej särskilt omfattande processmaterial (normalt sett en kortare ansökan med någon bilaga).
- Typfall 2:** Ogrundad ansökan, mycket processaktiv part och omfattande processmaterial (t.ex. omfattande ansökan, flera underliggande beslut, stort antal inkomna handlingar under handläggningen, brådskanie yrkanden m.m.).
- Typfall 3:** Ej helt ogrundad ansökan samt relevant och seriös argumentation men ändå inte skäl för bifall.

TABELL 1 Uppskattad arbetstid per mål i Högsta domstolen, resning och klagan över domvilla. Avgörs av ett justitieråd.

Åtgärd	Typfall 1	Typfall 2	Typfall 3
Registrering	5 min	10–15 min	5–15 min
Beredning av beredningsjurist	30–60 min	2–4 timmar	1–3 timmar
Hantering av domstolshandläggare	5–30 min	15 min – 4 timmar	5–30 min
Granskning av ett justitieråd	5–30 min	15 min – 2 timmar	30 min – 3 timmar
Expediering och avslutande åtgärder	5–10 min	5–10 min	5–10 min
Totalt nedlagd arbetstid	Ca 1–2 timmar	Ca 2,5–10,5 timmar	Ca 1,5–7 timmar
Genomsnittlig nedlagd arbetstid	1,5 timmar	6,5 timmar	4,25 timmar

Redovisningen i tabellen ovan är baserad på den stora mängden resnings- ansökningar och klagan över domvilla inom respektive typfall, som avgörs av ett justitieråd. Den uppskattade genomsnittliga arbetstiden för mål av typfall 1 (ogrundad ansökan, ej processaktiv part, ej omfattande material) var 1,5 timmar. Uppskattningsvis tog i genomsnitt ett mål av typfall 2 (ogrundad ansökan, mycket processaktiv part och omfattande processmaterial) 6,5 timmar att avgöra. För mål av typfall 3 (ej ogrundad ansökan, relevant och seriös argumentation, men ej skäl för bifall) uppskattades arbetstiden till 4,25 timmar.

Det finns dock exempel på mål, ofta hänförliga till typfall 2, som har krävt över 70 timmars arbetstid sammantaget för domstolens personal. Därtill kan framför allt typfall 2 ofta generera s.k. efterskrifter, det vill säga skrifter som inkommer efter målets avslutande och som typiskt sett innehåller olika typer av missnöjesyttranden. Dessa efterskrifter hanteras och besvaras i första hand av registraturen, men i flera fall i samråd med administrativ fiskal. Den arbetstid som läggs ned på en sådan enskild skrift uppskattats till 5–30 minuter.

TABELL 2 Fördelning av mål utifrån typfall – uppskattningar

	Typfall 1	Typfall 2	Typfall 3	Fall som avgörs av fler än ett justitieråd
Andel	55 %	30 %	10 %	<5 %
Antal genomsnitt 2017-2021	330	180	60	<30
Arbetade timmar	495	1 170	255	(Ingen uppgift)

I tabellen ovan anges en uppskattning av hur stor andel av samtliga inkomna mål om resning och domvilla som hänförs till de tre olika typfallen som beskrivits ovan, samt till den kategori av substantiella ansökningar som avgörs av fler än ett justitieråd. Majoriteten av alla mål om resning eller klagan över domvilla, uppskattningsvis mer är 95 procent, är alltså av den typen att de kan avgöras av endast ett justitieråd. Antalet arbetade timmar härrör från uppskattningen i tabell 1. Någon uppskattning över hur lång tid ett substantiellt mål tar att avgöra har inte gjorts. Uppskattningsvis läggs alltså över 1 100 arbetstimmar per år på att avgöra typfall 2 (ogrundad ansökan, mycket processaktiv part och omfattande processmaterial).

4.4 Överväganden och förslag

4.4.1 Fler måltypen bör vara avgiftsbelagda

Arbetsgruppens bedömning: Det finns behov av att avgiftsbelägga fler mål- och ärendetyper än enligt nuvarande ordning.

Utgångspunkten – grundsatsen – är att den som vänder sig till domstol för att ta domstolens tjänster i anspråk också ska bidra till att täcka de kostnader som då drabbar det allmänna (se prop. 1964:75 s. 309).

Samtidigt måste avgifterna vara proportionerliga och inte så höga att enskildas rätt till en rättvis rättegång kränks. Den närmare bakgrunden till denna utgångspunkt har sin grund i Europakonventionen, och den där föreskrivna rätten till en rättvis rättegång. Europakonventionen gäller som svensk lag och enligt artikel 6.1 ska var och en, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Ett rättssystem med mycket höga avgifter kan göra det omöjligt för en sökande att få sin sak

prövad i domstol, och ett sådant avgiftssystem kan därmed stå i strid med rätten till en rättvis rättegång. Av betydelse för om ett rättssystem är förenligt med artikel 6.1 är förutom domstolsavgifternas storlek även möjligheterna till befrielse eller nedsättning av avgifterna för personer som saknar möjlighet att betala dem. (Se Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 2015, s. 194 och 203.)

Ytterligare en aspekt är att avgifterna bör fungera handlingsdirigerande i den meningen att de ska motverka missbruk av domstolsprocessen, såsom grundlösa eller obefogade processer. En ansökningsavgift måste vara så pass hög att den avhåller en part från att inleda en rättegång som parten själv inser är onödig och som inte bör ta resurser från domstolssystemet som bättre kan användas för seriösa och reella tvister. Reglerna om ansökningsavgifter bör även vara pedagogiskt utformade och det bör finnas en förutsägbarhet i systemet. Liknande mål och ärenden bör ha liknande avgifter.

Som nämnts i avsnitt 4.2.1 är utgångspunkten att ansökningsavgifter i mål och ärenden i allmän domstol betalas av privaträttsliga subjekt, men inte i de fall det är det allmänna som inleder en rättsprocess. Även de mål och ärenden där det föreligger ett skyddsintresse som det allmänna ansvarar för är avgiftsbefriade, som exempelvis förvaltareärenden.

Som vi utvecklar nedan finns det ett behov av att införa ytterligare ansökningsavgifter, dels för att avgiften kan verka handlingsdirigerande, dels för att liknande mål och ärenden bör avgiftsbeläggas på samma sätt.

4.4.2 Ansökningsavgift i verkställighetsärenden i familjemål

Arbetsgruppens förslag: Den som ansöker om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken ska betala ansökningsavgift. Avgiften ska vara 900 kr.

Som ovan konstaterats är de flesta ansökningar som rör privaträttsliga subjekt i allmän domstol avgiftsbelagda. För en gemensam ansökan om äktenskapsskillnad är exempelvis ansökningsavgiften 900 kr, vilket är samma belopp som en ansökan om vårdnad. En gemensam ansökan utan några tillhörande frågor går oftast snabbt att handlägga, och de målen blir därmed inte så kostnadskrävande. Familjemålen i övrigt är liksom övriga tvistemål av skiftande svårighetsgrad och har varierande handläggningstider.

Ärenden som rör verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken av domstolens avgörande om vårdnad, boende och umgänge, är emellertid i dag avgiftsbefriade. Tidigare skulle verkställighet av vårdnads-, boende- eller umgängesavgöranden sökas hos länsrätten (numera förvaltningsrätten). Ansökningsavgifter förekommer inte i förvaltningsdomstolarna. Sedan den 1 juli 2006 ska i stället ansökan ges in till tingsrätt. I de förarbeten som föregick den lagändringen kommenterades över huvud taget inte avgifter för verkställighetsärendena. Eftersom förordningsändringar sällan föregås av offentliga förarbeten finns det inte några förarbetsuttalanden som förklarar om några särskilda överväganden gjordes för att ärendetypen skulle vara avgiftsfri. Frågan hanterades inte heller i Domstolsverkets rapport om ansökningsavgifter som föregick de höjningar av avgifterna som infördes 2014.¹⁶

Det framstår som ologiskt att just denna typ av handläggning enligt föräldrabalken ska vara fri från ansökningsavgift, när motsvarande inte gäller för andra mål eller ärenden som handläggs enligt föräldrabalken. Det är inte

¹⁶ Domstolsverkets rapportserie 2012:1 Ansöknings- och kungörandeavgifter vid allmän domstol.

heller i linje med den grundläggande utgångspunkt som genomsyrar domstolsavgiftsförordningen i dag, nämligen att den som vänder sig till domstol för att ta domstolens tjänster i anspråk också ska bidra till att täcka de kostnader som då drabbar det allmänna.

I tvistemål som rör vårdnad, boende och umgänge får vardera parten som regel stå sina egna rättegångskostnader (se 6 kap. 22 § föräldrabalken). I verkställighetsärendena är huvudregeln i stället att tappande part ska ersätta den andre parten för dennes rättegångskostnader. I den delen tycks alltså lagstiftaren ha gett verkställighetsärenden en något mer dispositiv prägel jämfört med tvistemålen om vårdnad, boende eller umgänge. Det skulle kunna tala för att det snarast är av förbiseende som verkställighetsärendena inte avgiftsbelagts.

Verkställighetsärenden i familjemål är relativt resurskrävande. Processen bedrivs inte sällan återkommande av vissa parter. I vissa fall kan verkställighetsärendena upplevas som en förlängning av tvisten om vårdnad och boende. En ansökningsavgift skulle kunna uppfattas som handlingsdirigerande och motverka att verkställighetsförfarandet används utan att det finns ett befogat skäl för det.

Sammantaget bör ärendetypen avgiftsbeläggas.

Vad gäller ansökningsavgiftens storlek bör den bestämmas till 900 kr. Det är i överensstämmelse både med vad som generellt gäller för avgiftsbelagda domstolsärenden och med vad som gäller för familjemål.

4.4.3 Ansökningsavgift för särskilda rättsmedel

Arbetsgruppens förslag: En enskild sökande som ansöker om resning eller klagar över domvilla ska betala ansökningsavgift. Avgiften ska vara 900 kr. Om målet tas upp på nytt i anledning av ansökan ska avgiften betalas tillbaka till sökanden.

En ansökningsavgift för resning och domvilla

Som framgår av genomgången i avsnitt 4.3 hanterar hovrätterna och Högsta domstolen ansökningar om resning och klagan över domvilla i stor omfattning. Det är mycket sällan en sådan ansökan bifalls och således leder till en förnyad prövning. Det är ofta fråga om en i princip ogrundad ansökan av en mycket processaktiv part och där processmaterialet är mycket omfattande. Det är sällan själva rättsfrågan som är svår att utreda, men allt material som sökanden ger in måste hanteras och gås igenom. Det kan röra sig om att parten ger in flera handlingar som är snarlika tidigare ingivet material, vilket gör att det blir tidskrävande för domstolen att identifiera alla de omständigheter som parten gör gällande. Målen är resurskrävande och domstolarnas resurser tas i anspråk utan att det finns något befogat intresse för en prövning i egentlig mening.

Det finns därför ett behov av att begränsa möjligheten att helt fritt ansöka om resning och domvilla. En ansökningsavgift skulle ha en avhållande effekt på de individer som inleder en rättsprocess för att uttrycka sitt missnöje, eller som annars inser att processen inte kommer leda till någon ändring. Framför allt antas en ansökningsavgift avhålla personer att upprepade gånger inkomma med snarlika ansökningar.

Ansökningar om återställande av försutten tid upplevs inte vara problematiska på samma sätt som mål om resning eller domvilla. Att en ansökan om

återställande av försutten tid bifalls innebär inte heller att målet tas upp till prövning, utan endast att sökanden får möjlighet att överklaga. Eftersom överklaganden inte är avgiftsbelagda är det något främmande att införa avgift för en sådan ansökan. En bedömning om huruvida det föreligger laga förfall är dessutom som regel mer begränsad än den bedömning som krävs vid resning eller klagan över domvilla. Det finns därför ingen anledning nu att överväga någon ändring av bestämmelserna om återställande av försutten tid.

De extraordinära rättsmedlen kan beskrivas som ett kontrollsystem för den dömande verksamheten, och bör inte begränsas. Det skulle nämligen vara stötande för rättskänslan och därmed ägnat att försvaga tilltron till rättskipningen om ett lagakraftvunnet avgörande skulle stå sig även om avgörandet framstår som uppenbart oriktigt eller om det tillkommit efter en procedur där väsentliga processuella rättssäkerhetsgarantier åsidosatts (se prop. 1987/88:23 s. 8.) En ansökningsavgift för resning eller klagan över domvilla får därför inte sättas så hög att den hindrar någon part att ge in en ansökan med ett relevant och substantiellt innehåll.

De extraordinära rättsmedlen handläggs enligt rättegångsbalkens regler. Men prövningen blir som regel inte så omfattande som ett ordinarie tvistemål eller brottmål. Det finns därför inte anledning att sätta ansökningsavgiften så hög som för ett ordinarie tvistemål eller enskilt åtal.

Det är lämpligt att bestämma avgiften till 900 kr. Det motsvarar vad som i dag gäller för indispositiva tvistemål och för avgiftsbelagda domstolsärenden. Visserligen är avgiften inte så hög som vid enskilt åtal eller vid ett ordinarie tvistemål, men den torde ändå ha en handlingsdirigerande effekt vid frekvent återkommande ansökningar samtidigt som den inte är så hög att den i praktiken avhåller någon med en befogad ansökan att söka.

Det är även möjligt för en åklagare att angripa ett avgörande genom extraordinära rättsmedel. Någon ansökningsavgift tas inte ut i de mål och ärenden där staten har ett intresse, och således betalar inte Åklagarmyndigheten någon ansökningsavgift när åklagare väcker talan i domstol. Enligt samma ordning bör någon ansökningsavgift inte krävas i de fall då åklagaren ansöker om resning eller klagar över domvilla.

Återbetalning om ansökan beviljas

Som redovisats i avsnitt 4.3 är bifallsfrekvensen för ansökningar om resning och klagan över domvilla mycket låg. Om en prövning tas upp på nytt efter klagan över domvilla eller en resningsansökan innebär det samtidigt antingen att det allmänna på något sätt har misslyckats i sitt uppdrag genom att domstolens avgörande kan ifrågasättas på objektiva grunder eller att det framkommit nya omständigheter som bör leda till en förnyad prövning. Även om det inte behöver innebära något klandervärt beteende från det allmänna sida är det rimligt att den enskilde inte ska stå för den slutliga kostnaden för ansökningsavgiften, om ansökan leder till att målet tas upp till prövning på nytt. I en sådan situation har sökanden uppenbarligen haft goda skäl för att begära en förnyad prövning. Ansökningsavgiften bör alltså återbetalas till sökanden, om målet tas upp på nytt i anledning av dennes ansökan. Det har inte någon betydelse för återbetalningen av ansökningsavgiften om parten får bifall till sin talan eller inte vid domstolens förnyade prövning av själva saken.

Den som beviljas rättshjälp enligt rättshjälplagen är befriad från ansökningsavgift (se 5 § domstolsavgiftsförordningen). Om en ansökningsavgift redan erlagts när rättshjälpen beviljas ska avgiften återbetalas. Såsom bestämmel-

sen är utformad kommer den ordningen gälla även för det fall någon beviljas rättshjälp i anledning av en ansökan om resning eller klagan över domvilla. Således ska en ansökningsavgift inte tas ut vid en ansökan om resning eller klagan över domvilla om sökanden beviljas rättshjälp i den angelägenheten.

5 Utvidgade möjligheter att avgöra enklare brottmål i endomarsits

5.1 Reformbehov

Antalet brottmål vid tingsrätt har ständigt ökat under de senaste åren. År 2017 avgjordes 56 070 brottmål genom dom, varav 41 067 brottmål med huvudförhandling.¹⁷ Det kan jämföras med år 2021 då 74 924 brottmål avgjordes genom dom, varav 50 127 brottmål med huvudförhandling.¹⁸ Det växande antalet brottmål har lett till att behovet av att effektivisera handläggningen av sådana mål har ökat. I det sammanhanget har frågan lyfts om regelverket gällande rättens sammansättning vid huvudförhandling i brottmål är ändamålsenlig.

Det har kommit in förslag från domare på allmänna domstolar till arbetsgruppen om att brottmål bör kunna avgöras av en ensamdomare om det för brottet inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst ett år och avse samtliga påföljder. Andra förslag som kommit in innebär att gränsen bör dras först vid brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år. Vidare har domare föreslagit till gruppen att hovrätten bör få avgöra fler mål utan nämndemän, t.ex. om det inte finns anledning att döma till svårare straff än fängelse i sex månader.

De senaste åren har det skett en utveckling när det gäller hur enklare brottmål får avgöras. Möjligheten för tingsrätter att avgöra brottmål på handlingarna har utvidgats. Det har också införts en möjlighet för en ensamdomare i tingsrätten att avgöra ett mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år samtidigt som förhandling hålls i häktningsfrågan. I dessa delar har således utrymmet att avgöra mål i endomarsits ökat.

När det gäller möjligheten att som ensamdomare avgöra brottmål efter huvudförhandling har utrymmet däremot i praktiken minskat. De senaste årens skärpningar av straffmaximum för många mindre allvarliga brott har nämligen fått till följd att antalet mål som tingsrätter kan avgöra i endomarsits har minskat betydligt. För närvarande bereds förslag om att höja straffmaximum för ytterligare brott av mindre allvarlig art. Det är därför sannolikt att tingsrätters möjligheter till endomarsits vid huvudförhandlingar i brottmål kommer att snävas in ytterligare. Minskade möjligheter att döma i endomarsits leder till ökade kostnader för tingsrätterna och minskad effektivitet. Det leder också till minskade möjligheter för tingsnotarier att hålla i egna huvudförhandlingar.

Att domförhetsreglerna för brottmål skiljer sig åt mellan å ena sidan mål som avgörs efter huvudförhandling och å andra sidan mål som avgörs på handlingarna eller samtidigt som en häktningsförhandling framstår inte som en tillfredsställande ordning.

Det finns också stora skillnader mellan vilka brott en ensamdomare får handlägga vid en huvudförhandling och vilka brott en åklagare får lagföra personer för genom att utfärda strafföreläggande. Åklagarens utrymme är större. En ensamdomare får aldrig döma ut en strängare påföljd än böter efter en huvudförhandling medan en åklagare under vissa förutsättningar får

¹⁷ Se Domstolsstatistik 2021, s. 18.

¹⁸ Se Domstolsstatistik 2021, s. 18.

förelägga om villkorlig dom i förening med böter genom strafföreläggande. Villkoren för när en åklagare får utfärda strafföreläggande utvidgades dessutom nyligen. Det framstår inte som rimligt att en åklagare ska få lagföra personer för allvarligare brott än en ensamdomare.

Sammantaget talar rättsutvecklingen samt systematiska och principiella skäl för att domförhetsreglerna bör ses över. Det har även anförts att en utvidgad möjlighet för en endomarsits vid tingsrätt att avgöra mindre allvarliga brottmål skulle leda till kostnads- och effektivitetsvinster. Mot denna bakgrund har arbetsgruppen för allmänna domstolar beslutat att utreda frågan om gränsen för vilka brottmål som en lagfaren domare utan nämndemän får avgöra efter huvudförhandling bör höjas.

5.2 Nuvarande bestämmelser

5.2.1 Mål som får avgöras efter huvudförhandling utan nämnd

Vid huvudförhandling i brottmål ska tingsrätten som huvudregel bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. I mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är dock tingsrätten domför utan nämndemän, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot. Vidare är tingsrätten domför utan nämndemän i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år, om huvudförhandlingen hålls gemensamt med förhandlingen i häktningsfrågan. (Se 1 kap. 3 b § rättegångsbalken.)

När tingsrätten avgör brottmål utan huvudförhandling ska rätten som huvudregel bestå av en lagfaren domare utan nämndemän (se 1 kap. 3 § rättegångsbalken).

Vid huvudförhandling i brottmål ska hovrätten som huvudregel bestå av tre lagfarna domare och två nämndemän. Om det inte finns anledning att döma till svårare straff än böter och om det i målet inte är fråga om företagsbot är hovrätten domför med tre lagfarna domare. (Se 2 kap. 4 § rättegångsbalken.)

Möjligheten för en domare att avgöra brottmål utan nämnd fanns redan vid rättegångsbalkens införande år 1948. Det gällde mål i rådhusrätterna som avsåg ansvar för brott för vilket inte kunde följas svårare straff än böter och det inte heller förekom anledning att anta att det fanns någon målsägande. År 1958 infördes motsvarande domförhetsregel beträffande häradsrätt. (Se prop. 1982/83:41 s. 21.)

Några år senare infördes möjlighet för en ensamdomare att handlägga bötesmål även när målsägande fanns och ett enskilt anspråk hade framställts i målet (se prop. 1966:100, 1LU 33, rskr 272).

År 1983 utvidgades bestämmelsen ytterligare. Då gavs en ensamdomare i tingsrätt behörighet att avgöra mål om sådana brott för vilka inte stadgas strängare påföljd än fängelse sex månader, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Kravet på att det inte ska finnas anledning att döma till annan påföljd än böter innebär att rätten måste göra en förprovning av valet av påföljd. Det är dock endast fråga om en summarisk provning, och om påföljdsfrågan inte är alldeles given bör nämndemän ingå i rätten. Domstolarna bör vidare tillämpa undantagsregeln restriktivt och endast i mål som är relativt okomplicerade och där svårbedömt eller omfattande material inte förekommer. Gränsen om högst sex månader i

straffskalan anknyter till reglerna för strafföreläggande. (Se prop. 1982/83:41 s. 24-25.)

I samband med att reglerna om företagsbot infördes år 1986 infördes en begränsning för en endomarsits att avgöra mål om företagsbot vid tingsrätt och för en tredomarsits att avgöra sådana mål i hovrätt. Nämndemän ska således alltid delta vid avgörande av mål om företagsbot. I förarbetena motiveras inte närmare varför nämndemän bör delta vid denna typ av mål (se prop. 1985/86:23 s. 52 f.).

5.2.2 Nämndemannamedverkan i brottmål

I tingsrätt och hovrätt medverkar nämndemän i de flesta brottmål. Medverkan av nämndemän har gamla traditioner i svensk rätt. Nämndemannamedverkan i olika typer av mål och domstolar har genom åren varit föremål för flertalet olika utredningar och har även diskuterats flitigt i den allmänna debatten. Ett argument som ofta har lyfts fram är att nämndemännen genom sin medverkan bidrar till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna. Nämndemannamedverkan anses också tillgodose allmänhetens intresse av insyn i och kontroll av domstolarnas verksamhet. Deras medverkan sägs utgöra en garanti för att verksamheten vid domstolarna ligger i linje med allmänna värderingar i samhället.

Ett annat argument för nämndemannamedverkan är att deras deltagande ger domstolen ökade möjligheter att fatta riktiga avgöranden och bidrar till att höja kvaliteten på avgörandena. Genom deras kunskaper och erfarenheter kan domstolen få fler referenser för sin bedömning. Det har tidigare lyfts fram att särskilt bevisfrågornas bedömning gagnas av en flerdomarsammansättning (se prop. 1996/97:133 s. 42.) Vidare har det anförts att det är värdefullt att nämndemannasynpunkter kommer till uttryck i de delar av straffrättskipningen där domstolarnas utrymme att döma efter skönsmässiga värderingar är större, t.ex. i fråga om påföljdsval (se prop. 1975/76:153 s. 46).

5.2.3 Mål som får avgöras utan huvudförhandling vid tingsrätt

Huvudregeln är att ett brottmål ska avgöras efter huvudförhandling. Under vissa förutsättningar får dock rätten avgöra vissa mål utan huvudförhandling (se 45 kap. 10 a § rättegångsbalken). Rätten får bl.a. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom och, om åklagaren har lagt ned åtalet på grund av att tillräckliga skäl för att den misstänkte är skyldig till brottet inte längre föreligger, meddela frikännande dom. Dessa fall, då någon egentlig prövning av saken inte sker, motsvarar vad som utan någon lagreglering gällt ända sedan rättegångsbalkens tillkomst.

Rätten har också möjlighet att pröva ett brottmål i sak utan huvudförhandling. Grundförutsättningen för detta är att det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter, villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Det är alltså den påföljd som kan bli aktuell i det enskilda fallet som är avgörande. Att fängelse ingår i straffskalan saknar betydelse. Det krävs även att huvudförhandling inte begärs av någon av parterna och att sådan förhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Möjligheten för rätten att avgöra ett brottmål i sak utan huvudförhandling infördes år 2008. Då gällde den bara för mål i vilka det inte fanns anledning att döma till annan påföljd än böter. I förarbetena anfördes att det var rimligt att dra gränsen vid bötesmål och att det möjliggjorde att t.ex. vissa mål om snatteri, skadegörelse, olovlig körning, rattfylleri och brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål skulle

komma att avgöras utan huvudförhandling (knivlagen). (Se prop. 2004/05:131 s. 140.)

År 2021 utvidgades möjligheten att avgöra brottmål i sak utan huvudförhandling. Regleringen omfattade då även mål där det inte fanns skäl att döma till annan påföljd än villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter. Av förarbetena framgår att reformen bl.a. förväntades leda till snabbare lagföring, mindre påfrestningar på målsägande, tilltalade och vittnen, samt möjlighet för tilltalade att skriftligt utveckla sina ståndpunkter i stället för att målet ställs in eller avgörs i dennes utevaro. Vidare uppmärksammandes i förarbetena åklagares möjlighet att utfärda ett strafföreläggande som avser villkorlig dom efter ett skriftligt förfarande, samtidigt som det krävdes att tingsrätten höll en huvudförhandling för att få döma ut samma påföljd. Systematiska och principiella skäl talade därför för en utvidgning till villkorlig dom (se prop. 2020/21:214 s. 10.)

I samband med utvidgningen till villkorlig dom infördes också en möjlighet för tingsrätterna att få meddela konsumtionsdomar utan huvudförhandling. Reformen motiverades med att en konsumtionsdom inte innebär att någon ytterligare reaktion på brottsligheten döms ut och att en sådan dom i praktiken inte är mer ingripande än en dom där påföljden är böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Eftersom den föreslagna utvidgningen att avgöra brottmål på handlingarna inte innefattade fängelsestraff, skulle dock villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff inte kunna förverkas utan huvudförhandling (se prop. 2020/21:214 s. 11).

5.2.4 Strafföreläggande

Åklagare får utfärda bötestraff genom strafföreläggande beträffande brott för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerande böter. Vidare får åklagare förelägga villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter genom strafföreläggande i fall då det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst. Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall då boten inte överstiger tre miljoner kronor. (Se 48 kap. 4 § rättegångsbalken.)

Åklagares möjlighet att utfärda strafföreläggande fanns redan vid rättegångsbalkens införande år 1948. Tillämpningsområdet har utökats genom flera successiva reformer. År 1997 utvidgades bestämmelserna om strafföreläggande till att även avse villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter. I förarbetena framgår att reformen gjordes för att effektivisera användningen av resurserna för brottsbekämpning och minska belastningen på domstolarna. Vidare anfördes i förarbetena att strafföreläggande har obestridliga fördelar både för den misstänkte och målsäganden bl.a. eftersom de slipper en ibland tidskrävande och kostsam inställelse vid domstol. (Se prop. 1996/97:8 s. 11 f.)

Möjligheten för en åklagare att förelägga om företagsbot genom strafföreläggande infördes år 2006. Samtidigt utvidgades möjligheterna att ålägga företagsbot på så sätt att den kunde utfärdas för brott som begicks i näringsverksamheten även när brottsligheten var av mindre allvarligt slag. Utgångspunkten för reformen var att företagsbotsinstitutet skulle effektiviseras. För att sanktionen skulle bli ett praktiskt användbart verktyg ansågs det naturligt att försöka förenkla hanteringen (se prop. 2005/06:59 s. 50 f.).

Den 1 januari 2023 utvidgades möjligheterna att meddela strafföreläggande ytterligare. Syftet var att strafföreläggande med villkorlig dom ska kunna användas i fler fall (se prop. 2021/22:279 s. 69 f.).

5.2.5 Något om skärpningen av straffskalorna för vissa brott

Under de senaste åren har det skett många skärpningar av straffskalorna. År 2010 genomfördes en större straffmättningsreform som bl.a. innebar generella höjningar av straffen för allvarliga våldsbrott och höjningar av minimistraffen för vissa brott, t.ex. grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott. Det främsta skälet för reformen angavs vara att samhällsutvecklingen sedd över längre tid inneburit att de allvarliga våldsbrotten måste ses som betydligt allvarligare än tidigare (se prop. 2009/10:147 s. 8–11). Detta synsätt bekräftades därefter bl.a. genom skärpningen av straffskalorna för grov misshandel, synnerligen grov misshandel, grovt olaga tvång, grovt olaga hot, grovt rån och grov utpressning (se prop. 2016/17:108). Många av den senaste tidens straffskärpningar gäller allvarliga våldsbrott men vissa avser även annan, mindre allvarlig brottslighet.

Ett exempel på en straffskärpning av mindre allvarlig brottslighet avser skadegörelsebrotten. Tidigare var påföljden för skadegörelse av normalgraden böter eller fängelse i högst ett år. Den 1 juli 2017 höjdes maximistraffet till fängelse i två år och böter togs bort ur straffskalan. Den ringa svårhetsgraden av skadegörelse kom samtidigt att regleras i en paragraf för sig, 12 kap. 2 § brottsbalken, och straffskalan bestämdes till böter eller fängelse i högst sex månader. Straffskärpningen syftade till att anpassa straffskalan för skadegörelsebrotten till vad som gällde för straffskalorna för övriga centrala förmögenhetsbrott. (Se prop. 2016/17:131 s. 74 f.)

I samband med straffskärpningen av skadegörelsebrotten, skärptes även straffskalorna för de ringa svårhetsgraderna av tillgrepp av fortskaffningsmedel, utpressning och tagande av olovlig väg. Straffskalan ändrades från böter till böter eller fängelse i högst sex månader. (Se prop. 2016/17:131 s. 82.)

En annan straffskärpning gällande mindre allvarlig brottslighet gäller brott mot knivlagen. Maximistraffet för uppsåtliga knivbrott av normalgraden höjdes den 1 juli 2022 från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. Samtidigt höjdes straffet för grovt knivbrott från fängelse i högst ett år till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Av förarbetena framgår att antalet anmälda knivbrott har ökat och att forskning visar att kniv under lång tid varit det vapen som oftast används vid dödligt våld och att det därför finns ett tydligt behov av att åstadkomma en strängare syn på allvarligare knivbrott (se prop. 2021/22:192 s. 12 f.).

Höjningen av minimistraffet för grovt vapenbrott fick enligt förarbetena anses spegla brottets allvar på en lägsta nivå. Vidare motiverades höjningen av maximistraffet för uppsåtliga knivbrott av normalgraden med behovet av att bibehålla en överlappning i straffskalorna för knivbrottets olika svårhetsgrader. (Se prop. 2021/22:192 s. 18 f.)

När det gäller brottet köp av sexuell tjänst har också straffskalan skärpts. När brottet infördes 1999 var straffet böter eller fängelse i högst sex månader. År 2011 höjdes maximistraffet till fängelse i högst ett år. Syftet med den senare höjningen var att skapa ytterligare utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst (se prop. 2010/11:77 s. 5-11).

Ytterligare skärpning av straffskalan för köp av sexuell tjänst skedde den 1 augusti 2022. Då ändrades minimistraffet från böter till fängelse. Av förarbetena framgår följande. Prostitution är en oacceptabel företeelse som medför skador både för den enskilda individen och för samhället i stort. Prostitution är vidare ett allvarligt hot mot att uppnå jämställdhet mellan könen och innebär inte sällan en cynisk och hänsynslös exploatering av redan utsatta personer. Regeringen konstaterar att böter som påföljd för köp av sexuell tjänst aldrig kan anses vara ett tillräckligt straff för brottet. (Se prop. 2021/22:231 s. 62.)

Vidare finns det förslag på straffskärpningar som inte har beslutats ännu. Det gäller förslaget om att höja maximistraffen för grov olovlig körning och rattfylleri från fängelse i sex månader till fängelse i ett år (se lagrådsmissen Skärpta straff för olovlig körning och rattfylleri av den 9 juni 2022). Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2023. Av lagrådsremissen framgår bl.a. följande. Den nuvarande straffmättingspraxisen innebär att de straff som döms ut för grov olovlig körning och rattfylleribrott är förhållandevis låga även i upprepade och allvarliga fall och återfallsaspekten, särskilt beträffande rattfylleri, får ett begränsat genomslag vid påföljdsbestämningen. Vidare utgörs den skärpta synen på grova vållandebrott, som utmärks av att någon tar en påtaglig risk i förhållande till andra människors liv och hälsa, ett skäl att se strängare även på allvarigare fall av vissa trafikbrott. Förslaget om höjning av maximistraffen för grov olovlig körning och rattfylleri bedöms bättre återspegla brottstypernas allvar. (Se samma lagrådsremiss s. 17 och 27.)

5.3 Tidigare förslag om minskad nämndemannamedverkan

5.3.1 Straffprocessutredningens förslag

Straffprocessutredningens uppdrag bestod i att se över brottmålsprocessen och överväga åtgärder för ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande. I mars 2013 lämnade utredningen sitt betänkande *Brottmålsprocessen* (SOU 2013:17).

Straffprocessutredningen förespråkar en tydligare rollfördelning mellan domstolens aktörer. Domstolen ska ha en tydligare processledande och kontrollerande roll, medan åklagaren ska ta det fulla ansvaret för statens talan. Utredningen har i linje härmed föreslagit bl.a. att åklagaren ska ange ett påföljdsyrkande i alla mål och att domstolen ska vara förhindrad att döma den tilltalade till ett strängare straff eller en mer ingripande påföljd än vad åklagaren har yrkat. Utredningen föreslog att rätten vid huvudförhandling i tingsrätt ska vara domför med en lagfaren domare om det inte fanns anledning att döma till

- fängelse i mer än sex månader,
- villkorlig dom i förening med samhällstjänst om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader,
- skyddstillsyn i förening med fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB,
- skyddstillsyn i förening med samhällstjänst eller kontraktsvård om det i domslutet ska anges ett fängelsestraff överstigande sex månader, eller
- sluten ungdomsvård.

Vidare föreslog utredningen att kravet i 1 kap. 3 b § andra stycket rättegångsbalken att det för brottet inte får vara föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader skulle tas bort. Om åklagaren har yrkat att villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff ska förverkas med mer än sex månader, eller påföljden ska bestämmas till fängelse och villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff ska förverkas samt strafftiden tillsammans överstiger sex månader är rätten enligt förslaget inte domför med en lagfaren domare. Med de påföljder som anges ovan likställs enligt förslaget förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. I dessa delar har Straffprocessutredningen hämtat viss inspiration från det finska systemet.

Som skäl för förslagen anförde Straffprocessutredningen bl.a. följande. Medverkan av nämndemän fyller en viktig funktion i den dömande verksamheten, framför allt på grund av allmänhetens intresse av insyn i och kontroll av domstolarna samt betydelsen av att det allmänna rättsmedvetandet i samhället genomsyrar verksamheten och får genomslag i avgörandet. Det gäller särskilt vid allvarligare brott när det kan bli aktuellt med strängare påföljder. Rättens sammansättning bör avgöras utifrån vad som är ändamålsenligt vid målets prövning. Den bedömningen bör göras med utgångspunkt i hur allvarligt brott målet rör samt målets omfattning och beskaffenhet. I enklare mål är det därför ändamålsenligt att målet avgörs av en lagfaren domare. Det innebär en rationell och effektiv användning av resurser. Mer omfattande och svårare mål kan behöva avgöras i en sammansättning med flera lagfarna domare eller med nämndemän för att säkerställa kvaliteten i dömande och för att någon av ledamöternas förhinder inte ska leda till att huvudförhandlingen måste tas om. Vidare bör reglerna om rättens sammansättning vara enkla att tillämpa. (Se SOU 2013:17 s. 681 f. och 684 f.)

Förslaget har inte lett till lagstiftning.

5.3.2 Nämndemannautredningens förslag

Nämndemannautredningens uppdrag var att genomföra en översyn av nämndemannasystemet och överväga åtgärder för att skapa ett modernt nämndemannasystem som även i framtiden kan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna. I juni 2013 lämnade utredningen betänkandet *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49).

Nämndemannautredningen föreslog att rätten vid huvudförhandling i tingsrätt ska vara domför med en lagfaren domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år.

Som skäl för förslaget anförde utredningen bl.a. följande. Utgångspunkten för övervägandena är att nämndemannamedverkan behövs för att upprätthålla förtroendet för domstolarna. När det gäller brottmål har nämndemannamedverkan ett särskilt värde i mål med mer omfattande utredning. I brottmål som typiskt sett är av enkel beskaffenhet, med begränsad utredning, få förhörspersoner och där påföljdsvalet är okomplicerat är det å andra sidan inte ändamålsenligt att nämndemän deltar. Genom att nämndemannamedverkan koncentreras till mål och instanser där nämndemän kan göra störst nytta, frigörs resurser som kan användas för att på olika sätt stärka förtroendet för nämndemannasystemet och för våra domstolar. (Se SOU 2013:49 s. 122 och 142 f.)

Förslaget har inte lett till lagstiftning.

5.4 Överväganden och förslag

5.4.1 Fler enklare brottmål bör få avgöras i endomarsits

Arbetsgruppens förslag: Vid huvudförhandling i tingsrätt ska rätten vara domför med en lagfaren domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år. Särregleringen avseende företagsbot ska tas bort.

Utrymmet att avgöra enklare brottmål efter huvudförhandling som ensamdomare bör utvidgas

Rättsutvecklingen de senaste åren har bl.a. inneburit utvidgade möjligheter för tingsrätt att avgöra enklare brottmål på handlingarna i endomarsits. Denna utveckling har dock inte kommit att omfatta brottmål som avgörs efter huvudförhandling.

Nuvarande ordning leder till att samma gärning kan komma att behandlas på helt olika sätt. Om någon exempelvis är misstänkt för olaga hot, där påföljden ska bestämmas till böter eller fängelse i högst ett år, får åklagaren förelägga den misstänkte ett bötesstraff eller villkorlig dom i förening med ett bötesstraff, om villkoren för det är uppfyllda. Om åklagaren väcker talan för ansvar för brottet, får tingsrätten under vissa förutsättningar avgöra målet utan att hålla huvudförhandling. Om målet i stället sätts ut till huvudförhandling får en ensamdomare däremot inte avgöra målet, om det inte sker vid en kombinerad häktnings- och huvudförhandling. Rättsutvecklingen har alltså lett till att det finns en brist i systematiken gällande rättens sammansättning vid avgörande av ett och samma brottmål. Vidare har den lett till att en åklagare har större möjligheter att lagföra någon för ett mindre allvarligt brott än en ensamdomare, vilket arbetsgruppen inte anser vara en rimlig ordning. Systematiska och principiella skäl talar därmed för att gränsen för vilka brottmål som en ensamdomare ska få avgöra efter huvudförhandling bör höjas.

Genom den höjning av straffskalorna som skett på senare tid har utrymmet att avgöra mål som ensamdomare efter huvudförhandling i praktiken minskat. Köp av sexuell tjänst och brott mot knivlagen kan exempelvis inte längre avgöras av en ensamdomare på grund av straffskalornas utformning. Därtill bereds för närvarande frågan om att skärpa straffskalorna för ytterligare brott – rattfylleri och grov olovlig körning – i Regeringskansliet. Om de förslagen genomförs leder det till att en ensamdomare inte kan avgöra mål efter huvudförhandling rörande sådana brott heller. Vidare finns en risk för att straffskärpningar avseende fler mindre allvarliga brott införs i framtiden och att en endomarsits domförhet minskas ytterligare. En fortsatt utveckling i samma riktning leder till ytterligare inskränkningar i möjligheterna att avgöra mål efter huvudförhandling som ensamdomare.

Att färre mål kan avgöras av ensamdomare efter huvudförhandling minskar domstolarnas effektivitet. Allmänheten har ett intresse av att domstolarna ska handlägga brottmål på ett snabbt och effektivt sätt. Det intresset gör sig särskilt gällande i fråga om enklare brottmål. Kortare handläggningstider minskar påfrestningarna för målsäganden, tilltalade och vittnen, som inte behöver leva i ovisshet en längre tid fram till domstolsprövningen. Bevisningen blir i normalfallet också bättre om den tas upp i domstol kort tid efter händelsen eftersom förhörspersoner då ofta minns händelsen bättre. Det ökar förutsättningarna för materiellt riktiga domar och innebär således i många fall ett mer rättssäkert förfarande. En effektivare resursanvändning

leder också till att enskildas berättigade krav att få sin sak prövad inom rimlig tid bättre tillgodoses. Ytterst är detta en fråga om förtroendet för rättsväsendet.

Betydelsen av att mål avgörs snabbt och effektivt har fått större genomslag vid processuella reformer gällande brottmål under de senaste åren. Ett exempel på det är möjligheten för en ensamdomare att döma i mindre mål av enklare slag vid en kombinerad häktnings- och huvudförhandling. Andra exempel är utvidgningen av tingsrättens möjlighet att avgöra enklare brottmål på handlingarna och utvidgningen av åklagarens möjlighet att under vissa förutsättningar förelägga om böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Samtliga lagändringar motiverades bl.a. av att handläggningen skulle bli snabbare och effektivare.

I stor utsträckning handläggs enklare brottmål i systemet för snabbare lagföring, där det nyligen har införts ett allmänt skyndsamhetskrav. Även mot bakgrund av denna reform är det viktigt att enklare brottmål kan avgöras på ett effektivt sätt och att rättens sammansättning inte påverkas av om målet avgörs på handlingarna eller efter huvudförhandling.

Sammantaget talar såväl systematiska skäl som effektivitetsskäl för att utrymmet för domstolen att avgöra brottmål efter huvudförhandling i endomarsits bör utvidgas jämfört med vad som gäller i dag.

En sådan utvidgning skulle leda till ett mer ändamålsenligt utnyttjande av nämndemännens medverkan i domstolarna. Genom den ovan beskrivna utvecklingen av straffskalorna för enklare brottmål och det minskade utrymme att avgöra mål i endomarsits som detta har inneburit har nämndemän kommit att tas i anspråk i ökande omfattning vid avgörandet av enklare brottmål, trots att detta inte har varit en uttalad avsikt vid dessa reformer. En utvidgning av domstolarnas möjlighet att avgöra brottmål i endomarsits utgör således en korrigerande av lagstiftarens oavsiktliga minskning av utrymmet att döma i sådan sammansättning.

Utformning av regleringen

Enligt nuvarande ordning finns det en gräns för de brottmål som en ensamdomare i tingsrätt får avgöra efter huvudförhandling som avser både brottets straffmaximum – fängelse sex månader – och den förväntade påföljden – böter. Frågan är om en höjning av gränsen bör avse båda dessa delar eller bara en av dem och om någon av de nuvarande begränsningarna bör tas bort.

Som vi utvecklat ovan har straffmaximum för flera mindre allvarliga brott höjts och höjningen har varit från sex månaders fängelse till ett års fängelse. Det gäller exempelvis brott som köp av sexuell tjänst och brott mot knivlagen. För att inte minska utrymmet för en ensamdomare att avgöra mål efter huvudförhandling jämfört med tidigare bör den övre gränsen gå åtminstone vid ett straffmaximum om ett års fängelse. Det skulle innebära att en ensamdomare skulle få avgöra mål om exempelvis ofredande, olaga hot och hemfridsbrott. För sådana brott kan en åklagare under vissa förutsättningar utfärda straffföreläggande. Systematiska skäl talar således för att en ensamdomare efter huvudförhandling bör få avgöra mål om brott med straffmaximum om minst ett års fängelse.

Nämndemannautredningen föreslog att gränsen för endomarkompetens skulle sättas vid brott med straffmaximum om två års fängelse. Föreslaget innebar att en ensamdomare skulle få avgöra mål om exempelvis stöld,

misshandel och grovt rattfylleri – brott som är mycket vanligt förekommande. Förslaget har hittills inte lett till lagstiftning.

Det som numera har inträffat är att det har införts en möjlighet att avgöra mål som ensamdomare när häktningsförhandlingen övergår till huvudförhandling med samma begränsningar som i Nämndemannautredningens förslag. Mycket av mängdbrottsligheten med en sådan straffskala kan också hanteras när dom meddelas utan huvudförhandling. Att ge en ensamdomare möjlighet att avgöra mål om brott med straffmaximum om två års fängelse skulle samtidigt få stor påverkan på domstolars verksamhet. En sådan reform kräver en djupare analys av konsekvenserna än som ryms inom ramen för denna promemoria.

Sammantaget bedömer arbetsgruppen att det är mest ändamålsenligt att en ensamdomare i tingsrätt ska få avgöra mål om brott med straffmaximum om fängelse i högst ett år.

Ytterligare en fråga är om den nuvarande begränsningen – att påföljden endast kan bestämmas till böter – är ändamålsenlig eller bör tas bort eller förändras.

Eftersom utrymmet för en domare att avgöra mål utan nämndemän efter huvudförhandling inte omfattar endast mål med böter i straffskalan kräver den nuvarande ordningen att man inför huvudförhandlingen gör en förhandsbedömning av vilken påföljd som är aktuell. Även om det i många enklare och vanligt förekommande brottmål kan göras en preliminär påföljdsbedömning tämligen enkelt – t.ex. av en erfaren domstolshandläggare – finns det mål där påföljdsbedömningen är avsevärt mer komplicerad och kräver ingående överväganden av en lagfaren domare. Inte minst efter införandet av systemet med snabbare lagföring, som typiskt sett innebär att vissa brottsaktiva personer lagförs frekvent, kan det uppkomma relativt komplexa påföljdsfrågor även vid enklare brottslighet. Det kan också uppstå situationer där en sådan förprovning från rättens sida av principiella skäl framstår som tveksam. Om det tillkommer omständigheter under huvudförhandlingen som leder till att påföljden bör skärpas kan det också uppstå problem med en gräns som sätts vid den förväntade påföljden.

Det sagda talar för att inte begränsa domförhållningen till valet av en viss påföljd utan låta straffskalan vara bestämmande.

Det kan visserligen konstateras att såväl rättens möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling som åklagarens möjlighet att utfärda strafföreläggande är begränsad av påföljdsvalet. Ett alternativ som systematiskt skulle framstå som tilltalande skulle kunna vara att på motsvarande sätt låta påföljden och inte straffskalan vara avgörande för domförhållningen även vid huvudförhandlingen. Som utvecklats ovan finns det dock skäl som talar mot att påföljden ska vara avgörande. Att helt bortse från straffskalan för brottet vore dessutom en relativt stor förändring av den nuvarande regleringen.

Samtidigt är det knappast behövligt att ha en dubbel begränsning, dvs. av såväl straffskala som påföljdsval. Vid den avvägning som är aktuell vid utformningen av en utvidgad domförhållningsregel anser arbetsgruppen att det är mest ändamålsenligt att enbart utgå från brottets straffskala. En sådan ordning är enkel att tillämpa och avgränsar på ett lämpligt sätt vad som avses med enklare brottmål.

Ett problem som kan uppstå om gränsen sätts vid brottets straffmaximum är då rätten frångår åklagarens yrkande och dömer för ett annat brott än vad

åklagaren har yrkat ansvar för. Om rätten dömer för ett mindre allvarligt brott är det inget problem om domförhetsregeln görs fakultativ. Om rätten däremot kommer fram till att den tilltalade ska dömas för ett allvarligare brott än det åklagaren har yrkat ansvar för, innebär det att rätten inte är domför utan nämndemän. Sådana situationer är dock sällsynta och kan hur som helst uppkomma även enligt nuvarande ordning. I praktiken bör detta inte medföra något problem.

Sammantaget föreslår arbetsgruppen att höjning av gränsen för vilka mål en ensamdomare i tingsrätt bör få avgöra efter huvudförhandling bör utgå från brottets straffskala. Den nuvarande begränsningen som avser den förväntade påföljden bör tas bort.

Särregleringen avseende företagsbot bör tas bort

Sedan företagsbotsinstitutet infördes 1986 behöver nämndemän delta vid avgörande av mål om företagsbot. Nämndemannamedverkan i sådana mål var en naturlig utgångspunkt vid tiden för införandet eftersom företagsboten då främst var tänkt att tillämpas vid förhållandevis allvarlig brottslighet. Då ansågs det även uppenbart att företagsbot inte skulle få föreläggas genom strafföreläggande (se prop. 1985/86:23 s. 53). Dessa uppfattningar har förändrats. I syfte att skapa en effektivare ordning och öka användningen av företagsbot gavs åklagare redan år 2006 möjlighet att förelägga företagsbot genom strafföreläggande. Samtidigt blev det möjligt att ålägga företagsbot även när brottsligheten var av mindre allvarligt slag (se prop. 2005/06:59 s. 50 f.). Arbetsgruppen anser att det inte längre finns skäl att särbehandla mål om företagsbot när det gäller nämndemannamedverkan. En endomarsits bör därför vara domför i mål om brott där det inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år, oavsett om en fråga om företagsbot ska prövas eller inte.

5.4.2 Utvidgade domförhetsregler även i hovrätt

Arbetsgruppens förslag: Vid huvudförhandling i hovrätt ska rätten vara domför med tre lagfarna domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst ett år. Särregleringen avseende företagsbot ska tas bort.

Gränsen för vilka brottmål som tre lagfarna domare får avgöra efter huvudförhandling i hovrätt bör höjas av samma skäl som anförts avseende tingsrätt. Vidare bör domförhetsreglerna i hovrätt utformas på motsvarande sätt som domförhetsreglerna i tingsrätt och särregleringen gällande företagsbot bör tas bort. Samma skäl som anförts i fråga om tingsrätt gör sig gällande för hovrätt. Även systematiska skäl talar för att domförhetsreglerna i tingsrätt och hovrätt bör vara utformade på samma sätt. Det innebär att tre lagfarna domare utan nämnd bör få avgöra mål om brott som har ett straffmaximum om fängelse i högst ett år vid en huvudförhandling i hovrätt.

6 Ändrade överklagandebestämmelser för ansökningsavgifter

6.1 Reformbehov

I samband med arbetet att se över om fler mål- och ärendetyper, som i dag är avgiftsbefriade, bör avgiftsbeläggas (se avsnitt 4) har frågan väckts om det även fortsättningsvis bör vara Domstolsverket som överprövar avgiftsbeslut som domstol meddelat i enskilda mål och ärenden. Det har anförts att Domstolsverkets prövning av avgiftsbeslut är problematisk både utifrån praktiska och principiella utgångspunkter. Att Domstolsverket överprövar ett beslut av en domstol i mål och ärendehantering förekommer inte på andra områden och det kan ifrågasättas om en sådan ordning är förenlig med Domstolsverkets roll. Som utvecklas i det följande kan det också uppstå gränsdragningsvårigheter, eftersom avgiftsfrågan är intimt förknippad med rättegångsfrågor. Arbetsgruppen har därför beslutat att utreda om beslut om avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen bör överklagas till annan instans än Domstolsverket.

6.2 Nuvarande bestämmelser

En domstols beslut om ansökningsavgift kan överklagas till Domstolsverket (se 9 § domstolsavgiftsförordningen). Som Domstolsverket tolkat bestämmelserna är det samtliga beslut om ansökningsavgifter som har fattats enligt förordningen som kan överklagas till verket. Domstolsverkets beslut får inte överklagas, enligt samma paragraf.

6.3 Domstolsverkets roll

6.3.1 Instruktionen för Domstolsverket

Domstolsverkets övergripande uppdrag är att ge administrativt stöd och service åt domstolarna och andra myndigheter inom Sveriges Domstolar. Arbetet som utförs på Domstolsverket måste ha stöd i förordning (2007:1073) med instruktion för Domstolsverket (instruktionen). Domstolsverket ska bl.a. i administrativt hänseende leda och samordna verksamheten för att skapa förutsättningar för en rättssäker verksamhet och se till att den bedrivs effektivt samt ska även vara en drivande och stödjande kraft i utvecklings- och kvalitetsarbete (se 1 § instruktionen).

Förarbeten till instruktionen i sin nuvarande lydelse saknas. För vägledning i bedömningen av hur instruktionen bör tolkas kan en historisk tillbakablick över synen på Domstolsverkets roll genom åren göras.

I betänkandet Ny domstolsadministration (SOU 1971:41) föreslogs att ett domstolsverk skulle inrättas som en central förvaltningsmyndighet med uppgift att leda och samordna den administrativa verksamheten inom domstolväsendet. Den nya centrala myndigheten borde svara för de uppgifter som hänger samman med genomförande och drift av olika datasystem samt rationalisering av domstolsarbetet bl. a. genom främjande av rationella arbetsmetoder och lämpliga tekniska hjälpmedel.

Domstolsverket inrättades år 1975. Sedan dess har Domstolsverket fått utvidgat ansvarsområde och dess organisation har genomgått vissa förändringar. Verket har varit men är inte längre, sedan en ändring i

instruktionen 2008, central förvaltningsmyndighet för domstolar och övriga myndigheter inom Sveriges Domstolar. En del av centralmyndighetsuppgifterna har verket dock fortsatt i uppdrag att ansvara för.

Verkets organisation och roll har utretts vid olika tillfällen. I betänkandet Domstolsverket och domstolarna (Ds Ju 1982:3) framhölls att Domstolsverkets servicefunktion gentemot domstolarna var den allra viktigaste av verkets uppgifter. Det grundläggande syftet för verkets verksamhet har senare uttryckts så att verket i administrativt hänseende ska leda och samordna verksamheten och ge domstolarna kvalificerad service i vid bemärkelse (se prop. 1993/94:17, s. 15).

År 2012 genomfördes en verksamhetsöversyn på Domstolsverket. I dokumentationen av denna konstateras att Domstolsverkets uppdrag är brett. Utifrån instruktionen och skrivningar i dåvarande regleringsbrev dras slutsatsen att ”det i DV:s uppdrag ingår alla typer av uppgifter som bidrar till en rättssäker och effektiv verksamhet i domstolarna förutom att lägga sig i det enskilda dömandet och med respekt för att varje domstol är en egen myndighet” (se Organisationsförslag 2012-05-15).

6.3.2 Regleringsbrev

Domstolsverkets och Sveriges Domstolars verksamhet styrs även av årliga regleringsbrev från regeringen. I regleringsbrevet för budgetåret 2022 ges Domstolsverket bl.a. i uppdrag att, inom ramen för förordningen (2019:1283) om rättsväsendets digitalisering, medverka till att ta fram en gemensam strategisk plan för åren 2023 och framåt.

6.4 Överväganden och förslag

6.4.1 Beslut om ansökningsavgift bör överklagas till hovrätten och Högsta domstolen

Arbetsgruppens förslag: Tingsrätts beslut om ansökningsavgift ska överklagas till hovrätt och hovrätts beslut om ansökningsavgift ska överklagas till Högsta domstolen.

Indelning

Enligt nuvarande bestämmelser kan en domstols beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen överklagas till Domstolsverket. Vid sin prövning tillämpar verket förvaltningslagen (2017:900), eftersom det inte finns några andra tillämpliga förfaranderegler. Nuvarande ordning som innebär att Domstolsverket överprövar domstolarnas beslut om ansökningsavgifter är problematisk både utifrån praktiska och principiella utgångspunkter. Ordningen skiljer sig även från hur ansökningsavgifter överklagas för andra myndigheter enligt avgiftsförordningen. Enligt den förordningen får nämligen en myndighets beslut om ansökningsavgift överklagas i samma ordning som gäller för det ärendeansökan avser (se 14 §). När det gäller den dömande verksamheten är huvudregeln att tingsrättens domar och beslut, såväl slutliga som icke slutliga i den mån de går att klaga på, överklagas till hovrätt (se 2 kap. 1 § rättegångsbalken).

Domstolsverkets prövning är begränsad

Domstolsverket prövade år 2021 ett flertal ärenden om ansökningsavgift, som alla rörde i princip samma rättsförhållande. Domstolsverket avlog samtliga överklaganden med samma motivering (se Domstolsverkets 16 beslut den 28 maj 2021, DOV 2020/1780 m.fl.). I beslutet konstaterade Domstolsverket att den prövning som verket kan göra enligt 9 § domstolsavgiftsförordningen är begränsad till frågor som rör just den förordningen.

Frågor som rör rättegången och som inte regleras i avgiftsförordningen har emellertid indirekt påverkan på frågan om ansökningsavgift. Domstolsverket kan dock inte pröva några frågor som hör till rättegången, utan det är tingsrättens sak att bestämma hur mål ska handläggas utifrån rättegångsbalkens bestämmelser. I det ingår att exempelvis bedöma om en stämningsansökan ska hanteras som ett eller flera mål.

För tvistemål skiljer sig ansöknings- och tilläggsavgiften beroende på tvisteföremålets värde. Om värdet av vad som yrkas uppenbart inte överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken ska målet handläggas som ett förenklat tvistemål (så kallat FT-mål) enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Ansökningsavgiften ska då vara 900 kr, i stället för 2 800 kr vid handläggningen av ett ordinärt tvistemål. Tingsrättens bedömning av om ett mål ska handläggas som ett ordinärt tvistemål eller ett förenklat tvistemål kan överklagas till hovrätt, dock efter missnöjesanmälan (se 49 kap. 4 § rättegångsbalken). Huruvida det rör sig om ett ordinärt tvistemål eller ett FT-mål kan således inte heller prövas av Domstolsverket enligt domstolsavgiftsförordningen.

Domstolsverket är alltså vid sin prövning bunden av vad domstolen beslutat om hur många mål som föreligger i det enskilda fallet och vilket mål- eller ärendetyp det rör sig om. Verkets prövning blir därmed endast summarisk.

Beslut om avgifter bör överklagas till hovrätten och Högsta domstolen

Som nämnts ovan hanterar Domstolsverket sin överprövning enligt förvaltningslagens regler. Förvaltningslagen gäller för handläggning av förvaltningsärenden hos domstolarna (se 1 §). Utanför förvaltningslagens generella tillämpningsområde faller således beslut inom domstolarnas rättskipande och rättsvårdande verksamhet.

Frågan är om en domstols beslut om att en ansökningsavgift ska tas ut hör till den rättskipande och rättsvårdande verksamheten, eller om det är fråga om ett förvaltningsärende i förvaltningslagens mening. Domstolen ska som regel inte påbörja handläggningen av ett mål eller ärende, om inte förelagd ansökningsavgift har betalats. Domstolens bedömning vilken ansökningsavgift som ska betalas är av summarisk karaktär, och fattas inte sällan av kanslipersonal. Det är i de allra flesta fall klart vilken avgift som ska tas ut eftersom det framgår av de inkomna handlingarna vilken typ av mål/ärende det rör sig om. I samband med införandet av domstolsdatalagen uttalade regeringen att ansökningsavgifter bör betraktas som en del av den rättskipande och rättsvårdande verksamheten.

Begreppet rättskipande och rättsvårdande verksamhet inskränker sig i detta sammanhang inte enbart till handläggningsåtgärder som vidtas enligt en processuell bestämmelse, utan är avsett att ha en vidare innebörd. Exempelvis är hanteringen av ansökningsavgifter, liksom omlottning och förtursförklaring av mål, åtgärder som har en

omedelbar koppling till mål- och ärendehantering och som därför bör betraktas som en del av den rättskipande och rättsvårdande verksamheten (se prop. 2014/15:148 s. 27).

Det faktum att utebliven ansökningsavgift är en grund för avvísning talar för att beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen hör till domstolarnas mål- och ärendehantering, eftersom själva avvísningsbeslutet definitivt hör dit. I det ovan nämnda ärendet hos Domstolsverket blev utfallet att frågan om ansökningsavgifter inte kunde ges en fullständig prövning. Samspelet mellan avgiftsuttaget och beslut om hur ett mål ska läggas upp i domstolen talar också, som nämnts ovan, för att beslut om ansökningsavgift snarare är en del av domstolarnas rättskipande och rättsvårdande verksamhet än ett förvaltningsärende i förvaltningslagens mening. Sammantaget anser arbetsgruppen att domstolens beslut om att ta ut eller återbetala ansökningsavgift är ett beslut som fattas i det aktuella målet eller ärendet inom den rättskipande och rättsvårdande verksamheten.

Om frågor om ansökningsavgift tillhör den rättskipande och rättsvårdande verksamheten innebär nuvarande ordning att beslutet ska överklagas till Domstolsverket ett avsteg från den vanliga instansordningen. Alla andra beslut som kan överklagas i mål- och ärendehantering ska överklagas till hovrätt respektive Högsta domstolen. Detta talar med skärpa för att ändra fullföljdsbestämmelserna.

Vilken ansökningsavgift som ska utgå kan alltså bero på domstolens bedömning i frågor som hör till den dömande verksamheten. I instruktionen har särskilt skrivits in att Domstolsverket ska iaktta domstolarnas självständighet enligt regeringsformen (se 1 §). Utifrån den grundläggande uppgiftsfördelningen mellan Domstolsverket och domstolarna kan lämpligheten av att verket över huvud taget överprövar en domstols beslut ifrågasättas.

Det finns alltså flera starka skäl för att Domstolsverket inte bör överpröva domstolarnas beslut om avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen samt att sådana avgifter i stället får överklagas till hovrätt respektive Högsta domstolen i enlighet med vad som gäller för domstolarnas rättskipande verksamhet.

Det går i och för sig att rikta vissa invändningar mot den lösningen. Beslut om ansökningsavgift, tilläggsavgift eller kungörandeavgift kan närmast liknas vid fiskala beslut som normalt fattas av domstolshandläggare och meddelas den avgiftsskyldige genom ett föreläggande om att betala avgiften. På så sätt skiljer sig den här typen av beslut från vad hovrätterna normalt överprövar.

Ett sätt att råda bot på beslutens blankettartade utformning hade varit att införa en ordning där tingsrätten först omprövar avgiftsbeslutet och att det är omprövningsbeslutet som får överklagas. Det skulle rimligen leda till att de beslut som hovrätten eller Högsta domstolen ska överpröva håller högre kvalitet. Att införa ett obligatoriskt omprövningsinstitut framstår dock som något främmande för den rättskipande och rättsvårdande verksamheten i allmän domstol. Till det kommer att överklagandena gällande avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen är relativt få. Det framstår därför inte heller som proportionerligt att införa ett helt nytt omprövningsinstitut för enbart avgifter.

Vid en avvägning av de skäl som talar för respektive mot en ordning där beslut enligt domstolsavgiftsförordningen överklagas till allmän domstol har arbetsgruppen kommit till slutsatsen att fördelarna med en sådan ordning överväger nackdelarna. Arbetsgruppen föreslår därför att

överklagandebestämmelserna ska ändras och att beslut om ansökningsavgifter, kungörandeavgifter och tilläggsavgifter ska överklagas i enlighet med vad som gäller för domstolarnas rättskipande verksamhet. Tingsrättens beslut om sådana avgifter bör alltså kunna överklagas till hovrätt och hovrättens beslut till Högsta domstolen, i stället för till Domstolsverket.

6.4.2 Ordningen i överrätt

Arbetsgruppens förslag: Beslut om ansökningsavgifter, kungörandeavgifter och tilläggsavgifter ska kunna överklagas särskilt. Handläggningen vid ett överklagat beslut om sådana avgifter ska ske enligt rättegångsbalken eller ärendelagen.

Överklagandet ska ske senast tre veckor från det att avgiften betalades när det gäller en tingsrätts beslut enligt rättegångsbalken och enligt ärendelagen samt fyra veckor från det att avgiften betalades när det gäller en hovrätts beslut enligt rättegångsbalken. Om överklagandet gäller domstolens beslut att inte återbetala en ansökningsavgift ska fristen i stället räknas från dagen för det beslutet.

För att hovrätten ska pröva ett beslut om ansökningsavgift, kungörandeavgift och tilläggsavgift ska krävas prövningstillstånd.

Hovrättens beslut om avgift vid tingsrätt ska inte få överklagas.

Om en ansöknings- eller tilläggsavgift inte betalas ska målet eller ärendet avvisas av domstolen. Ett avvisningsbeslut kan i sin tur överklagas. Om överrätten anser att avvisningsbeslutet var felaktigt eftersom det inte fanns grund för underrätten att ta ut ansökningsavgift, ska målet återförvisas till underrätten och handläggningen påbörjas där. Om överrätten i stället anser att underrättens avvisningsbeslut ska stå fast, kan parten på nytt ge in handlingarna till underrätten, men denna gång betala den föreskrivna ansökningsavgiften.

Om domstolen förelägger en part att betala en avgift, men parten anser att en avgift inte ska betalas, bör parten för att undvika rättsförluster ändå betala den ansökningsavgift som domstolen begär. Parten kan därefter överklaga beslutet om ansökningsavgiften, men handläggningen av målet eller ärendet kan ändå påbörjas i underrätten.

Ett överklagande av ansökningsavgift bör inte hindra att handläggningen i målet eller ärendet fortsätter i övrigt. Det bör därför vara möjligt att överklaga ansökningsavgiften särskilt. Om ett avvisningsbeslut överklagas samtidigt som ett beslut om avgift, bör överrätten kunna ta ställning till båda frågorna i sitt beslut. Som vi utvecklat ovan kan det för att fastställa rätt ansökningsavgift i ett mål eller ärende vara nödvändigt att ta ställning i vissa frågor som hör till själva målet eller ärendet.

Frågan är vilken, eller vilka, lagar som bör tillämpas vid handläggningen av ett överklagat beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen. Rättegångsbalkens primära tillämpningsområde är – trots att det inte uttalas direkt i balken – den rättskipning som förekommer vid allmän domstol. Vid sidan av rättegångsbalken finns särskilda bestämmelser för vissa vid allmän domstol handlagda måltyper. Dessa bestämmelser ersätter i större eller mindre omfattning reglerna i rättegångsbalken. Sådana bestämmelser finns t.ex. i familjerättsliga mål (se t.ex. 14–18 kap. äktenskapsbalken) och i

patentmål m.m. (se t.ex. 63– 65 §§ patentlagen [1967:837]). Det framstår som naturligt att handläggningen vid ett överklagat beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen sker enligt rättegångsbalken. Överklagandebestämmelser för beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen bör därför som utgångspunkt tas in där.

Många av de mål och ärenden som är belagda med avgifter enligt domstolsavgiftsförordningen handläggs dock inte enligt rättegångsbalken, utan enligt ärendelagen. Det gäller t.ex. ärenden om adoption, namn enligt lagen (2016:1013) om personnamn och medling. Ärendelagen gäller handläggningen i tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen av sådana rättsvårdsärenden som ska tas upp av en tingsrätt och som inte ska handläggas enligt rättegångsbalken (se 1 § ärendelagen). Det skulle bli en otymplig ordning om ett överklagande av ett beslut om avgift enligt domstolsavgiftsförordningen i ett ärende skulle behöva handläggas enligt rättegångsbalken när ärendet i övrigt handläggs enligt ärendelagen. För att skapa en lättillämpad ordning bör därför bestämmelser om överklagande till allmän domstol tas in även i ärendelagen.

Enligt nuvarande regelverk får ett beslut överklagas inom ett år från den dag då avgiften betalades. Överklagandefristen har gällt oförändrad sedan expeditionskungörelsen infördes i mitten av 1960-talet och skälen som motiverade den långa överklagandefristen då gör sig inte längre gällande. Bland annat motiverades fristen av den långa handläggningstiden hos advokatfiskalerna i hovrätt som enligt då gällande ordning hade rätt att överklaga beslut enligt domstolsavgiftsförordningen. (Se prop. 1964:75 s. 256.)

Enligt den ordning som nu gäller kan enbart enskilda parter överklaga beslutet om ansökningsavgift. Frågan om ansökningsavgiftens storlek är inte av komplicerad beskaffenhet och det saknas skäl att ha längre tidsfrister för överklagande av sådana beslut än för överklagande av målen eller ärendena i sak. Överklagandefristen bör därför vara densamma som för övriga beslut, dvs. tre veckor från det att ansökningsavgiften betalades när det gäller en tingsrätts beslut och beslut enligt ärendelagen samt fyra veckor från det att ansökningsavgiften betalades när det gäller en hovrätts beslut. Om överklagandet gäller domstolens beslut att inte återbetala avgiften bör fristen i stället räknas från dagen för det beslutet.

Ovan har föreslagits att vid överklagande av domstolens avgiftsbeslut ska rättegångsbalken eller ärendelagen tillämpas. Det innebär att även rättegångsbalkens och ärendelagens bestämmelser om prövningstillstånd blir tillämpliga på avgiftsbeslut. Emellertid betalas ansökningsavgift även för brottmål som drivs som enskilt åtal. Vid överklagande av tingsrättens beslut i brottmål krävs inte prövningstillstånd förutom i vissa angivna fall (se 49 kap. 13 § rättegångsbalken). Arbetsgruppen anser att prövningstillstånd bör krävas vid samtliga fall då ett avgiftsbeslut överklagas. En bestämmelse om att prövningstillstånd krävs för beslut om ansökningsavgift i brottmål bör därför införas i rättegångsbalken.

Enligt de nuvarande bestämmelserna kan Domstolsverkets beslut om avgift inte överklagas (se 9 § domstolsavgiftsförordningen). Det finns alltså inte möjlighet till prövning i fler instanser, vilken ordning bör gälla även fortsättningsvis. Om hovrätten prövat en tingsrätts beslut om ansöknings,

kungörande- eller tilläggsavgift bör alltså hovrättens beslut i den frågan inte kunna överklagas.

7 Konsekvenser av förslagen

7.1 Utvidgade möjligheter att delta genom videolänk

Arbetsgruppens bedömning: Förslagen om utvidgade möjligheter att delta genom videolänk förväntas effektivisera domstolarnas verksamhet och leda till att Sveriges Domstolars resurser används mer ändamålsenligt.

Förslaget om att inställelse genom ljud- och bildöverföring ska kunna tillämpas i större utsträckning kommer att leda till en ökning av antalet domstolsaktörer som deltar via videolänk vid sammanträden i alla mål och ärenden. Ökningen bedöms inte bli avsevärd eftersom det inställesättet redan i dag är mycket vanligt förekommande. Förslaget kommer att ge domstolarna ökad flexibilitet när det gäller hur domstolsaktörer ska inställa sig till sammanträden, vilket medför en effektivisering av domstolarnas verksamhet. I takt med att fler personer kommer att delta vid en domstolsförhandling via videolänk, kommer domstolarna sannolikt att behöva tillgång till fler videorom. Den efterfrågan kan Domstolsverkets pågående samarbete med Statens Servicecenter om förfogande av videorom på servicekontor i viss mån möta. Även Kriminalvården arbetar för att frihetsberövade personer i högre utsträckning ska kunna närvara via videolänk från häkten eller anstalter och Statens institutionsstyrelse genomför motsvarande insatser på SiS-hemmen. Ett ökat videodeltagande för frihetsberövade personer skulle leda till minskade transportkostnader för samhället och ökad säkerhet. Vidare kommer den ökade videonärvaron sannolikt leda till ökade krav på att domstolarnas användning av videoteknik ska bli mer ändamålsenlig.

Förslagen om att rättens ledamöter ska kunna delta vid ett sammanträde genom videolänk och att nämndemän tillfälligt ska få tjänstgöra i en domstol i en annan domkrets än där de är folkbokförda kommer att leda till att Sveriges Domstolars resurser används mer ändamålsenligt. Förslagen ger domstolarna förbättrade möjligheter att hjälpa varandra att hålla sammanträden i varandras mål, bl.a. i jävssituationer och vid arbetstoppar. Möjligheten för rättens ledamöter att delta via videolänk vid sammanträden ger också förstärkningsstyrkan bättre förutsättningar att avgöra mål för andra domstolar eftersom förslaget innebär att styrkan inte behöver resa till landets domstolar i samma utsträckning som i dag. Vidare kan rekryteringen av domare underlättas vid domstolar på mindre orter om dessa i högre utsträckning kan hålla sammanträden via videolänk från den domstol som ligger närmast hemmet.

Arbetsgruppen bedömer att rättens ledamöter fortfarande kommer att närvara fysiskt vid de allra flesta sammanträden. Vidare bedömer arbetsgruppen att nämndemän i de allra flesta fall kommer att tjänstgöra i en domstol i den domkrets där de är folkbokförda. I allmän domstol kommer förslaget om videonärvaro för rättens ledamöter främst att effektivisera genomförandet av beslagsförhandlingar, häktningsförhandlingar och huvudförhandlingar i brottmål av enklare beskaffenhet samt vissa muntliga förberedelser. Det är vid sådana sammanträden som arbetsgruppen som utgångspunkt bedömer är mest lämpliga för närvaro genom videolänk.

Arbetsgruppen bedömer att förslagen inte kommer att påverka rättssäkerheten.

7.2 Avgifter i fler mål

Arbetsgruppens bedömning: Förslagen innebär att det blir en bättre överensstämmelse mellan liknande mål och ärenden i fråga om ansökningsavgifter. Ogrundade, återkommande ansökningar förväntas minska. Det kommer att leda till att hovrätterna och Högsta domstolen kommer att lägga betydligt mindre tid än i dag på att handlägga och avgöra ogrundade resningsansökningar och klagan över domvilla. Detsamma gäller tingsrätter i fråga om ogrundade ansökningar om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken. Sammantaget förväntas förslagen leda till en mer ändamålsenlig hantering av domstolarnas resurser.

Arbetsgruppen föreslår att ansökningsavgifter ska införas i fler mål- och ärendetyper. Ansökningsavgifterna föreslås hamna i kategori A i bilagan till domstolsavgiftsförordningen, som för närvarande uppgår till 900 kr. Den summan kan inte anses vara så hög att den kommer att avskräcka någon med ett välgrundat anspråk att få sin sak prövad. De nya ansökningsavgifterna bedöms alltså inte komma i konflikt med den enskildes grundläggande rätt till domstolsprövning. Vidare innebär förslagen att det blir en bättre överensstämmelse mellan liknande mål och ärenden i fråga om ansökningsavgifter.

En enskild som har ett befogat anspråk på resning eller domvilla lider inte heller någon rättsförlust jämfört med nuvarande ordning, eftersom ansökningsavgiften ska betalas tillbaka om avgörandet tas upp till prövning.

Samtidigt är avsikten att ogrundade, återkommande ansökningar ska minska och att avgifterna på så sätt ska ha en handlingsdirigerande effekt. Detta gäller i högsta grad för resningsansökningar och klagan över domvilla, där det förekommer frekvent återkommande parter, men även i viss mån för verkställighetsärenden. Även om regleringen inte genast kan förväntas ha effekten att ansökningarna minskar bedömer vi att de föreslagna avgifterna redan när de genomförs kommer att leda till att resningsansökningar och klagan över domvilla kommer att ta kortare tid att handlägga och avgöra än i dag. Troligen kommer många parter inte att betala avgifterna, vilket kommer att leda till att domstolarna avvisar ansökningarna. Följden blir att hovrätterna och Högsta domstolen kommer att lägga betydligt mindre tid än i dag på att handlägga och avgöra ogrundade resningsansökningar och klagan över domvilla. Även tingsrätter kommer att lägga mindre tid än i dag på att handlägga och avgöra ogrundade ansökningar om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken. Sammantaget förväntas förslagen leda till en mer ändamålsenlig hantering av domstolarnas resurser.

7.3 Utvidgade domförhetsregler

Arbetsgruppens bedömning: Förslagen kommer att öka effektiviteten vid framför allt tingsrätt, men även i viss mån i hovrätt. Förslagen kommer uppskattningsvis att påverka rättens sammansättning i ca 4 500 brottmål i tingsrätt och ca 300 brottmål vid hovrätt. Handläggningstiden för enklare brottmål kommer att minska. Något fler enklare brottmål än enligt nuvarande ordning kommer att avgöras utan nämndemannamedverkan, vilket inte på något avgörande sätt kommer att påverka kvaliteten i dömandet.

Förslagen leder till att fler enklare brottmål får avgöras utan nämndemän efter huvudförhandling. De brottmål som omfattas av förslagen är sådana som gäller ansvar för brott där straffmaximum för det allvarligaste brottet uppgår

till fängelse i ett år. Sådana brott är t.ex. ofredande, olaga hot, hemfridsbrott, köp av sexuell tjänst, olovligt förfogande och brott mot knivlagen. Fler exempel på brott vars straffmaximum uppgår till fängelse i ett år finns i bilagan.

Arbetsgruppen bedömer att de vanligaste brotten med straffmaximum om fängelse i ett år är brott mot knivlagen, olaga hot, ofredande och köp av sexuell tjänst. Vid sökningen i målhanteringssystemet Vera vid Göteborgs tingsrätt framgår att tingsrätten under 2022 avgjorde 235 mål där huvudbrottet var brott mot knivlagen, 113 mål där huvudbrottet var olaga hot av normalgraden, 31 mål där huvudbrottet var köp av sexuell tjänst och 29 mål där huvudbrottet var ofredande. Totalt blir det 408 mål. Det finns dock vissa brister när det gäller sökningen. Det kan finnas fel i registreringen av målens huvudbrott eftersom den görs manuellt. Vidare avser sökresultaten alla mål som avgjorts genom dom. Det innebär att sökresultaten avser både mål som avgjorts efter huvudförhandling och mål som avgjorts på handlingarna. Sökningarna som gjorts avser inte heller samtliga mål om brott med straffmaximum om fängelse i ett år. Mot den bakgrunden får sökresultaten bedömas med viss försiktighet.

Under 2022 avgjordes sammanlagt 25 974 brottmål genom dom vid Sveriges tingsrätter i vilka allmänt åtal väckts och brottens straffmaximum varit fängelse i två år. Samtliga brottmål inleddes genom att en stämningsansökan lämnades in vilket innebär att de s.k. förordnandemål inte omfattas. Av de 25 974 brottmålen avgjordes 2 301 mål av Göteborgs tingsrätt, vilket utgör ca 8,9 procent av det totala antalet mål. Arbetsgruppen uppskattar att det avgjordes ca 400 brottmål efter huvudförhandling som avsåg brott med straffmaximum om fängelse i ett år vid Göteborgs tingsrätt under 2022. Vid den bedömningen har arbetsgruppen tagit hänsyn till att vissa brottmål som omfattas av förslaget inte ingår i sökningen som gjorts och att vissa av de framsökta brottmålen har avgjorts på handlingarna. Detta leder till slutsatsen att Sveriges tingsrätter totalt avgjorde ca 4 500 sådana brottmål under samma period. Mot den bakgrunden uppskattar arbetsgruppen att förslagen kommer att påverka handläggningen av sammanlagt ca 4 500 brottmål vid tingsrätterna.

Arbetsgruppen bedömer att förslagen uppskattningsvis kommer att påverka handläggningen av ca 300 mål vid hovrätterna. Vid bedömningen har arbetsgruppen beaktat att ca 10 % av brottmålen vid tingsrätt överklagas och att det krävs prövningstillstånd för en stor del av målen.

De mål som omfattas av förslagen kommer att kunna avgöras i enklare sammansättning, vilket kommer att leda till en effektivare verksamhet vid domstolarna. Både tingsrätter och hovrätter kommer att behöva lägga ned färre arbetstimmar på administration med avseende på nämndemännens medverkan i sådana brottmål. Kostnaderna för nämndemän kommer att minska.

För domare i tingsrätt kommer färre arbetstimmar att behöva läggas på överläggningar i enklare brottmål. Det kommer att frigöra tid som kan läggas på andra arbetsuppgifter.

Att fler enklare brottmål kan avgöras i enklare sammansättning leder också till att handläggningstiderna för sådana brottmål förväntas minska, både vid tingsrätt och hovrätt. En snabbare och effektivare brottmålshandläggning minskar påfrestningarna för tilltalade, målsäganden och vittnen och leder till högre kvalitet i avgörandena. Vidare stärker en sådan handläggning förtroendet för domstolarna.

De mål som gäller brott som nyligen varit föremål för straffskärpningar, t.ex. brott mot knivlagen och köp av sexuell tjänst, kommer inte längre att kräva nämndemannamedverkan. De regler om rättens sammansättning som tidigare gällde i sådana mål, dvs. att en endomarsits var domför vid en huvudförhandling, kommer åter att gälla. När det gäller övriga brottmål som omfattas av förslagen, t.ex. olaga hot eller ofredande, kommer sådana enklare brottmål att avgöras utan nämndemannamedverkan. Minskad nämndemannamedverkan i dessa mål bedöms inte på något avgörande sätt påverka kvaliteten i dömandet som helhet. På det stora hela bedöms inte heller allmänhetens intresse av insyn och kontroll påverkas av förslagen.

7.4 Ändrade regler för överklagande av avgiftsbeslut

Arbetsgruppens bedömning: Förändringen av överklagandereglerna innebär en mer ändamålsenlig ordning. Arbetsbördan för domstolarna förväntas inte öka i nämnvärd utsträckning. Förslagen kommer att leda till att Domstolsverkets roll som stöd till domstolarna förtydligas ytterligare och att domstolarnas oberoende i sitt beslutsfattande gentemot Domstolsverket blir tydligare.

Förändringen av överklagandereglerna innebär en mer ändamålsenlig ordning, eftersom domstolarna kan pröva samtliga frågor som sammanhänger med avgiftsuttaget i ett sammanhang.

Arbetsbördan för domstolarna förväntas dock inte öka i nämnvärd utsträckning. Domstolsverket får endast in ett fåtal överklaganden om ansökningsavgifter årligen. Under åren 2017–2020 har Domstolsverket fått in mellan 2–6 överklaganden per år som rör ansökningsavgifter. Den 1 juli 2014 höjdes samtliga ansökningsavgifter och de följande två åren inkom fler överklaganden: år 2015 tolv ärenden och år 2016 åtta. I huvudsak har överklagandena rört käranden som vill få ansökningsavgiften återbetald när de fått sin talan avvisad utan att tingsrätten prövat deras talan i sak. En vanlig invändning från klaganden är att denne upplever sig inte ha fått det som denne har betalat för. Domstolsverket har i dessa fall avslagit överklagandena eftersom det funnits laglig grund för domstolen att ta ut avgift i och med att handläggningen i målet påbörjats, medan någon grund för återbetalning inte funnits.

Under år 2021 avgjorde Domstolsverket 16 ärenden om överklagade ansökningsavgifter från tre olika tingsrätter och som alla rörde samma rättsfråga. Med undantag för år 2021 är det alltså endast ett fåtal överklagade beslut om ansökningsavgifter som inkommer till Domstolsverket varje år.

Arbetsbelastningen för Domstolsverket kommer följaktligen inte att beröras i någon större utsträckning om verket inte längre ska vara överklagandeinstans enligt domstolsavgiftsförordningen. Att flytta arbetsuppgiften från Domstolsverket till domstolarna har dock det principiella värdet att Domstolsverkets roll som stöd till domstolarna förtydligas ytterligare. Likaså blir domstolarnas oberoende i sitt beslutsfattande gentemot Domstolsverket tydligare.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

1 kap. Om allmän underrätt

3 b §

Paragrafen innehåller bestämmelser om tingsrättens domförhet vid huvudförhandling i brottmål. Övervägandena finns i avsnitt 5.4.1.

Andra stycket ändras på så sätt att tingsrätten vid huvudförhandling är domför utan nämndemän i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst ett år. Det är straffskalan för de brott som prövas vid förhandlingen som är avgörande för om ett mål kan avgöras utan nämndemän. Hittillsvarande begränsning om att det inte ska finnas anledning att döma till annan påföljd än böter tas bort. Det innebär att tingsrätten utan nämndemän får döma till alla typer av påföljder, t.ex. skyddstillsyn eller fängelse. Stycket ändras även på så sätt att begränsningen om att målet inte får röra företagsbot tas bort.

I övrigt ändras inte paragrafen.

2 kap. Om hovrätt

4 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om hovrättens sammansättning och de grundläggande förutsättningarna för delegering av beredningsuppgifter. Övervägandena finns i avsnitt 5.4.2.

Andra stycket ändras på så sätt att hovrätten vid huvudförhandling är domför med tre lagfarna domare utan nämndemän i mål om brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst ett år. I övrigt ändras bestämmelsen på motsvarande sätt som 1 kap. 3 b § andra stycket, se författningskommentaren till den paragrafen.

I övrigt ändras inte paragrafen.

5 kap. Om offentlighet och ordning m.m. vid domstol

10 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om deltagande vid sammanträden genom ljudöverföring och genom ljud- och bildöverföring. Övervägandena finns i avsnitt 3.3.1–2.

Första stycket ändras på så sätt att det framgår att utgångspunkten för den som ska delta i ett sammanträde inför rätten är att han eller hon ska infinna sig fysiskt i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls. Genom ändringen utvidgas möjligheten att delta genom ljud- och bildöverföring och ställer krav på rätten att göra mer nyanserade lämplighetsprövningar av inställesättet. Avsikten är att öka flexibilitet för domstolarna och att öka deltagandet genom ljud- och bildöverföring vid sammanträden.

Av *andra stycket* framgår att det fortfarande krävs skäl för att någon ska få delta genom ljud- och bildöverföring vid ett sammanträde. Liksom tidigare ska rätten beakta vilka skäl som kan finnas för sådan inställelse och bedöma styrkan av dessa. Den utvidgade möjligheten att delta genom ljud- och

bildöverföring medför att de omständigheter som utgör skäl för ett sådant deltagande får större utrymme än tidigare. Förändringen innebär också att det inte behövs någon särskild reglering som tydliggör att ett deltagande genom ljud- och bildöverföring inte får ske om det är olämpligt. Det ligger i sakens natur att en sådan bedömning ligger inom den prövning rätten har att göra. I vad mån parternas inställning bör påverka rättens bedömning av lämpligheten har utvecklats i avsnitt 3.3.1.

Vid lämplighetsprövningen bör rätten, liksom tidigare, bl.a. ta hänsyn till vilken roll personen som ska delta har, målets karaktär och vad som ska avhandlas vid sammanträdet. Om någon ska delta genom ljud- och bildöverföring behöver det alltid ske på ett professionellt sätt, under betryggande former och med driftsäker teknik. Om det t.ex. finns risk för att ett vittne utsätts för otillbörlig påverkan under ett förhör som genomförs genom ljud- och bildupptagning från annan plats än domstolslokaler bör sådant deltagande inte anses lämpligt. Det bör inte heller anses som lämpligt att den som ska förhöras deltar vid sammanträdet genom ljud- och bildupptagning från en offentlig plats, t.ex. en tågstation eller ett torg. Vidare bör rätten sträva efter att parterna inställer sig på samma sätt så långt det är möjligt, särskilt om styrkeförhållandet mellan parterna framstår som ojämnt. Om exempelvis en misstänkt deltar i en häktningförhandling genom ljud- och bildöverföring är det lämpligt att åklagaren kallas att delta på samma sätt.

Förutsättningarna för inställelse genom ljudöverföring har ändrats och behandlas i fjärde stycket.

Av *tredje stycket* framgår vilka omständigheter som rätten särskilt ska beakta som skäl för deltagande genom ljud- och bildöverföring. Det införs en *ny första punkt* där det framgår att rätten ska beakta om en sådan medverkan skulle bidra till en effektiv handläggning av målet. Bestämmelsen har delvis sin grund i artikel 6.1 i den Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. En parts rätt till ett sammanträde inom skälig tid främjas genom att domstolarna har en möjlighet till ökad flexibilitet när det gäller inställesätt. Bestämmelsen kan exempelvis tillämpas i mål där ett vittnes deltagande genom ljud- och bildöverföring, i stället för fysiskt deltagande, medför att ett sammanträde kan hållas inom skälig tid. De *fyra följande punkterna* är oförändrade till sin ordalydelse. När det gäller situationen i den *andra punkten* kan kostnader och olägenheter redan enligt hittillsvarande reglering inte bara avse kostnader och olägenheter för den enskilde, utan även samhällliga kostnader för exempelvis transporter. Det är inte nödvändigt att en nyanserad bedömning av kostnaderna görs mål för mål utan en domstol kan genom överenskommelser med berörda myndigheter etablera en ordning där videoinställelse är att föredra av kostnadsskäl för en viss typ av sammanträden.

Fjärde stycket behandlar deltagande genom ljudöverföring. Förutsättningarna för att någon ska få delta på det sättet ändras på så sätt att det krävs särskilda skäl för sådant deltagande. Tillämpningen blir således mer restriktiv. Som vi utvecklat i allmänmotiveringen möjliggör tekniken numera ett mycket flexibelt deltagande genom ljud- och bildöverföring samtidigt som deltagande genom enbart ljudöverföring har uppenbara nackdelar. Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett deltagande genom ljudöverföring ska rätten beakta vilka skäl som kan finnas för inställelse genom ljudöverföring och bedöma styrkan av dessa. De skäl som räknas upp i tredje stycket gäller inte längre för deltagande genom telefon. Rätten kan

dock ändå ta hänsyn till sådana skäl eftersom alla skäl för inställelse genom ljudöverföring får beaktas. Inom ramen för den bedömningen rätten har att göra ska även en lämplighetsprövning göras. Det ligger i sakens natur. Att det krävs särskilda skäl innebär att inställelse genom ljudöverföring bara får ske i undantagssituationer. Fysisk inställelse eller inställelse genom ljud- och bildöverföring ska ske i första hand. Särskilda skäl kan exempelvis föreligga om en part, ett vittne eller en vårdnadshavare har kallats att inställa sig genom ljud- och bildöverföring och uppkopplingen inte fungerar. En annan situation då särskilda skäl kan finnas är om en domstolsaktör har deltagit fysiskt eller genom ljud- och bildöverföring under ett sammanträde, som dragit ut på tiden, och han eller hon därför behöver delta genom ljudöverföring under sista delen av sammanträdet.

10 a §

Paragrafen är ny och reglerar deltagande vid sammanträden genom ljud- och bildöverföring för rättens ledamöter. Övervägandena finns i avsnitt 3.3.3.

Av första stycket framgår att utgångspunkten vid ett sammanträde är att rätten ska närvara fysiskt i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls.

I andra stycket anges att rättens ledamöter får delta genom ljud- och bildöverföring om det finns skäl för det, vilket överensstämmer med vad som gäller för domstolsaktörer. Rätten ska beakta vilka skäl som kan finnas för inställelse genom ljud- och bildöverföring och bedöma styrkan av dessa. Det ligger i sakens natur att rätten inom ramen för en sådan prövning ska bedöma om inställesättet är lämpligt.

Vid lämplighetsprövningen ska rätten alltid säkerställa att ordning och reda kan upprätthållas under sammanträdet och att deltagandet kan ske från en lämplig lokal som är professionellt utformad och inredd samt kan ingjuta den professionalism och det allvar som en rättssal syftar till att göra. Om det kan antas att ordnings- eller säkerhetsfrågor kommer att uppstå i rättssalen under sammanträdet, är det ett skäl som talar mot att rätten ska delta genom ljud- och bildöverföring. Vid lämplighetsprövningen bör rätten vidare ta hänsyn till bl.a. hur domstolsaktörerna ska inställa sig, målets karaktär och vad som ska avhandlas vid sammanträdet. Om samtliga domstolsaktörer ska inställa sig genom ljud- och bildöverföring bör det i princip alltid vara lämpligt att även rätten inställer sig på det sättet.

Rättens ledamöter bör som utgångspunkt sitta samlat om de deltar genom ljud- och bildöverföring vid ett sammanträde. I undantagssituationer får ledamöterna sitta på olika platser, under förutsättning att det är lämpligt. Det följer av den lämplighetsprövning som alltid ska göras. Vid ett sammanträde där parterna inte deltar fysiskt bör utrymmet för rättens ledamöter att sitta på olika platser vara större än annars.

I andra stycket regleras också när det är rätten respektive rättens ordförande som ska besluta om inställesättet. Regleringen överensstämmer med vad som gäller för deltagande genom ljud- och bildöverföring för domstolsaktörer.

I tredje stycket anges det skäl som rätten särskilt ska beakta vid bedömningen av inställesätt. Samma skäl införs för domstolsaktörer. Det ger domstolarna ökad flexibilitet i fråga om inställesätt i syfte att främja parternas rätt till ett avgörande inom skälig tid. På så sätt utökas möjligheterna för domstolar att hjälpa varandra att avgöra mål, t.ex. vid tillfälliga arbetstoppar eller längre sjukfrånvaro.

Att medverkan genom ljud- och bildöverföring kan bidra till en effektiv handläggning av målet kan avse många olika typer av situationer. Det kan t.ex. avse en situation där det under en flera dagar lång huvudförhandling inträffar något oförutsett som gör att någon eller några av rättens ledamöter inte kan fortsätta att inställa sig fysiskt i salen under alla förhandlingsdagar. Orsaken kan vara mildare sjukdomssymptom eller transportsvårigheter. Rätten kan också före ett sammanträde beakta effektivitetsvinsten med deltagande genom ljud- och bildöverföring. Det möjliggör för en domstol som inte kan hålla sammanträden inom skälig tid, t.ex. på grund av tillfälligt begränsade resurser, att ta emot hjälp från en annan domstol som kan hålla sammanträdena med rätten närvarande genom ljud- och bildöverföring. Det förutsätter att den senare domstolen kan erbjuda en tid för sammanträde som ligger avsevärt närmare i tiden än den domstol som i övrigt handlägger målet. Sådan hjälp kan också behövas i jävssituationer.

Att domstolar särskilt ska beakta hur inställelse genom ljud- och bildöverföring kan bidra till en effektiv handläggning möjliggör också för en domstol att sluta överenskommelser med berörda myndigheter att mer generellt hantera en viss typ av förhandlingar med inställelse genom ljud- och bildöverföring, exempelvis häktningsförhandlingar eller förhandlingar i mål om psykiatrisk tvångsvård.

15 §

Paragrafen ger ordföranden en möjlighet att delegera vissa uppgifter när det gäller att upprätthålla ordningen. Övervägandena finns i avsnitt 3.3.3.

Första stycket ändras på så sätt att skälen till att ordföranden är förhindrad att upprätthålla ordningen utvidgas till att även avse den situationen att ordföranden närvarar vid sammanträdet genom ljud- och bildöverföring. Stycket ändras också genom att ordföranden får möjlighet att ge en annan lagfaren domare i samma sits i uppdrag att upprätthålla ordningen. I den situationen att två lagfarna domare deltar fysiskt i en flera dagar lång huvudförhandling i tingsrätt, och ordföranden på grund av sjukdom får förhindrar att delta fysiskt någon av dagarna, innebär ändringen att ordföranden kan delegera ansvaret till den andra lagfarna domaren. Ändringarna är en följd av att rättens ordförande får möjlighet att delta genom videolänk genom införande av 10 a §.

I *andra stycket* tydliggörs att begränsningen av uppdraget bara gäller för en polisman och en ordningsvakt. Om en lagfaren domare får i uppdrag att upprätthålla ansvaret för ordningen i salen tillämpas alltså inte de uppräknade begränsningarna.

I övrigt ändras inte paragrafen.

49 kap. Om rätten att överklaga en tingsrätts domar och beslut och om prövningstillstånd

5 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om när en tingsrätts beslut får överklagas särskilt. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Tionde punkten är ny och innebär att en tingsrätts beslut om vissa avgifter får överklagas särskilt. Avgifterna regleras i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna. Punkten avser alla typer av avgiftsbeslut enligt förordningen, t.ex. beslut om att avgift ska betalas och beslut om återbetalning av avgift. Av hänvisningen i 54 kap. 4 § till den nya punkten framgår att

hovrättens beslut om avgift vid hovrätten enligt förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna får överklagas särskilt till Högsta domstolen.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

13 §

Paragrafen behandlar frågor om krav på prövningstillstånd i brottmål. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.2.

Sjätte stycket är nytt och innebär att det krävs prövningstillstånd för beslut om ansökningsavgift. Av förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna framgår att sådan avgift krävs för t.ex. enskilt åtal.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

52 kap. Om överklagande av beslut

1 §

Paragrafen reglerar tid och sätt för överklagande av en tingsrätts beslut. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Andra stycket ändras på så sätt att klagotiden för beslut om vissa avgifter anges. Avgifterna regleras i förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna. Det framgår att om en ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift har betalats löper klagofristen från dagen då avgiften betalades. Rör beslutet återbetalning av ansökningsavgift eller tilläggsavgift på grund av att rättshjälp har beviljats den part som har betalat avgiften räknas fristen däremot från dagen för beslutet.

Bestämmelsen i det tidigare andra styckets sista mening finns numera i *tredje stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare tredje stycket finns numera i det nya *fjärde stycket*.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

54 kap. Om rätten att överklaga en hovrätts domar och beslut och om prövningstillstånd

8 §

Paragrafen reglerar i vilka fall överklagandeförbud gäller mot hovrättens beslut. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Andra punkten ändras på så sätt att den anger att hovrättens beslut om ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift vid tingsrätt inte får överklagas. Sådana avgifter regleras i förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna. Hovrättens beslut om ansökningsavgift vid hovrätten omfattas inte av överklagandeförbudet.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

56 kap. Om överklagande av beslut och om hänskjutande av prejudikatfrågor

1 §

Paragrafen reglerar tid och sätt för överklagande av en hovrätts beslut. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Andra stycket ändras på så sätt att klagotiden för beslut om betalning eller återbetalning av ansökningsavgift till hovrätten anges. Sådana frågor regleras i förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna. Det framgår att om en ansökningsavgift har betalats till hovrätten löper klagofristen från dagen då avgiften betalades. Rör beslutet återbetalning av ansökningsavgift till hovrätten räknas fristen däremot från dagen för beslutet.

Bestämmelsen i det tidigare andra styckets sista mening finns numera i *tredje stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare tredje stycket finns numera i det nya *fyärde stycket*.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

8.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:242) om domstolsärenden

Allmänt om överklagande av domstolens beslut

37 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om när beslut får överklagas särskilt. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Tionde punkten är ny och innebär att en domstols beslut om ansökningsavgift, kungörandeavgift och tilläggsavgift får överklagas särskilt. Avgifterna regleras i förordningen (1987:542) om avgifter vid de allmänna domstolarna. Punkten gäller alla typer av beslut om avgift som ska betalas eller återbetalas till den egna domstolen. Punkten träffar inte en hovrätts beslut om betalning eller återbetalning av avgift vid tingsrätten.

I övrigt sker ingen ändring av paragrafen.

38 §

Paragrafen reglerar vissa allmänna frågor om överklagande i ett domstolsärende. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.2.

Det införs ett nytt *andra stycke* som rör klagotiden för beslut om vissa avgifter som regleras i förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna. Det framgår att om en ansökningsavgift, kungörandeavgift eller tilläggsavgift har betalats till domstolen löper klagofristen från dagen då avgiften betalades. Rör beslutet återbetalning av en ansökningsavgift till domstolen räknas fristen däremot från dagen för beslutet.

Bestämmelsen i det tidigare andra stycket finns numera i *tredje stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare tredje stycket finns numera i *fyärde stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare fjärde stycket finns numera i *femte stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare femte stycket finns numera i *sjätte stycket*.

Överklagande av hovrättsbeslut

40 §

Paragrafen handlar om överklagande från hovrätten till Högsta domstolen. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.1–2.

Det införs ett nytt *andra stycke* som innebär att en hovrätts beslut om avgift vid tingsrätten enligt förordningen om avgifter vid de allmänna domstolarna inte får överklagas.

Bestämmelsen i det tidigare andra stycket finns numera i *tredje stycket*.

Bestämmelsen i det tidigare tredje stycket finns numera i *fjärde stycket*.

Bilaga

Exempel på brott med straffmaximum om fängelse i ett år.

Brott	Lagrum
Olaga hot	4 kap. 5 § första stycket brottsbalken
Hemfridsbrott	4 kap. 6 § första stycket brottsbalken
Olaga intrång	4 kap. 6 § andra stycket brottsbalken
Ofredande	4 kap. 7 § brottsbalken
Sexuellt övergrepp, mindre grovt	6 kap. 2 § andra stycket brottsbalken
Sexuellt övergrepp mot barn, mindre grovt	6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken
Samlag med syskon	6 kap. 7 § andra stycket brottsbalken
Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, mindre grovt	6 kap. 9 § andra stycket brottsbalken
Köp av sexuell tjänst	6 kap. 11 § brottsbalken
Egenmäktighet med barn	7 kap. 4 § första och andra styckena brottsbalken
Egenmäktigt förfarande	8 kap. 8 § första stycket brottsbalken
Olovlig energiavledning	8 kap. 10 § första stycket brottsbalken
Olovligt förfogande	10 kap. 4 § första stycket brottsbalken
Olovligt brukande	10 kap. 7 § första stycket brottsbalken
Underlåtenhet att avvärja allmänfara	13 kap. 10 § brottsbalken
Olaga diskriminering	16 kap. 9 § första stycket brottsbalken
Falskt larm	16 kap. 15 § första stycket brottsbalken
Övergrepp i rättssak, ringa brott	17 kap. 10 § fjärde stycket brottsbalken
Överträdelse av myndighets bud	17 kap. 13 § första stycket brottsbalken
Vårdslöshet med hemlig uppgift	19 kap. 9 § brottsbalken
Olovlig underrättelseverksamhet mot främmande makt	19 kap. 10 a § första stycket brottsbalken
Olovlig underrättelseverksamhet mot person	19 kap. 10 b § första stycket brottsbalken
Olovlig värvning	19 kap. 12 § brottsbalken

Brott mot tystnadsplikt	20 kap. 3 § första stycket brottsbalken
Smitning, grovt brott	5 § andra stycket lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott
Vårdslöshet med narkotika	3 a § första stycket narkotikastrafflagen (1968:64)
Brott mot knivlagen	4 § första stycket knivlagen
Överträdelse av kontaktförbud	24 § första stycket lagen (1988:688) om kontaktförbud